

VSEBINA

Lado Božič: Prva svetovna vojna, italijanska okupacija in ukinitvev prve slo- venske realke	1
Dr. Jože Pfejfer: Epidemija črnih koz v Idriji leta 1801	30
Stanko Majnik: Kronika vojnih dni	39
Dr. Aleksander Gala: Iz Loške doline v Slovensko Primorje	46
Slavica Pavlič: Matej Cigale – črnovski rojak 1819–1889	59
Ing. Niko Jereb: Bodočnost zasebnega kmetij- stva v občini Idrija	63
Dr. Srečko Novak: Ne zastupljamo se samo z onesnaženimi vodami in zra- kom, ampak tudi s hrupom ..	75
Ing. Jože Čar: Za borbo proti silikozni	79
Prof. Vinko Cuderman: Delo Kulturne skupnosti Idrija in realizacija programa kultur- nih dejavnosti v letu 1971 ..	80
Peter Krečič: Razstava krajin Rafka Terpina v idrijski galeriji	85

Športna dejavnost

Ohranili jih bomo v trajnem
spominu

1-2 XVII 1972 IDRIJSKI RAZGLEDI

Izdaja Mestni muzej v Idriji. Uredniški odbor: inz. Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Anton Bolko, prof. Vinko Cuderman, inz. Jože Čar, Damijan Flander, Srečko Logar, Rafko Terpin. Glavni in odgovorni urednik Jurij Bavdaž. Oprema: Silvij Jereb. Izhaja vsake tri mesece. Letna naročnina za ustanove in podjetja 16 din, za zasebnike 12 din, Posamezna številka 4 din. Poština plačana v gotovini. Naslov: Idrijski razgledi, Idrija, poštni predal 11, tel. Idrija 86-135, telegrami Muzej Idrija, tek. rač. pri SDK Idrija št. 5202-603-119.

OFFSET TISK OS IDRIJA

lado božič:
prva svetovna
vojna, italijanska
okupacija
in ukinitév prve
slovenske realke

Po podržavljenju idrijske realke so nastopila leta umirjenega in uspešnega dela. Tja do začetka prve svetovne vojne je potekalo življenje na zavodu vsaj na videz brez posebnih pretresljajev. Večji in manjši premiki vzgojnega in učiteljskega osebja ter gibanje števila dijakov pa niso mogli odločilneje poseči v notranjo in zunanjo šolsko dejavnost.

V prvih treh letih po podržavljenju zaznamujemo močan pritek novih učnih kadrov, kar dokazuje zanimanje za zavod med slovenskimi šolniki. Tako so v tem času prišli na realko dr. Franc Novak, dr. Matej Potočnik, dr. Ivan Pregelj, Venčeslav Kalan in Juraj Kuželički. V šolskem letu 1912/13 so z zavoda odšli: Julij Nardin in dr. Nikolaj Omersa v Ljubljano, dr. Ivan Pregelj pa v Kranj. V Idrijo pa so prišli še profesorji Leopold Andree, Ljudevit Mlakar in Ivan Krajec. Že v naslednjem letu pa se jim je pridružil prof. Josip Kremenšek.

Šolsko leto, ki mu daje pečat začetek prve svetovne vojne, je privabilo na realko še nekaj novih učnih moči. To so bili dr. Andrej Snoj, Fran Novak in Dragotin Lapajne, prineslo pa je tudi začasno spremembo v vodstvu zavoda. V vojsko je bil vpoklican ravnatelj dr. Stanislav Bevk in na njegovo mesto je stopil kot namestnik J. Kuželički. Novo imenovanje ni ostalo brez posledic za življenje zavoda, zlasti ne poskusi politizacije in germanizacije s strani ravnateljevega namestnika.

V drugem letu svetovne vojne sta stopila na zavod dr. F. Lokar in dr. F. Čadež, odšla pa sta dr. M. Potočnik in J. Krajec.

Oproščen vojaške službe se je v šolskem letu 1916/17 vrnil na realko njen ravnatelj dr. Stanislav Bevk in 19. aprila 1917 ponovno prevzel vodstvo zavoda. V tem šolskem letu je bil ukinjen pripravljalni razred, kar je bilo delo in zasluga J. Kuželičkoga. Učitelj pripravljalnega razreda E. Gangl je bil premeščen na šolo na Proseku.

P

489

17. 1972

OP 7644/1972

Pridobitev za realko pa pomeni prihod dr. Anteja Debeljaka.

V predzadnjem letu vojne je doletela šola zelo neprijetna in žalostna vest. Ravnatelj dr. Bevk je bil premeščen na II. državno realno gimnazijo v Ljubljani. Njegovo delo je na zavodu, ki mu je bil ravnatelj od 1904 leta, pustilo lepe sledove. Let, preživetih v Idriji, se je pozneje tudi sam z veseljem spominjal.

Za novega ravnatelja realke je bil po Bevkovem odhodu imenovan prof. Baltazar Baebler.

Podatki o gibanju števila dijakov po podržavljenju realke nam povedo, da je število učencev začelo polagoma, proti vojnim letom pa zelo naglo padati. V šolskem letu 1915/16 je bilo zabeleženo najnižje število: samo 94 dijakov na celem zavodu. V naslednjih vojnih letih je število stagniralo okrog številke sto. Tudi število dijakinj—eksternistinj je padalo. Od skupnega števila 12, kolikor jih je bilo v šolskem letu 1911/12, sta bili v najslabšem letu 1915/16 samo dve, nato pa število spet narašča in doseže ob koncu vojne število 10 dijakinj.

Mladina Idrije in okolice predstavlja v prvih treh letih podržavljenja realke polovico vsega dijaštva na zavodu. Število domačih dijakov nato vedno bolj narašča in doseže zadnja leta vojne kar dvetretjinsko večino, kar je bilo spričo tedanjih razmer razumljivo. Tudi med dijakinjami—eksternistinjami prevladujejo idrijska dekleta.

Zrelostni izpiti so se redno vršili tako v predvojnih kakor tudi v vseh vojnih letih. V vojnih letih so se vrstile mature zelo pogosto tudi v izrednih terminih, kot so narekovali časi in razmere. Poleg rednih matur so bile tudi tako imenovane „kriegs“ ali „vojne“ mature. Začele so takoj v začetku vojne in nehale šele tam v dvajsetih letih. Število rednih maturantov se je sukalo od 16 leta 1910 do 22 v letu 1913, ko je začelo padati; leta 1917/18 je opravilo zrelostni izpit le

osem rednih maturantov. V dobi avstrijske državne realke je bilo skupno 127 rednih in 16 izrednih maturantov, 62 Idričanov in okoličanov.

Učni načrt realke se v tem obdobju ni spremenil. Tudi slovenski učni jezik ni dobil širšega razmaha, ostal je v mejah, v katerih ga je našlo podržavljenje.

Skromno pisana in še skromnejša ustna kronika nam o delu in življenju realke za čas podržavljenja do prve svetovne vojne ne vesta povedati nič posebnega. To daje slutiti, da je življenje in delo na zavodu potekalo v zadovoljivem ozračju, medtem ko je v mestu vrela zelo razgibana in vroča politična in kulturna dejavnost in tekmovanje med tremi političnimi strankami in vrsto njihovih kulturno-prosvetnih, strokovnih in drugih organizacij.

V to mirno ozračje okoli šole je že leta 1910 udaril odlok deželnega šolskega sveta, ki je prepovedal dijakom telovadbo v zasebnih telovadnih šolah, telovadnicah, društvih in društvenih telovadnicah. Kam je udarila šolska in za njo državna pest ni bilo težko uganiti. Še istega leta so oblasti uvedle na realki obvezne strelske vaje.

Široko idrijsko javnost so zelo razburile govorice o premestitvi idrijske realke v Ljubljano. Govorice so se širile po mestu v začetku leta 1913. O njih je razpravljal občinski odbor na seji 11. februarja 1913.

O govoricah je poročal sam župan. Povedal je, da so vesti o vladni nameri premestiti idrijsko realko v Ljubljano hudo presenetile in razburile idrijsko prebivalstvo, ki si ni znalo tolmačiti takega vladnega koraka. Idrija je namreč ogromno žrtvovala za ustanovitev in večletno vzdrževanje mestne realke. Zaradi nje si je nakopala na ramena nad 400.000 kron dolga. Sedaj pa naj bi brez vsakega povoda vzeli Idriji srednješolski zavod, ki je neprecenljive vrednosti za vse idrijsko prebivalstvo.

Po teh kratkih uvodnih besedah je župan predlagal, naj občinski odbor sprejme

na dunajsko vlado naslovljeno resolucijo, ki se glasi:

„Ker se trdovratno vzdržujejo govornice, da se hoče idrijsko realko premestiti v Ljubljano, Idriji pa dati v nadomestilo neke vrste obrtno šolo, smatra občinski zastop kot poklicani čuvar koristi mesta in njegovega prebivalstva, da tej nameri in takim poizkusom nasproti vlaga svoj najodločnejši protest.

Mesto Idrija je za sinove svojih rudarjev in meščanov z ogromnimi žrtvami ustanovilo in vzdrževalo realko, zato smatra premestitev tega učnega zavoda iz Idrije v Ljubljano za neopravičljivo prikrajšanje svojih pridobljenih moralnih in materialnih koristi.“

Občinski odbornik Leopold Troha je vprašal župana, če mu je namera vlade o premestitvi realke v Ljubljano tudi uradno

kaj znana. Župan je odborniku odgovoril, da nima v rokah nič uradnega, da pa prihajajo vesti in govornice iz tako verodostojnih virov, da jih je treba upoštevati.

Odbornik Jakob Kristan pa je bil mnenja, naj občinski odbor pooblasti županstvo, da vpraša c. kr. šolski svet v Ljubljani, kaj je resnice na govornicah, in šele potem stori potrebne korake proti premestitvi realke iz Idrije.

K besedi se je oglasil tudi odbornik Alojzij Pegan, ki je po daljšem govoru priporočil sprejem resolucije.

Občinski odbor je predlagano resolucijo sprejel soglasno.

Po izglasovanju resolucije je odbornik Ivan Kavčič predlagal, naj župan v primeru, da je namera vlade o premestitvi realke iz Idrije v Ljubljano resna, tudi osebno poudari

Telovadni nastop realčanov 18. junija 1911 na Trigniku pod Prejnuto – proste vaje. (Foto V. Dežela)

na merodajnih mestih potrebo Idrije po realki.

Župan je izjavil, da bo županstvo v takem primeru storilo vse potrebno.

Za izvršitev te naloge sta bila v zastopstvo poleg župana izvoljena še odbornika Alojzij Pegan in Leopold Troha.

Pomladi leta 1913 so idrijsko javnost vznemirile vesti o nekakšni reformi realke. Spremenila naj bi se v realno gimnazijo. Ko so govorice o tem prišle na uho občinskim možem, je župan sklical 24. aprila 1913 tajno sejo občinskega odbora. Tedaj je bil na županskem mestu prvi socialdemokratski župan v Sloveniji Ivan Štravs. Na dnevni red seje je postavil župan samo eno točko: Posvet o preosnovi višje državne realke v realno gimnazijo.

Na seji je bil navzoč tudi profesor Josip Wester iz Ljubljane. Na sejo ga je povabil župan, da bi odboru pojasnil novi tip srednje šole. Gost je v daljšem govoru pojasneval prednosti, ki naj bi jih imela realna gimnazija pred realko in gimnazijo.

Seji je prisostvoval tudi ravnatelj realke dr. Stanislav Bevk. V obširnem, s stvarnimi podatki podprtem referatu je odgovarjal na izvajanje ljubljanskega gosta ter energično odklonil preosnovo realke v realno gimnazijo.

Občinski odbor do tega vprašanja ni zavzel nobenega stališča. Sklenil je oba referata do dobra preučiti, nato pa vso zadevo temeljito pretehtati na seji in potem šele se odločiti za ali proti spremembi realke v realno gimnazijo. Občinski odbor je iz svoje srede izbral poseben odsek, ki naj bi stvar preučil in pripravil predloge. V odsek so bili izvoljeni: Dragotin Lapajne, Alojzij Pegan, Filip Vidic, Leopold Alič, Alojzij Uršič, Andrej Lipušček, Ivan Kavčič, Jakob Kristan in Leopold Troha.

Odsek se ni nikdar sestel. Zadeva je trenutno zaspala in realka je živela dalje. Toda poleti 1913 je moral občinski odbor zavzeti do stvari svoje jasno stališče.

To pa se je zgodilo na seji občinskega odbora 2. julija 1913. Na seji je poročal župan, da je c. kr. deželni šolski svet v Ljubljani dne 20. junija 1913 z odlokom zahteval, naj idrijska občina kot lastnica realčnega poslopja sporoči svetu svoje stališče o morebitni preusmeritvi idrijske realke v realno gimnazijo.

Občinski odbor je po zelo kratki razpravi sprejel o tem vprašanju naslednje stališče:

„Občinski odbor mesta Idrije kot lastnik poslopja, v katerem je nastanjena c. kr. državna višja realka, zastopa stališče,

DA SE MESTU IDRIJA OHRANI REALKO.

Občinski odbor ne nasprotuje preosnovi realke v realno gimnazijo, če se bo ta izvršila brez stroškov za občino in če poda državna uprava obvezno izjavo, da se zopet ustanovi realka, če bi iz kakršnegakoli vzroka ne uspevala realna gimnazija.

Obenem izraža občinski odbor sledeče želje:

1. Realna gimnazija naj ima značaj slovenskega srednješolskega zavoda, kakor ga ima sedanja c. kr. višja državna realka.
2. Na realni gimnaziji naj bi se uvedel kot obvezni predmet italijanščina z ozirom na sosedstvo italijanske narodnosti.
3. Občini naj se prepusti rabo telovadnice po končanem pouku.“

Na taka stališča občinskega odbora ni bilo niti iz Ljubljane niti z Dunaja nobenega odgovora. Zadeva je ponovno utihnila in zelo pogreta prišla na dan spet v drugem letu prve svetovne vojne.

Krivicu bi delali proforskemu zboru in dijaštvu, če bi se zadovoljili s površno analizo in oceno, da je v letih pred prvo svetovno vojno legla na zavod monotonost in otopelost. Vse to nam zanikajo učni uspehi, ki so bili doseženi na realki v teh letih in katere prikazujemo v posebnih tabelah na koncu sestavka.

Zelo enostranski pa bi bili, če bi se ustavili samo ob učnih uspehih in brezbrizno šli mimo številnih izvenšolskih dejavnosti zbora in dijaštva. Tu mislimo posebno na telesnovzgojno in kulturno udejstvovanje enih in drugih.

V okviru zavoda so že od prvega šolskega leta organizirali letne majniške izlete. Ti so bili v začetku usmerjeni le v idrijsko okolico: dijaki so pešačili v Godovič, Žiri, na Vojsko, kasneje pa so se izleti potegnili do Postojne, na Bled, v Ljubljano, na Reko, v Pulj, Opatijo in Trst. Izleti so prenehali šele z nastopom prve svetovne vojne.

Poleg izletov je šola organizirala tudi poučne ekskurzije. Te so bile botanične, zemljepisne, katastrske, ogled elektrarn in druge. Znotraj zavoda pa so tekli mnogi neobvezni posebni strokovni tečaji. Omeniti moramo vaje v kemičnem laboratoriju, tečaj modeliranja, tečaj stenografije. Vse to delo je trajalo v glavnem tja do konca svetovne vojne.

Poleg redne šolske telovadbe je vodstvo zavoda skrbelo tudi za izvenšolsko telesno vzgojo. Povedali smo že, da so bile že prvo šolsko leto dijakom na razpolago pršne kopeli v rudniku, pozneje pa tudi v novo zgrajenem realčnem poslopju. Za plavanje je bil na razpolago pokrit rudniški kopalni in plavalni bazen v Jožefovem jašku ter

tolmuni reke Idrijce. Poseben razmah je dobilo tudi drsanje na ledu in razne igre na igrišču „Olepševalnega društva“. Priljubljeno je bilo med dijaki tudi kolesarjenje in prostovoljna telovadba, ki so jo vodili sami dijaki. Pogosto so prirejali javne telovadne nastope, njih čisti dobiček pa namenjali podpornemu društvu za dijake. Dijaki so telovadili tudi v telovadnih društvih, dokler jim tega ni prepovedal deželni šolski svet z odlokom iz leta 1910. Takoj za tem so bile vpeljane na zavodu obvezne strelske vaje, ki naj bi postale del patriotske vzgoje srednješolske mladine.

Telovadba je dobila močan razmah pomladi leta 1911, ko je rudnik odstopil realki travnik pod novo cesto ob Idrijci. Danes so na tem kraju posejani industrijski objekti Simplexa, Konfekcije, Zidgrada in Kolektorja. Novo igrišče je merilo 6100 m. K urejevanju igrišča in telovadišča je prispevala tudi občina in postavila na robu igrišča leseno kolibo za spravilo športnih rekvizitov.

Statistični podatki nam vrsto let prikazujejo lepo število dijakov, ki so se redno vadili v plavanju, sankanju, drsanju na ledu, kolesarjenju, obiskovali prostovoljno telovadbo in igrali športne igre od tenisa do nogometa, ki so ga imenovali tudi žoganje z ного. Udeležbo dijakov v teh športnih udejstvovanjih kaže naslednji pregled:

Šol. leto	Št. dijakov	Plavanje	Sankanje	Drsanje	Kolesar.	Igre	Telovadba
1901/02	49	21	—	10	—	380	—
1902/03	88	34	—	26	8	373	—
1903/04	158	67	—	47	14	104	44
1904/05	178	95	—	68	28	104	—
1905/06	203	104	—	61	41	134	—
1906/07	227	117	—	86	53	100	45
1907/09	ni podatkov	—	—	—	—	—	—
1909/10	273	119	90	66	92	114	10
1910/11	227	112	86	74	—	149	105
1911/12	197	82	—	—	—	109	96
1912/13	174	58	66	50	57	79	89
1913/14	166	65	87	67	68	97	83

Iz pregleda je razvidna priljubljenost športnih panog in število ljubiteljev tega ali onega športa v razmerju do skupnega števila dijakov na realki.

Kot posebno zanimivost sodopročja telesnovzgojne dejavnosti na realki moramo omeniti poleg javnih telovadnih nastopov tudi prvo nogometno tekmo, ki je bila 19. maja 1912 v Idriji. Igrali sta ekipi realčanov. Rezultat tekme je bil 6 : 2. Čeprav se je žoganje z nogo pričelo med realčani že v letu 1905/06, pa ne moremo trditi, da je bil nogomet odločujoča in prevladujoča zvrst telesne vzgoje na realki. To je bila vseskozi redna in prostovoljna telovadba ter razne igre in druge panoge, kar je razvidno iz same gornje tabele.

Z nastopom šolskega leta 1914/15,

začela se je prva svetovna vojna, je športna dejavnost na zavodu popolnoma prenehala. Zaradi lakote, ki je vedno bolj pritiskala v dolino in v mesto, se je igrišče in telovadišče na travniku spremenilo v obdelane vrtničke. Šrambo za športno orodje pa so neznani zlikovci uničili in orodje pokradli.

Druga važna izvenšolska dejavnost je bilo kulturno udejstvovanje dijakov. Delali so pod vodstvom svojih učiteljev in tudi v samostojnem društvenem delu in življenju. Zelo obsežno in razgibano je bilo od samega začetka realke pa do njenega konca. O tem bo vsekakor treba spregovoriti posebej.

Že leta 1903 so realčani na majskem izletu v Žireh priredili pod kozolcem gostilne „Pri Kamenški“ gledališko predstavo. Igrali so dvodejanko dr. I. Kreka:

Telovadni nastop realčanov 18. junija 1913 na travniku pod Prejnuto — nastop na orodju. (Foto V. Dežela)

„Pravica se je izkazala“ in recitali slovenske pesmi, med njimi Gregorčičeve Hajdukovo oporoko.

4. decembra 1904 so tretješolci pod vodstvom prof. Maksa Pirnata in E. Gangla uprizorili v čitalnici večjo gledališko prireditev. Recitali so pesmi A. Funtka iz zbirke „Luči“, ki govore o rudarskem življenju. Prikazali so burko: Zamujeni vlak in živo sliko J. Štularja: Sokrat pri Diogenu. Prolog, ki ga je za to priložnost sestavil E. Gangl, je recitiral eden izmed dijakov. Med odmori je igral dijaški orkester, ki ga je vodil rudar Anton Blažič.

V letu 1905 so dijaki priredili dva koncerta, Schillerjevo in Prešernovo proslavo. Naslednje leto so pripravili koncertno in gledališko prireditev. Leta 1907 so vabili na samostojen koncert. Leta 1908 je na koncertu nastopil dijaški pevski zbor. Ob stoletnici rojstva Ljudevita Gaja leta 1909 so nastopili s koncertom dijaškega pevskega zbora. Leta 1910 so proslavljali tirolskega junaka Hoferja, priredili koncert dijaškega pevskega zbora ter igrali igro Frana Erjavca Schnakschnepperlein in Vodopivčevu spevo-igro Kovačev študent. Leta 1912 je bil zadnji nastop realčanov. Izvedli so koncert v korist podpornega društva. Nato so sledile samo še interne prireditve ob državnih praznikih in obletnicah. Take prireditve so se vrstile tja v leta prve svetovne vojne, v njej pa so dobile ojačan prizvok vzgoje avstrijskega patriotizma.

Prišla je svetovna vojna. Krepko je udarila tudi po življenju idrijskih ljudi in ni prizanesla tudi ne realki. Prvi udarec je bil namenjen vodstvu realke. Med prvimi je moral obleči avstrijsko vojaško suknjo ravnatelj dr. Stanko Bevk. Vrnil se je šele čez dve leti. V času odsotnosti ga je nadomeščal profesor Jurij Kuželički, znan avstrijakant, ki je vladal na zavodu z železno nemško pestjo.

Prav pod njegovim vodstvom realke je moral občinski odbor ponovno razpravljati

in sklepati o predlogu za preusmeritev c. kr. drž. višje realke v Idriji.

O zadevi je poročal na seji občinskega odbora 2. avgusta 1915 občinski odbornik Dragotin Lapajne. Najprej je prebral dopis c. kr. dež. šolskega sveta v Ljubljani, ki se je nanašal na preusmeritev realke, nato pa omenil, da je o spremembi idrijske višje realke v višjo realno gimnazijo že sklepal občinski odbor na seji 2. julija 1913. Sklep odbora da je bil poslan deželnemu šolskemu svetu, toda nanj ni bilo nobenega odgovora.

V pismu, ki ga sedaj pošilja deželni šolski svet občinskemu odboru, navajajo, da je ministrstvo za uk in bogočastje naročilo deželnemu šolskemu svetu v Ljubljani, naj poizve v Idriji za mnenje, če bi bilo idrijskemu in okoliškemu prebivalstvu ustrezno, če bi na idrijski realki uvedli neobvezne tečaje latinskega jezika oziroma če bi spremenili nižjo realko v realno gimnazijo.

Novosti utemeljuje deželni šolski svet takole: Učenci, ki bi opravili zrelostni izpit na realki in bi nato položili še dopolnilni izpit iz latinščine in filozofske propedeutike, bi si pridobili iste pravice, kot jih imajo dijaki z zrelostnim izpitom na realni gimnaziji. Vpisali bi se lahko tako na tehniko kot na univerzo. Neobvezni tečaji latinščine bi olajšali izpite iz latinščine onim učencem, ki bi hoteli nadaljevati študij na univerzi.

Če bi pa preusmerili sedanjo nižjo realko v realno gimnazijo, bi zaprli revnejšim dijakom pot do nadaljnega študija. Odihi bi morali z idrijske realne gimnazije in nadaljevati študije na drugi popolni realni gimnaziji.

Tako torej ministrstvo in deželni šolski svet.

Občinski odbor o pismu ni razpravljal, pač pa ga je odstopil ravnateljstvu idrijske realke z naročilom, naj preuči, o njem razpravlja in zavzame stališče.

Ravnateljstvo je županstvu takole pisme-
no odgovorilo:

„Županstvu mestne občine Idrija.

Ustrezaje želji županstva, poročča pod-
pisano ravnateljstvo o stališču, ki ga zavzema
nasproti ideji preusmeritve realke v spodnjo
realno gimnazijo, odnosno vpeljave latin-
ščine kot neobvezni predmet, in sicer:

Z vpeljavo latinščine kot neobvezni
predmet, bi bilo ustrezno le prav majhnemu
številu dijakov, in sicer le onim, kateri so
tako talentirani, da bi jim za latinščino
preostalo toliko časa, kolikor je za ta težki
predmet potrebno, če ga hoče uporabiti za
nadaljevanje študij na univerzi. Onim obisko-
valcem neobvezne latinščine, katerim delajo
še obvezni predmeti težave, ne bi bilo
mogoče za latinščino toliko časa žrtvovati,
da bi se od njih mogel pričakovati kak
uspeh. Upoštevat se mora tudi to, da vidi
učenc v neobveznem predmetu vedno nekaj
manj potrebnega, česar se lahko izogne, in
čestokrat se zgodi, da dijak iz tega ali onega
neobveznega predmeta, po nekaj semestrih
izostane, ker se ga ravno ne sme siliti k
nadaljnemu obisku.

Tudi s preustrojitvijo spodnjih razredov
realke v spodnjo realno gimnazijo ravnatelj-
stvo ne more simpatizirati, kajti tudi s tem
bi bilo ustrezno le onim dijakom, kateri
imajo sredstva, da po končanem IV. razredu
lahko vstopijo v višjo realno gimnazijo v
kakem drugem mestu. Število takih bi bilo
vendar, vpoštevajoč idrijske razmere, jako
majhno. Pri omenjenem tipu realne gimna-
zije se morajo učenci že v III. razredu
odločiti za gimnazijsko ali za realčno
nadaljno izobraževanje. Gimnazijci se učijo
od tega razreda dalje razen latinščine tudi
grščino, realci pa razen latinščine še
francoščino. Lahko se torej zgodi, da se
učenc v III. razredu odloči za gimnazijsko
izobrazbo, pa po končanem IV. razredu
vendar sprevidi, da nima sredstev za
nadaljevanje študija v kakem drugem mestu.

Kaj naj tak dijak s štirimi razredi realne
gimnazije počne?

Oglejmo si nadalje one učence, ki so se
odločili za nadaljevanje realčnih razredov.
Na korist latinščine se v spodnjih razredih
realne gimnazije opusti geometrijo in geo-
metrično risanje popolnoma, fiziko, kemijo,
naravoslovje in prostoročno risanje se pa
poučuje v tako minimalnem številu teden-
skih ur, da se znanost, ki si jo pridobijo
učenci o teh predmetih v spodnji realni
gimnaziji ne morejo smatrati kot zadostna
podlaga za nadaljevanje višjih razredov
realke. Če taki dijaki po končanih realčnih
študijah vstopijo na tehniko, se njih znanost
v geometriji, kemiji, fiziki in prostoročnem
risanju, v mnogih slučajih tudi v matematiki,
ne more meriti z znanostjo onih dijakov,
kateri so imeli priliko si že v spodnjih
razredih pridobiti v teh za nadaljevanje
študij na tehniko najvažnejših predmetih
trdne podlage. Jasno je, da potem taki dijaki
dobijo njih znanosti odgovarjajoča spriče-
vala. V borbi za službe bodo vendar oni
podlegel, kateri predloži slabše spričevalo,
čeprav v mnogih slučajih ni temu sam kriv,
temveč nepraktična institucija zavoda.

Nadalje se mora na tukajšnjemu zavodu
vpoštevati okoliščina, da se poučujeta že v I.
razredu slovenski in nemški jezik kot
obvezna predmeta, vsled česar bi narastlo
število tedenskih ur že v III. razredu na 34,
ako bi od tega razreda naprej morali učenci
poleg slovenščine, nemščine, latinščine še
francoščino obiskovati. Ako bi se pa v prid
nemščini v III. in IV. razredu francoščina
črtala, bi bilo mogoče v gornjih razredih le
nekaj čez polovico zdaj predpisane učne
tvarine francoskega jezika predelati kar pa za
dijake ne bi imelo veliko pomena, kajti celo
to kar so si učenci v tem predmetu do zdaj
pridobili, mnogokrat ne zadostuje potrebam.

Ravnateljstvo je vsled navedenih vzro-
kov mnenja, da tudi z ustanovitvijo spodnje
realne gimnazije prebivalstvu mesta Idrije,

kakor tudi daljni okolici, ne bi bilo ustrezno.

Županstvo naj torej v svesti, da dela v prid vseh slojev, ne samo prebivalstva Idrije, temveč cele kronovine Kranjske, blagovoli pri visokem c. kr. ministrstvu za uk in bogočastje zaprositi, da pretvori našo realko v osemrazredno srednjo šolo katere uredba bode bazirala na posebnem oziru na individualnost in na materialne razmere prebivalstva Idrije in kronovine Kranjske in katere absolventom se bode uredilo širše polje za nadaljevanje študij, kakor se nudi absolventom gimnazije ali realke.

Pri tem predlogu ne misli ravnateljstvo na osemrazredno realno gimnazijo enega že drugod uvedenih tipov, kajti na našem zavodu se mora vedno vpoštevati, da se naši dijaki uče že v I. razredu dva moderna

jezika, da se torej nobeden od ministrstva že odobrenih tipov realne gimnazije brez preuredbe ne more pri nas uvesti. Razun tega se mora tu z vso resnostjo poudarjati, da imamo na Kranjskem že toliko število gimnazij in toliko število na humanističnih šolah izobraženih inteligentov, da bi bilo vsako nadaljno restringiranje realnih predmetov na naših srednjih šolah in njih nadomestitev s humanističnimi nenaravno in z ozirom na eksistenco naše šolske mladine direktno nevarno.

Ravnateljstvo predlaga tedaj načrt za preustrojitev naše realke v eno osemrazredno srednjo šolo, po katere dovršitvi ne bi imeli dijaki samo pravico temveč tudi sposobnost za vstop na tehniko, vseučilišče in na druge visoke šole.

Pri tem se obenem predlaga, da se

Iz stare Idrije

pripravljalni razred kot popolnoma brez-pomemben opusti.

Učne moči naj bi se zaenkrat dve na novo nastavile, da bi prevzele na novo vpeljano latinščino, druge nadure se lahko razdelijo med posamezne člane učiteljskega zbora.

Z latinščino naj bi se v prihodnjem šolskem letu začelo v I do V razredu. VIII. razred bi torej nastal čez štiri leta.

Ko bi visoko ministrstvo odobrilo predloženi načrt preustrojitve zavoda, bi se brezdvomno število učencev jako povečalo, ne samo domačinov temveč prišlo bi tudi mnogo tujcev kajti to bi bil edini zavod na Kranjskem, kateri bi nudil ugodnost, da se ne potrebuje učenec že v III. razredu odločiti za vseučilišče ali za tehniko temveč šele po končanih srednješolskih študijah."

Ravnateljstvo c. kr. državne višje realke v Idriji
J. Kuželički 1. r.

c. kr. profesor in ravnateljev namestnik

Ko je prebral pismo je poročevalec Dragotin Lapajne občinskemu odboru predlagal:

„Zastop mestne občine idrijske sklene, da se izvrši sklep občinskega odbora z dne 2. julija 1913, s katerim naj se preustroji cela realka v slovensko realno gimnazijo, ali pa po predlogu ravnateljstva c. kr. državne višje realke spremeni v osemrazredno srednjo šolo z obligatnim poukom latinščine in propedeutike, z dosedanjim učnim jezikom v vseh predmetih ali pa, da se vpelje latinščina kot neobvezni predmet, nikakor pa ni za to, da se preuredi realko samo v spodnji stopnji v realno gimnazijo."

Predlog sklepa je občinski odbor soglasno sprejel in potrdil.

Svetovna vojna je tekla dalje in njenega izida ni bilo mogoče predvideti. Predlogi o preusmeritvi realke niso bili nikoli uresničeni.

Pravi pobudniki obeh akcij, to je za premestitev idrijske realke v Ljubljano in za njeno preusmeritev v realno gimnazijo

oziroma za vpeljavo latinščine kot obveznega predmeta na idrijski srednji šoli, niso bili uradno nikoli odkriti. Le napredni slovenski dijaški listi so za prvo s prstom kazali na prodirajoče nemštvo na Slovenskem, na borbe za latinščino pa v vrstah domačih političnih nasprotnikov.

Razvoj dogodkov je pomladi 1915 usmeril tudi idrijsko realko v poglobljene patriotske avstrijske vode in k prizadevanjem, ki naj bi pomagale doseči avstrijsko zmago nad sovražnikom. Dijaška mladina je bila potegnjena v dogajanja in izkoriščana v vojno propagando. Meseca aprila 1915 je začela z akcijo nabiranja kovin, volne in kavčuka za potrebe vojske. Dunajsko ministrstvo za uk je zavod zasipavalo z okrožnicami in navodili, kako naj mladina štedi z živili, pozivalo učiteljstvo k patriotični vzgoji mladine, priporočalo ustanavljanje patriotskih in človekoljubnih organizacij, priganjalo k zbiranju prispevkov za Rdeči križ, usmerjalo dijake k kmečkim delom in jim dajalo v te namene daljše dopuste.

2. junija 1915 je ministrstvo z odlokom odpravilo na zavodu telovadbo in uvedlo redno vojaško vodenje dijakov. Dijake so razporedili v čete, jih učili prehajanja iz rednih formacij v vojne in v bojne črte, urili so jih v rokovanju z orožjem, poučevali o prvi pomoči, poganjali učence višjih razredov na vojaške pohode po idrijskih hribih in jih na celi črti pripravljali za vojaški stan. Učenje se je posebno v višjih razredih že v tem letu spremenilo v pravi vojaški dril.

Končno je avstrijska soldateska 8. novembra 1915 zasedla realčno poslopje in ga namenila vojaški bolnici. Nov krepak udarec po slovenskem zavodu. Izselitev je trajala tri leta in razredi realke so gostovali po mestu v privatnih hišah.

Ob vsem tem pa tudi ne moremo mimo ministrskih navodil dne 31. julija 1915, v katerih zaostrujejo kriterije pri sprejemnih izpitih v srednje šole. Navodila pravijo, da je treba vse nesposobne, najbrž neželene in

nepatriotske kandidate za srednje šole, dosledno odklanjati. Tako so si avstrijske oblasti hotele zagotoviti udane vojake in oficirje.

Nabiralne akcije v korist avstrijske vojske je šolska mladina morala nadaljevati tudi v naslednjih vojnih letih. Zbirala je darila za vojake na frontah, nabirala zlatino, kositer, cink in tudi denarna vojna posojila državljanov.

Cim bolj se je slabšal položaj avstrijske vojske na frontah, hujši je bil pritisk v zaledju. Pod roko Juraja Kuželičkega je bil ta tudi na idrijski realke zelo občuten. Ker je bil po priporočilu Kuželičkega učitelj pripravljalnega razreda E. Gangl avstrijskim oblastem trn v peti, so 5. avgusta 1916 kratkomalo razpustile pripravljalni razred na realki, Gangla pa premestile v šolo na Proseku.

V tem letu je obiskal Idrijo in po mestu raztresene realčne razrede predsednik dežele Kranjske grof Attems.

Leto 1917 in 1918 je potekalo tudi v našem mestu v znamenju zadnjih naporov za zmago avstrijske vojske. V razne akcije se je morala še aktivneje vključiti šolska mladina. Nabirala je perilo za vojake, denar za vojaške grobove, darove za vojne vdove in sirote. Posamezne trenutne zmage avstrijske vojske so se proslavljale s svečanimi mašami in domoljubnimi avstrijsko napihnjenimi govori. Vse to je dokazovalo, da gredo stvari h koncu.

Potekalo je leto 1918 in stara Avstrija se je sesula. Poleg bežeče avstrijske vojske je v Idrijo udarila tudi strašna španska gripa in neusmiljeno redčila človeške vrste. Močno je gospodarila v kotlu, tako da so morali že 8. oktobra ukiniti pouk na realki.

Konec prve svetovne vojne je bil tu. V mestu je zavladalo veliko veselje in navdušenje nad rojstvom nove Jugoslavije. Po mestu so se vile povorke meščanov in mladine s slovenskimi in rdečimi zastavami v rokah ter vzklikale novi državi. Na realki je čez noč

izginila nemščina in vsi predmeti so bili na mah poslovenjeni, čeprav ni bilo od nikoder slovenskih učbenikov.

Toda veselje nad svobodo in nad novo lastno državo je bilo kratko.

4. novembra 1918 so v mesto vkorakale z belimi zastavami in pod poveljstvom generala Giovannija Castagnole italijanske okupacijske čete.

Za Idrijo, pa tudi za njeno srednjo šolo, je nastopilo novo obdobje. To je bilo tretje, pa tudi zadnje življenjsko obdobje idrijske slovenske realke. Zavod je prevzela italijanska država.

Pouk je na realki takoj prenehal, a nadaljeval se je že 21. novembra. Toda 5. decembra so okupacijske oblasti ukinitile pouk na realki in ga ponovno dovolile šele 21. januarja 1919. Zanimivo za ta čas je, da je realka še pod okupacijo do 2. januarja 1919 spadala pod upravo Slovenske pokrajinske vlade v Ljubljani. Osebe je do tega datuma tudi dobivalo plače iz Ljubljane. Jasno je postalo, da se Italija ne bo umaknila in realka je končno prešla v roke italijanske države.

Zavod je bil v teh trenutkih brez ravnatelja. Ravnatelj Baltazar Baebler je namreč kmalu po prihodu Italijanov pobegnil preko meje in se zatekel v Ljubljano. Šele 27. aprila 1919 je bil z ukazom gubernatorja za Julijsko krajino imenovan za začasnega ravnatelja realke dr. Anton de Micheli z obrtne šole v Trstu. Razvpiti Kuželički je bil takoj ob razsulu Avstrije poslan na dopust, pozneje pa so ga oblasti premestile v Tolmin.

V trenutku, ko je realko prevzela italijanska oblast, so bile na zavodu še sledeče učne moči: dr. Andrej Snoj, Dragotin Lapajne, Ljudevit Mlakar in Fran Novak. Na novo pa so prišli Robert Kenda, Vladimir Lapajne, Vinko Zaletel, Franc Kos in Viktor Dežela. To so bile prve namestitve pod novo oblastjo.

Do ustalitve učnega zbora pa pod

novimi oblastniki vendar ni moglo priti. Še pred šolskim letom 1919/20 so odšli preko nove državne meje: dr. Andrej Snoj, Dragotin Lapajne, Vladimir Lapajne in Viktor Dežela. Od starih je ostal samo še Ljudevit Mlakar, toda tudi on ne za dolgo. Z raznih šol po Julijski krajini so bili premeščeni ali pa prvič nameščeni na realko v Idriji: dr. Karel Pirjevec, dr. Anton Gašperšič, dr. Andrej Budal, Vid Mosche, Avgust Bucik, Anton Pavšič, Josip Leben, Adolf Komac, dr. Lavo Čermelj in Anton Hladnik.

Prvi začasni ravnatelj je bil le leto dni na čelu zavoda. 9. aprila 1920 je bil za novega začasnega ravnatelja imenovan dr. Josip

Pavlin, profesor ukinjene slovenske gimnazije v Gorici.

V novih razmerah je ostal učni načrt realke nespremenjen. Vsi predmeti so se poučevali v slovenščini. Prvo leto niso mogle oblasti uvesti na zavodu italijanščine kot učni predmet, saj ni bilo za to nobene primerne učne moči. Šele v naslednjem šolskem letu 1919/20 je dobila italijanščina na realki svoje mesto kot učni predmet. Uvedli so jo v vseh razredih in sicer takole: v prvih razredih so jo poučevali po šest ur na teden, v drugih po pet ur, v tretjih in četrthih po štiri ure, v višjih razredih od petega do sedmega pa po tri ure na teden.

12

Prvi avtomobil v Idriji leta 1912 – zastojkarska vožnja v Sp. Idrijo. (Foto V. Dežela)

Tudi ustroj zavoda se pod novo oblastjo ni spremenil. Dobil je le novo ime. Nižja realka je dobila dodatni naslov tehnična šola, višja pa tehnični zavod (institut) – fizikalno matematični oddelek.

V naslednjih letih so se vrstile v učiteljskem zboru velike in nagle spremembe. Tudi ravnateljsko mesto je bilo že v šolskem letu 1920/21 spet spraznjeno. Za ravnatelja je bil nato imenovan Fran Žnidaršič, ki je na tem mestu ostal tri leta. V šolskem letu 1923/24 pa ga je nasledil zadnji direktor idrijske realke dr. Ljudevit Čiković, istrski Hrvat, duhovnik, ki je poučeval slovenščino in uradno zaključil prvo slovensko realko.

V šolskem letu 1920/21 so nastopile na realki nove učne moči: Alojzij Spazzapan, Josip Roža, Mario Hvala, dr. Ljudevit Čiković, Martin Gorše in Mihael Arko. Zbor je v tem letu štel 21 učnih moči in je vodil deset oddelkov. V nižji realki so bile v vseh razredih vzporednice, v višjih pa le enojni razredi. Vseh učencev je bilo v tem letu na zavodu 331. To je bilo najvišje število učencev v vsem življenju realke. Med njimi je bilo 64 dijakinj. Tako močan priliv dijakov na idrijsko realko je bil pogojen v njenem slovenskem značaju, saj je bila idrijska realka edina slovenska srednja šola na okupiranem slovenskem in hrvaškem ozemlju.

Z novim šolskim letom so odšli z zavoda: Josip Maule, dr. Franc Kos in Ljudevit Mlakar, ki sta odšla preko meje v Jugoslavijo, Vinko Zaletel in dr. Josip Pavlin. Na novo pa so prišli: Joško Medveš, Danilo Fon, Sixt Demonte, dott. Giuseppe Praga in Mario Govich. Z odhodom Ljudevita Mlakarja je odšel z zavoda zadnji zunanji član predokupacijskega zbora. Vanj so začeli pritekati Italijani in italijanaši. Med zadnjimi prišelki na zavod sta bila dva Slovenca in trije Italijani oziroma hrvaški renegati, ki so le za silo tolkli hrvaščino, o slovenščini pa niso imeli pojma. To je bil prvi ukrep laških oblasti v smeri italijanizacije realke.

V šolskem letu 1921/22 je imel zavod 11 oddelkov, kar je bilo najvišje število oddelkov na realki, medtem ko je število dijakov padlo na 287, med katerimi je bilo 31 dijakinj. Število učnih moči je ostalo nespremenjeno.

V sledečih letih pa število učnih moči in dijakov stalno pada. V šolskem letu 1922/23 so odšli z zavoda: M. Arko, A. Komac, dr. A. Gašperšič, A. Hladnik, M. Gorše, L. Spazzapan in dott. G. Praga. Nadomestili so jih: Josip Leben, Cveto Ščuka, N. Grosmann, J. Žagar in dott. A. Ribolli. Na realki je bilo tedaj 256 dijakov (33 dijakinj) in 10 oddelkov, toda prvi razred je bil že brez paralelke.

Dne 27. septembra 1923 je idrijsko slovensko realko zadel smrtni udarec zloglasne fašistične Gentilejeve šolske reforme, ki je z eno potezo odpravila med drugimi šolami tudi prvo slovensko realko. Takoj so bili odpravljene vsi nižji razredi in ostali so samo še trije višji, ki so v naslednjih letih drug za drugim odhajali.

S prihodom italijanskih in politalijanskih učnih moči, ki so bile poslani na zavod z določenimi nameni in nalogami, so se začela med njimi in dijaki trenja, ki so se vedno bolj zaostrevale. To pa je pomenilo spopadanje z italijansko oblastjo. Tudi v učiteljskem zboru ni bilo vse lepo, v redu in gladko.

Drug ukrep okupacijskih oblasti v smeri italijanizacije dijaške mladine in šole same je bila uvedba predvojaških vaj, ki naj bi usposabljalje dijakove za službovanje v italijanski armadi. S tem v zvezi so obetali obiskovalcem vaj pri služenju vojaščine določene ugodnosti, ki pa jih nikjer in nikdar ni bilo. Z vajami so začeli že v šolskem letu 1920/21 in nadaljevali vsa naslednja leta. Vadbo so vodili laški ofocirji, ki niso razumeli slovenskega jezika. Ker jim je slovensko petje ugajalo in da bi bili pohodi živahnejši in uspešnejši, so še sami dovoljevali in podžigali slovensko petje med

marši. Mladina je seveda neznanje slovenskega jezika s strani oficirjev izkoristila in po okupirani idrijski dolini so gromko odmevale pesmi: Lepa naša domovina, Hej Slovani, Jugoslovska mati in druge slovenske narodne pesmi.

Tako je bilo tudi na vojaških vajah meseca januarja 1923. leta. Gojenci vojaških vaj so se nekega popoldneva vračali v vojaški formaciji iz Spodnje Idrije proti mestu. Mladeniški korak so tudi tokrat spremljale slovenske pesmi. Toda ob tej priliki je prišlo do trčenja s predstavniki oblasti in fašja. Fantje so sicer od daleč opazili podprefekta Alachevicha in fašističnega tajnika Vlahovicha, ki sta napenjala ušesa in spoznala pesmi. Kako jih ne bi, saj sta bila oba rojena Dalmatinca—Hrvata.

Čez nekaj kratkih dni je sam ravnatelj po nalogu oblasti začel preiskavo z zasliševanji posameznih udeležencev vojaških vaj. Zasliševanje je trajalo več dni in o vsakem zaslišanju je bil sestavljen zapisnik. Vsa zadeva je potem prišla na dnevni red konference učiteljskega zbora, ki je bila zelo burna. Italijansko usmerjeni profesorji so divjali in grozili slovenskim kolegom in dijakom in jih poganjali preko meje. Zahtevali so celo, da se zavod takoj zapre, ker da ne morejo prenašati take sramote in takih žalitev italijanske države. Slovenski profesorji so napade odbijali in zahtevali zadoščanja za žalitve. Afera je dvignila mnogo prahu in odmevov v inozemstvu, saj so tuji časopisi prinašali daljše vesti o velikih dijaških demonstracijah v Idriji, v katerih da je moralo posredovati italijansko orožništvo.

To je bil najvažnejši in najrazburljivější dogodek na realki v času njenega naglega odmiranja. Zaključki vseh zaslišanj in konferenc pa so bili: vojaško poveljstvo je od vojaških vaj izključilo tri udeležence, šolske oblasti na realki pa so sklenile, da udeležencem vojaških vaj ne bodo razdelili spričeval ob zaključku šolskega leta, ampak šele v jesenskem roku, potem ko bodo

udeleženci opravili izpite iz vseh predmetov ne glede na učne uspehe med šolskim letom. Enak sklep je veljal tudi za maturante, ki so morali opravljati maturo jeseni in ne v glavnem poletnem terminu. Po sklepu profesorske konference dne 2. februarja 1923 so vsem udeležencem znižali oceno v vedenju za II. tromesečje za eno desetino. Tako kazni je doletela v III. a razredu pet dijakov, v III. b razredu dva dijaka, v IV. a razredu pet, v IV. b razredu sedem, v V. razredu 20 dijakov, v VI. razredu 12 in v VII. razredu sedem dijakov. Izrečeni pa sta bili še dve strožji kazni. Dijak sedmega razreda Ivan Nekerman iz Proseka je dobil ukor po profesorskem zboru, dijak VI. razreda Rado Prelovec iz Idrije pa slabo oceno v vedenju, ki je znašala po tedanjih normah šest, ker je pel izzivalno pesem.

Tako so se soočile slovenske učne moči in slovensko dijaštvo z Italijani in italijanaši. Po zaslugi slovenskih profesorjev so bile kazni le formalne, pa tudi jesenski izpiti niso prizadeli nobenega našega dijaka. Toda usoda realke je bila že napisana.

Šolsko leto 1923/24 je našlo na zavodu samo še tri višje razrede realke. Bilo je to prvo leto izvajanja Gentilejeve šolske reforme. Število profesorskega zbora se je znižalo na osem. Zadnji trenutek so prišli na zavod dr. Rudolf Maran, Ante Gorup in Jože Rupnik, ki so se pridružili ravnatelju dr. Ljudevitu Čikoviću, Marinu Covichu, Franu Novaku, Cveti Ščuki in Janku Žagarju. Učencev pa je bilo v vseh treh razredih še 87, med njimi trinajst dijakinj.

Predzadnje leto ostankov idrijske realke se je po zgradbi sprehajalo le še revno število učnih moči. Poslovili so se dr. R. Maran, Cveto Ščuka in Jože Rupnik in 53 dijakov, med katerimi je bilo devet deklet.

Poslednji, sedmi, pa tudi na splošno zadnji razred prve slovenske idrijske realke je štel v zadnjem šolskem letu 1925/26 še 26 učencev, s tremi dijakinjami med njimi. Vsi so uspešno opravili razred, pa tudi zrelostni

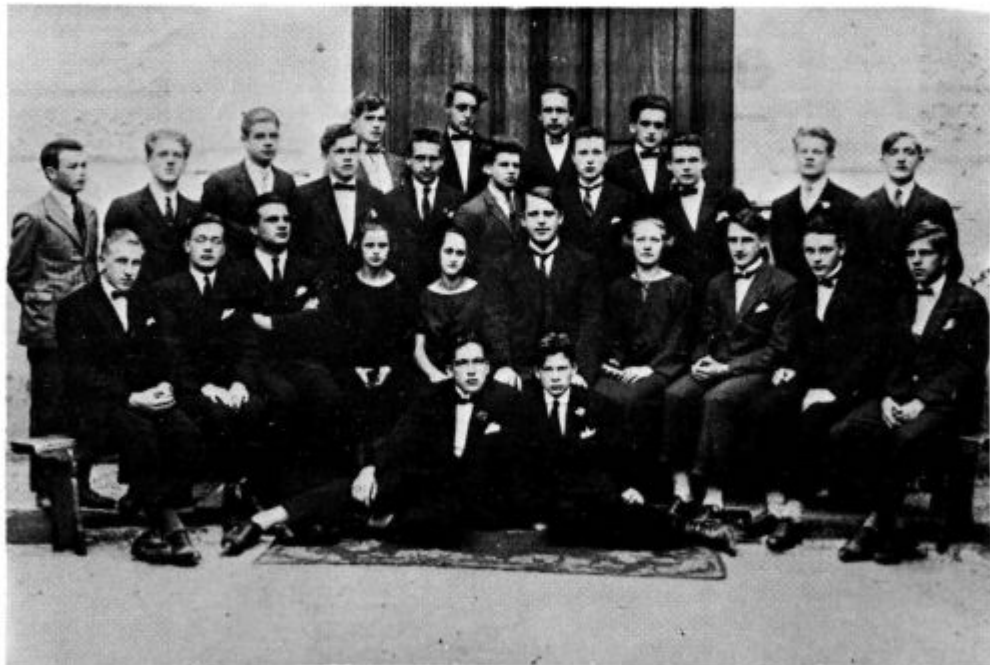
izpit in se od zavoda in Idrije poslovili kot zadnji maturanti. Z zadnjimi dijaki so se od zavoda poslovili tudi poslednji profesorji z ravnateljem dr. Ljudevitom Cikovičem na čelu.

Vrata prve slovenske realke so se za vedno zaprla.

Med profesorji in učitelji, ki so se zadnji poslovili od realke in njenih dijakov, je bila tudi prava idrijska korenina, idrijski srednji šoli najbolj predana in zvesta duša, Franjo Novak. Izšel je iz napredne — liberalne družine, katere poglavar je bil ravnatelj rudniške ljudske šole v Idriji, Alojzij Novak.

Franjo je obiskoval idrijsko ljudsko šolo, se nato šolal na realki in maturiral 1909. leta. Po maturi se je posvetil tehniki in jo nekaj časa tudi študiral. Leta 1915 pa je stopil na realko kot namestni učitelj in poučeval vsa dolga leta matematiko, fiziko in opisno geometrijo. Svojemu domačemu zavodu je ostal zvest do kraja in se šele potem podal za kruhom v tedanjo Jugoslavijo, kjer je nadaljeval z vzgojiteljskim delom. Tudi njegov brat Otmar se je posvetil učiteljskemu poklicu, dokler ga niso Italijani ustrelili kot talca na Bloški planoti.

Franjo je bil zadnji od idrijskih borcev

Zadnji maturanti idrijske realke leta 1926. Od leve proti desni stojijo: Hubert Lavstik, Miroslav Vuga, Franc Kalin, Branko Ferlat, Davorin Kogej, Ignacij Pivk, Elija Čuk, Janko Sket, Vladimir Modrijan, Danilo Udovič, Josip Rupnik, Franc Bonež, Albin Sedej, Ljubislav Čargo.

Sedijo: Ivo Višnjovec, Alfonz Rondič, Ferdinand Kenda, Pavla Novak, Zofija Helmich, profesor in razrednik Fran Novak, Silvina Bezeg, Slavko Mašera, Ivo Gaberščik, Cveto Pišlar.

Ležita: Ljubomir Ferjančič in Andrej Burger. Na sliki manjka Štefan Terpin.

za realko. Do kraja se je s svojim delom boril zanj, ter se umaknil šele po njenem žalostnem koncu. Z realko je preživel dve važni obdobji. Prvo svetovno vojno in življenje realke pod italijansko okupacijo. Bil je živa priča vsemu dogajanju v mestu in na realki v časih, za katerimi ni ostala nobena pisana beseda ne v arhivih ne drugje. Žal je tudi on sam odšel iz naših vrst pred 70-letnico realke in nam ni zapustil ničesar napisanega iz svoje bogate zakladnice spominov in poznavanja razmer zelo razgibanega desetja 1915 do 1926, ki ga je preživiljal v idrijskem mestu in na realki.

Tih in skromen delavec je bil. Boril se je za slehernega dijaka na realki, boril se je za ugled idrijske realke. Tak je živel med svojimi dijaki kot „general Štesel“, poveljnik, ki je vedel, kaj hoče, predvsem pa se je zavedal, da je bil v tedanjih razmerah pod tujo okupacijo važen in pomemben vsak slovenski učenec. Za vsakega se je boril, z vsakim živel, četudi je bil v časih glasen in oster.

Našemu Franju Novaku je stal v ospredju na nasprotni sovražni fronti Mario Covich. Odpadnik, „neznalica“, primitivec in spletkar. Njegovo poslanstvo je bilo razvrednotiti idrijsko realko na celi črti in jo pahniti v žrelo italijanizacije. Ustvarjal in ustvaril je na zavodu ozračje in pogoje, ki so peljali globoko in hitro navzdol. Kaj vse se je dogajalo v teh zadnjih letih idrijske realke na zavodu, med učitelji ter med učitelji in učenci, nam bo ostalo za vedno skrito. Znani so le nekateri spopadi renegatov s slovenskimi silami na zavodu, ki so se stopnjevali in pripeljali do opisanih dogodkov. Vodja vse protislovenske gonje je bil Mario Covich s svojo propadlo in prodano družino. Podrobnosti iz teh bojov ne bomo nikoli zvedeli. Arhivov ni, zadnje žive priče dogajanj pa so tudi že odšle iz naše srede.

Kar je bil za časa Avstrije na zavodu Juraj Kuželički, to je bil za časa Italije Mario Covich. Obe prodani duši sta bila nosilca

sovražnih idej – germanizacije in italijanizacije na prvi slovenski realki.

Tuji okupatorji so s portala zgradbe prve slovenske realke odstranili simbol znanosti in dela, kip slovenskega matematika Jurija Vege, in tuja poplava ga je odnesla v Italijo, kjer so ga našli po porazu in propadu laškega fašizma. Kip se je po vojni vrnil na svoje prvotno mesto, na katerem stoji ob sedemdesetletnici ustanovitve prve slovenske realke tako, kot je stal ob njeni ustanovitvi.

Petinštirideset let že ni več idrijske realke. Živela je skozi petindvajset let in marsikaj doživela in prestala. Šla je skozi tri važna obdobja. Iz rok mestne občine idrijske je prešla v avstrijske, iz teh pa skozi kratko jugoslovansko obdobje v italijanske roke, ki so jo končno tudi zatrle. Prebila se je skozi težave prve svetovne vojne, se borila za življenje pod tujo okupacijo in podlegla fašističnemu nasilju.

Kljub vsemu temu pa je bilanca idrijske realke lepa in zadovoljliva. Zavod je obiskovalo 4004 rednih učencev, 68 zunanjih učenk (eksternistk) in 378 učencev pripravljalnega razreda. Skupaj torej 4450 učencev. Fantov je bilo 422 ž deklet (eksternistk in rednih učenk) pa 222. Maturantov je dala prva slovenska realka 360, med katerimi je bilo 19 deklet.

Petindvajsetletno življenje idrijske realke, stotine dijakov, ki so se kalili v njej, množica odličnih strokovnjakov in znanstvenikov, ki so izšli iz nje, dokazuje, da je prva slovenska realka v Idriji opravila veliko delo in izpolnila svoje poslanstvo, zaradi katerega je bila ustanovljena.

RAVNATELJI IDRIJSKE REALKE

1. Karol Pirc, ravnatelj od leta 1901 do 1904
2. dr. Stanislav Bevk, profesor od 1902 do 1904, ravnatelj od 1904 do 1917
3. Baltazar Baebler, profesor od 1905 do 1917, ravnatelj od 1917 do 1919

4. dr. Anton de Micheli, začasni ravnatelj od 1919 do 1920
5. dr. Josip Pavlin, začasni ravnatelj od 1920 do 1921
6. Franc Žnidaršič, ravnatelj od 1921 do 1923
7. dr. Ljudevit Čiković, profesor od 1921 do 1923, ravnatelj od 1923 do 1926

PROFESORJI IN UČITELJI

1. dr. Vladimir Herle, od 1901 do 1902
2. Makso Pirnat, od 1901 do 1905
3. Mihael Arko, od 1901 do 1902 in od 1920 do 1921
4. Ivan Bajželj, od 1901 do 1918
5. Alojzij Novak, 1901 do 1902
6. Vinko Levičnik, 1902 do 1906
7. Avgust Šabec, od 1902 do 1909
8. Delimir Glazar, od 1903 do 1905
9. Matija Pirc, od 1903 do 1905
10. Engelbert Gangl, od 1903 do 1916
11. Otmar Novak, od 1904 do 1905
12. Jožef Reisner, od 1904 do 1905
13. Oskar Kamenšek, od 1905 do 1911
14. Dragotin Lapajne, od 1905 do 1908, 1914 do 1915 in od 1918 do 1919
15. dr. Josip Mencej, od 1905 do 1918
16. Julij Nardin, od 1905 do 1912
17. Andrej Plečnik, od 1905 do 1914
18. Kajetan Stranetzky, od 1906 do 1918
19. Ivo Tejkal, od 1906 do 1918
20. Ivan Vavpotič, od 1906 do 1910
21. dr. Dragotin Lončar, od 1907 do 1918
22. Janko Drnovšek, od 1907 do 1910
23. Rudolf Pleskovič, od 1909 do 1911
24. Jurij Kuželički, od 1910 do 1921
25. dr. Fran Novak, od 1910 do 1918
26. dr. Miklavž Omersa, od 1910 do 1912
27. Ivan Knaflič, od 1910 do 1911
28. dr. Matej Potočnik, od 1911 do 1918
29. dr. Ivan Pregelj, od 1911 do 1912
30. Venčeslav Kalan, od 1911 do 1912
31. Leopold Kernc, od 1911 do 1912
32. Janko Krajec, od 1912 do 1918
33. Leopold Andree, od 1912 do 1918
34. Ljudevit Mlakar, od 1912 do 1921
35. Ivan Pogačnik, od 1912 do 1920
36. Josip Kremenšek, od 1913 do 1918
37. dr. Andrej Snoj, od 1914 do 1918
38. Fran Novak, od 1914 do 1926
39. dr. Ivan Lokar, od 1915 do 1918
40. dr. Fran Čadež, od 1915 do 1918
41. Anton Debeljak, od 1916 do 1918
42. Robert Kenda, od 1918 do 1921
43. Vladimir Lapajne, od 1918 do 1919
44. Vinko Zaletel, od 1918 do 1921
45. dr. Franc Kos, od 1918 do 1921
46. Viktor Dežela, od 1918 do 1919
47. dr. Andrej Budal, od 1919 do 1923
48. dr. Lavo Čermelj, od 1919 do 1920
49. Avgust Bucik, od 1919 do 1920
50. Anton Hladnik, od 1919 do 1921
51. Josip Leben, od 1919 do 1922
52. Vid Mosche, od 1919 do 1923
53. Anton Pavšič, od 1919 do 1923
54. Adolf Komac, od 1919 do 1923
55. dr. Karel Pirjevec, od 1919 do 1923
56. Irma Kenda, od 1919 do 1923
57. dr. Anton Gašperšič, od 1919 do 1923
58. Josip Maule, od 1919 do 1921
59. Marij Hvala, od 1920 do 1923
60. Josip Roža, od 1920 do 1923
61. Martin Gorše, od 1920 do 1923
62. Alojzij Spazzapan, od 1921 do 1923
63. Josip Medveš, od 1921 do 1923
64. Danilo Fon, od 1921 do 1923
65. dott. Giuseppe Praga, od 1921 do 1922
66. Marino Covich, od 1921 do 1926
67. Sikst Demonte, od 1921 do 1923
68. dott. Antonio Ribolli, od 1922 do 1923
69. Andrej Pitamic, od 1922 do 1923
70. Cvetko Ščuka, od 1922 do 1923
71. Ante Gorup, od 1923 do 1924
72. Josip Grossman, od 1923 do 1924
73. dott. Rudolfo Maran, od 1923 do 1924
74. Joža Rupnik, od 1923 do 1924
75. Janko Žagar, od 1923 do 1924
76. Alfonso Sposito, 1925
77. Albin Vončina, 1926
78. dott. Renato Schemitz, 1926

I. Število dijakov realke v času občinskega upravljanja

Šolsko leto	Skupno dijakov	Iz Idrije in okolice	S Kranjskega	S Primorskega	Ostali
1901/02	49	40	5	3	1
1902/03	88	66	11	8	3
1903/04	117 (41)	76 (32)	26 (3)	17 (5)	3 (1)
1904/05	144 (33)	86 (22)	26 (2)	27 (9)	5
1905/06	157 (45)	93 (33)	26 (4)	32 (7)	6 (1)
1906/07	192 ¹ (35)	104 (27)	44 (3)	35 ¹ (5)	9
1907/08	232 ³ (46)	114 ¹ (38)	64 ² (4)	46 (3)	8 (1)
1908/09	269 ⁵ (48)	138 (38)	73 ² (2)	53 ³ (7)	5 (1)
Skupaj	1248 ⁹ (248)	717 ¹ (190)	270 ⁴ (18)	221 ⁴ (36)	40 (4)

II. Število dijakov realke v času avstrijske uprave

Šolsko leto	Skupno dijakov	Iz Idrije in okolice	S Kranjskega	S primorskega	Ostali
1909/10	243 (30)	125 (25)	64 (1)	48 (3)	6 (1)
1910/11	214 ¹⁰ (18)	111 ⁸ (14)	56 ² (3)	39 (1)	8
1911/12	174 ¹² (24)	90 ⁹ (21)	44 ¹ (2)	31 (1)	9 ²
1912/13	151 ⁷ (23)	85 ³ (20)	41 ¹ (1)	19 (1)	6 ³ (1)
1913/14	150 ⁹ (16)	85 ⁷ (14)	40 (2)	19	6 ²
1914/15	120 ⁵ (10)	72 ⁴ (8)	32	13 (2)	3 ¹
1915/16	94 ² (9)	56 ² (7)	21	14 (2)	3
1916/17	100 ⁴	61 ³	20 ¹	17	2
1917/18	96 ¹⁰	63 ⁸	16 ²	16	1
Skupaj	1342 ⁵⁹ (130)	748 ⁴⁴ (109)	334 ⁷ (9)	216 (10)	44 ⁸ (2)

III. Število dijakov realke pod italijansko okupacijo

Šolsko leto	Skupno dijakov	Iz Idrije in okolice	S Kranjskega	S Primorskega	Ostali
1918/19	147 ¹	105	23	17	2
1919/20	227	129	17	78	3
1920/21	331 ⁶⁴	191	19	113	8
1921/22	287 ³¹	149	11	123	4
1922/23	256 ³³	127	9	116	4
1923/24	87 ¹³	46	5	35	1
1924/25	53 ⁹	26	3	23	1
1924/26	26 ³	10	2	13	1
Skupaj	1414 ¹⁵⁴	783	89	518	24

IV. Povzetek števila dijakov idrijske realke

Obdobje	Dijakov	Iz Idrije in okolice	S Kranjskega	S primorskega	Ostali
1901–1908	1248 ⁹ (248)	717 ¹ (190)	270 ⁴ (18)	221 ⁴ (36)	40 (4)
1909–1917	1342 ⁵⁹ (130)	748 ⁴⁴ (109)	334 ⁷ (9)	216 (10)	44 ⁸ (2)
1918–1926	1414 ¹⁵⁴	783	89	518	24
Skupaj	4004 ⁸⁸ ¹⁵⁴ (378)	2248 ⁴⁵ (299)	693 ¹¹ (27)	955 ⁴ (46)	108 ⁸ (6)

I. Učni uspehi na realki v času občinskega upravljanja

Šolsko leto	Število dijakov	Odlični	Sposobni	Nesposobni	Neocenjeni
1901/02	49	4	45	–	–
1902/03	88	5	83	–	–
1903/04	117 (41)	4 (3)	113 (38)	–	–
1904/05	144 (33)	7	137 (33)	–	–
1905/06	157 (45)	4 (2)	153 (43)	–	–
1906/07	192 ¹ (35)	7 (2)	185 (33)	–	–
1907/08	232 ³ (46)	17 (2)	186 ¹ (35)	26 ¹ (9)	3 ¹
1908/09	269 ⁵ (48)	18 (2)	168 ¹ (41)	55 ² (5)	28 ²
Skupaj	1248 ⁹ (248)	66 (11)	1070 ³ (223)	81 ³ (14)	31 ³

II. Učni uspehi na realki v času avstrijske uprave

Šolsko leto	Število dijakov	Odlični	Sposobni	Nesposobni	Neocenjeni
1909/10	243 (30)	18 (1)	171 (26)	31 (3)	23
1910/11	214 ¹⁰ (18)	17 ² (2)	166 ⁸ (16)	39	2
1911/12	174 ¹² (24)	10 ¹ (5)	138 ⁸ (19)	26 ²	0 ¹
1912/13	151 ⁷ (23)	5	130 ⁵ (23)	15 ²	1
1913/14	150 ⁹ (16)	3 ¹	121 ⁷ (12)	26 ² (2)	— (1)
1914/15	120 ⁵ (10)	6 (2)	103 ⁵ (8)	9	2
1915/16	94 ² (9)	8	80 ¹ (9)	6 ¹	—
1916/17	100 ⁴	13 ¹	79 ²	8	0 ¹
1917/18	96 ¹⁰	12 ²	72 ⁸	12	—
Skupaj	1342⁵⁸ (130)	92⁶ (11)	1050⁴⁴ (113)	172⁷ (5)	28² (1)

III. Učni uspehi na realki v času italijanske okupacije

Šolsko leto	Število dijakov	Odlični	Sposobni	Nesposobni	Neocenjeni
1918/19	147	24	116	6	1
1919/20	227	14	160	53	—
1920/21	331	30	207	48	46
1921/22	287	8	230	23	26
1922/23	256	5	228	15	8
1923/24	87	1	70	14	2
1924/25	53	—	48	5	—
1925/26	26	—	26	—	—
Skupaj	1414	82	1085	164	83

IV. Povzetek učnih uspehov na idrijski realki

Obdobje	Število dijakov	Odlični	Sposobni	Nesposobni	Neocenjeni
1901—1908	1248 ⁹ (248)	66 (11)	1070 ³ (223)	81 ³ (14)	31 ³
1909—1917	1342 ⁵⁸ (130)	92 ⁶ (11)	1050 ⁴⁴ (113)	172 ⁷ (5)	28 ² (1)
1918—1926	1414	82	1085	164	83
Skupaj	4004⁶⁸ (378)	240⁶ (22)	3205⁴⁷ (336)	417¹⁰ (19)	142⁵ (1)

1908

1. Brovet Rupert	Bled
2. Dežela Avguštin	Idrija
3. Ferjančič Kornelij	Celovec
4. Fuks Karel	Metlika
5. Habe Matevž	Vojsko
6. Ipavec Rafael	Idrija
7. Kavčič Evgen	Idrija
8. Kavčič Franc	Žiri
9. Koler Janez	Idrija
10. Krulej Ernest	Laški trg
11. Lapajne Adolf	Idrija
12. Legat Ivan	Lesce
14. Lipužič Matija	Idrija
15. Prinz Jožef	Reka
16. Štebi-Urbančič Frančiška	Trnovo
17. Turk Anton	Novi kot
18. Urbančič Jožef	Ljubljana
19. Vodopivec Franc	Brestovica
20. Weis Franc	Idrija

1909

21. Baloh Štefan	Idrija
22. Bevk Ivan	Cerkno
23. Hinterlechner Franc	Ljubljana
24. Kutin Friderik	Postojna
25. Matko Rudolf	Rajhenburg
26. Mayer Evgen	Vipava
27. Mihevc Anton	Dolenji Logatec
28. Minatti Viljem	Ig–Studenc
29. Novak Franc	Idrija
30. Olifčič Robert	Ljubljana
31. Pelhan Ignacij	Idrija
32. Rus Franc	Št. Vid–Lukovica
33. Rus Ivan	Grosuplje
34. Schweiger Ivan	Črnomelj
35. Slejko Maks	Velike Žablje
36. Šircelj Franc	Ljubljana
37. Tujetsch Evgen	Idrija
38. Vidmar Ivan	Idrija
39. Vodeb Teodor	Ljubljana

40. Bajt Jožef	Idrija
41. Bratož Josip	Trst
42. Erjavec Franc	Idrija
43. Lapajne Franc	Idrija
44. Mikuž Franc	Idrijski log
45. Pahor Bogdan	Renče
46. Pitamic Albin	Žaga
47. Remic Franc	Toplice
48. Sedej Anton	Dole
49. Šinkovec Dragotin	Idrija
50. Šmid Franc	Železniki
51. Šušteršič Bogomir	Kropa
52. Thaler Emil	Idrija
53. Tomšič Dušan	Vrhnika
54. Turk Franc	Idrija
55. Vončina Valentin	Zadlog
56. Wisiak Rudolf	Ljubljana

1911

57. Accetto Viktor	Ljubljana
58. Bonča Ludvik	Idrija
59. Bratina Josip	Otlica
60. Brzin Dragotin	Ljubljana
61. Burnik Franc	Idrija
62. Gabrovšek Franc	Idrija
63. Gruden Jožef	Idrija
64. Kandare Franc	Dane
65. Kanduč Valentin	Idrija
66. Kunc Josip	Logatec
67. Makuc Franc	Idrija
68. Molka Viktor	Kamnik
69. Prelovec Hernik	Idrija
70. Ranzinger Ignacij	Zagorje
71. Šinkovec Viktor	Idrija
72. Štrempfel Ludovik	Kanomlja
73. Tavzes Ivan	Idrija
74. Teršar Josip	Logatec
75. Vončina Ferdinand	Idrija
76. Vončina Josip	Ljubljana

1912

77. Bonča Ivan	Idrija
78. Dominco Franc	Čezsoča

79. Eržen Anton
 80. Ferjančič Franc
 81. Hammerlitz Rudolf
 82. Jereb Franc
 83. Kristančič Božidar
 84. Krulc Ivan
 85. Kumer Alojzij
 86. Levstek Božidar
 87. Negode Bogdan
 88. Ramor Ivan
 89. Sancin Ernest
 90. Seljak Anton
 91. Sonc Stanislav
 92. Terpin Franc
 93. Tomec Janko
 94. Turk Viljem
 95. Turk Vladislav
 96. Uršič Viktor
 97. Vončina Josip

1913

22

98. Čretnik Viktor
 99. Eržen Josip
 100. Kenda Hinko
 101. Kenda Ivan
 102. Klavora Vladimir
 103. Likar Franc
 104. Lindtner Mirko
 105. Marc Jožef
 106. Ostan Franc
 107. Ostanek Franc
 108. Peruzzi Ivan
 109. Peteln Anton
 110. Pivk Leopold
 111. Plevnik Ivan
 112. Pribil Ivan
 113. Sedej Franc
 114. Skušek Franc
 115. Starec Vladimir
 116. Šinkovec Ferdinand
 117. Šotola Jaroslav
 118. Tauber Josip
 119. Uršič Julij
 120. Vončina Anton

Koper
 Zaboršt
 Radovljica
 Idrija
 Višnjevek
 Kapele
 Idrija
 Idrija
 Sveti Ivan
 Kandija
 Škedenj
 Idrija
 Tržišče
 Rihemberk
 Št. Vid
 Ljubljana
 Idrija
 Kobarid
 Idrija

Jesenice
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Mali Lošinj
 Vojsko
 Rašica
 Planina
 Bovec
 Trst
 Ljubljana
 Ljubljana
 Idrija
 Pišce
 Ljubljana
 Idrija
 Ribnica
 Lokve
 Spodnja Idrija
 Idrija
 Ljubljana
 Ilirska Bistrica
 Idrija

1914

121. Albert Anton
 122. Baudek Viktor
 123. Brenčič Ignacij
 124. Brcar Ivan
 125. Česnik Milan
 126. Del Linz Peter
 127. Dežela Viktor
 128. Hainrihar Vincenc
 129. Hribarnik Adalbert
 130. Hrovatin Ivan
 131. Jalen Vinko
 132. Kacin Dominik
 133. Lapajne Mirko
 134. Mačkovšek Franc
 135. Novak Gabrijel
 136. Pirc Franc
 137. Ponikvar Emil
 138. Premerstein Ivan
 139. Rihtar Ciril
 140. Sevnik Franc
 141. Slavnik Vladimir
 142. Šinkovec Bogomir
 143. Uršič Franc

Radohova vas
 Krško
 Idrija
 Sežana
 Predoslje
 Hruševje
 Idrija
 Selca
 Vojsko
 Verd
 Kropa
 Jageršče
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Trst
 Idrija
 Ljubljana
 Župelevce
 Pribram
 Idrija
 Poddraga

1915

144. Dežela Stanislav
 145. Flajs Franc
 146. Hladnik Anton
 147. Kolenc Franc
 148. Lapajne Dimitrij
 149. Orel Stanislav
 150. Plešnar Franc
 151. Poniž Evgen
 152. Rejc Ivan
 153. Šepetavec Boris
 154. Tomšič Vladimir
 155. Turk Janko
 156. Zalokar Karel
 157. Zwolf Ivan
 158. Žagar Bogoslav

Idrija
 Brezje
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Pervačina
 Idrija
 Vipava
 Dole
 Idrija
 Ilirska Bistrica
 Idrija
 Struge
 Rakitnik
 Klanc—Istra

1916

159. Arko Ladislav Postojna
 160. Jelinčič Franc Črniče
 161. Kodele Egidij Motnik
 162. Kovač Anton Idrija
 163. Kraschner Avgust Krekovše
 164. Kunstelj Slavko Vrhnika
 165. Lapajne Cvetoslav Idrija
 166. Lazar Ciril Zagorje
 167. Mohorič Franc Idrija
 168. Podobnik Josip Idrija
 169. Premelč Franc Župelevec
 170. Šolar Ludovik Kropa
 171. Štrekelj Vladimir Gorjansko
 172. Žele Andrej Hrastje

1917

173. Albreht Fran Idrija
 174. Bernik Fran Idrija
 175. Čuček Josip Loka—Zidani most
 176. Jurjavčič Alojzij Idrija
 177. Lapajne Dušan Idrija
 178. Punčuh Ivan Slap—Vipava
 179. Vičič Viktor Komen
 180. Zazula Rafael Idrija
 181. Žabkar Avgt Ljubljana

1918

182. Eržen Rafael Lož
 183. Jakac Božidar Novo mesto
 184. Jelinčič Zorko Gornji Log
 185. Pirc Danilo Št. Vid—Ljubljana
 186. Pirnat Vladimir Brezova gora—Češka
 187. Rupnik Josip Idrija
 188. Turk Stanislav Draga
 189. Žorž Alojzij Postojna

1919

190. Bole Romuald Postojna
 191. Burnik Vladiv Idrija
 192. Didič Josip Idrija
 193. Helmich Vaclav Ljubljana

194. Jalen Vinko
 195. Kacin Anton
 196. Kattnig Davorin
 197. Kogej Mirko
 198. Levičnik Alojzij
 199. Mozetič Stanislav
 200. Pavletič Oskar
 201. Poljanšek Alojzij
 202. Poniž Venčeslav
 203. Primožič Franc
 204. Stanič Janko
 205. Šinkovec Ljudevit
 206. Udovč Anton
 207. Vončina Albin
 208. Vončina Edgar
 209. Željko Jožef
- Rateče
 Idrija
 Gorica
 Postojna
 Kamnik
 Gorica
 Gabrije
 Žiri
 Vipava
 Žiri
 Trst
 Idrija
 Šmarjeta
 Idrija
 Šmartno
 Mala Pristava

1920

210. Berčič Karel Idrija
 211. Cibej Karel Komen
 212. Gantar Kajetan Idrija
 213. Gostiša Alojzij Zadlog
 214. Grum Julijan Idrija
 215. Gruntar Izidor Kobarid
 216. Izlaker Ivan Raka
 217. Janežič Franc Maribor
 218. Jesih Josip Ljubljana
 219. Kobal Viktor Idrija
 220. Kranjc Franc Trst
 221. Lapajne Ivan Idrija
 222. Martinc Peter Kobarid
 223. Novak Alojzij Idrija
 224. Pavčič Aleksander Trst
 225. Pelhan Albin Idrija
 226. Petrič Viktor Idrija
 227. Rudolf Rudolf Grosuplje
 228. Škrinar Karel Trst
 229. Tratnik Davorin Godovič
 230. Uršič Franc Idrija
 231. Velikajne Josip Idrija
 232. Vončina Anton Idrija
 233. Vončina Dragotin Jelični vrh
 234. Vončina Viktor Idrija
 235. Vuga Stanislav Drežnica
 236. Waltritsch Hinko Laški trg
 237. Žagar Bogdan Klanec

238. Didič Franc
 239. Dolgan Dragotin
 240. Eržen Stanislav
 241. Grbec Virgilij
 242. Grmek Jakob
 243. Jereb Avgust
 244. Kavčič Kajetan
 245. Kenda Franc
 246. Klun Karel
 247. Kumer Ivan
 248. Malnaršič Anton
 249. Mamilovič Miroslav
 250. Nardin Anton
 251. Perko Adolf
 252. Pirnat Nikolaj
 253. Pogačnik Ljubomir
 254. Poniž Roman
 255. Prelovec Janko
 256. Rijavec Anton
 257. Rudolf Ivan
 258. Seljak Janez
 259. Stegu Velimir
 260. Šinkovec Gregor
 261. Turk Anton
 262. Udovič Peter

1922

263. Bisail Zlatko
 264. Božič Ladislav
 265. Jazbar Leopoldina
 266. Jevšček Rudolf
 267. Kobal Rafael
 268. Krapš Jože
 269. Marc Rudi
 270. Planinšek Josip
 271. Race Božidar
 272. Rupnik Ivo
 273. Sega Dragotin
 274. Troha Mirko
 275. Vadnjal Mirko
 276. Vesel Gvido
 277. Vojska Terezija
 278. Volk Pavel
 279. Vončina Karel

- Idrija
 Trst
 Idrija
 Trst
 Trst
 Idrija
 Žiri
 Idrija
 Hrastje
 Idrija
 Kobarid
 Herpelje
 Sežana
 Gorica
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Vrabče
 Idrija
 Trst
 Kanomlja
 Tomaj
 Trst

- Gorica
 Idrija
 Idrija
 Trst
 Idrija
 Idrija
 Trst
 Trst
 Kozina
 Idrija
 Trst
 Idrija
 Ajdovščina
 Trst
 Idrija
 Trst
 Idrija

280. Bambič Emil
 281. Božič Kristina
 282. Bratuž Pavla
 283. Kovačič Ludovik
 284. Leonardis Julij
 285. Mozetič Vladislav
 286. Nekerman Ivan
 287. Pahor Danilo
 288. Pertot Boris
 289. Sila Josip
 290. Starec Stanko
 291. Tratnik Savica
 292. Žagar Savo

1924

293. Adamič Miroslav
 294. Bezeg Milen
 295. Brenčič, Rajko
 296. Demšar Ernest
 297. Gaberščik Andrej
 298. Garzarolli Elo
 299. Gostiša Josip
 300. Hribernik Natalija
 301. Lapajne Ivan
 302. Lapajne Stanislav
 303. Lasič Boris
 304. Leskovic Vinko
 305. Lupinc Bogomil
 306. Mercina Boris
 307. Mahnič Srečko
 308. Pagon Ivan
 309. Prelovec Franc
 310. Rupnik Ferdinand
 311. Vončina Ivana
 312. Vončina Marija
 313. Žnidaršič Karel

1925

314. Berčič Julija
 315. Bratuš Anton
 316. Janež Josip

- Trst
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Kubed
 Miren
 Prosek
 Trst
 Trst
 Trst
 Trst
 Idrija
 Žaga

- Trst
 Kamnik
 Idrija
 Idrija
 Tolmin
 Postojna
 Idrija
 Krnica
 Idrija
 Idrija
 Tolmin
 Idrija
 Trst
 Vipava
 Dekani
 Godovič
 Idrija
 Idrija
 Idrija
 Trst

- Idrija
 Idrija
 Tolmin

317. Jurman Florijan	Idrija	338. Čargo Ljubo	Gorica
318. Lapanja Avgust	Podmelec	339. Čuk Elija	Gorica
319. Magajna Viktor	Divača	340. Ferjančič Slavoljub	Idrija
320. Močnik Franc	Idrija	341. Ferlat Branko	Rupa
321. Moravec Viktor	Idrija	342. Gaberščik Ivan	Tolmin
322. Ostan Boris	Bovec	343. Helmich Zofija	Idrija
323. Oswald Janko	Kamnik	344. Kalin France	Ajdovščina
324. Poveršič Albin	Vipolže	345. Kenda Ferdinand	Dutovlje
325. Rustja Slavko	Šturje	346. Kogej Davorin	Idrija
326. Rutar Franc	Tolmin	347. Levstek Hubert	Trnovo
327. Sancin Vsevladi	Trst	348. Mašera Andrej	Kobarid
328. Seljak Marija	Idrija	349. Modrijan Vladimir	Idrija
329. Štepančič Maks	Renče	350. Novak Pavla	Idrija
330. Štravs Marija	Idrija	351. Pišlar Cveto	Idrija
331. Tratnik Anton	Idrija	352. Pivk Ignacij	Idrija
332. Troha Ivana	Idrija	353. Rondič Alfonz	Dekani
333. Vidmar Marija	Idrija	354. Rupnik Jože	Idrija
334. Zazula Pavla	Idrija	355. Sedej Albin	Idrija
		356. Sket Janko	Gorica
		357. Terpin Štefan	Idrija
		358. Udovič Danilo	Trst
		359. Višnjevec Ivo	Trst
		360. Vuga Miroslav	Idrija ob Bači

1926

335. Bezeg Silvina	Kamnik
336. Bonež Franc	Kobarid
337. Burger Andrej	Postojna

Številčni pregled maturantov idrijske realke

Maturitetno leto	Vseh maturantov	Od tega deklet	Iz Idrije in okolice	S Kranjskega	s Primorskega	Ostali
1908	20	1	9	7	2	2
1909	19	—	5	10	4	—
1910	17	—	9	5	3	—
1911	20	—	11	8	1	—
1912	21	—	7	7	7	—
1913	23	—	9	9	4	1
1914	23	—	10	8	4	1
1915	15	—	8	3	4	—
1916	14	—	5	5	4	—
1917	9	—	5	2	2	—
1918	8	—	1	4	2	1
1919	20	—	5	8	7	—
1920	28	—	15	4	8	1
1921	25	—	12	1	12	—
1922	17	2	8	—	9	—
1923	13	3	4	—	9	—
1924	21	4	11	1	9	—
1925	21	6	11	1	9	—
1926	26	3	11	1	14	—
Skupaj	360	19	156	84	114	6

Opombe k razpredelnicam:

V razpredelnicah I in II pomenijo nad skupnim številom učencev dvignjene številke dijakinje — eksternistke, številke v oklepajih pa učence v pripravljalnem razredu.

V razpredelnici III, ki prikazuje število dijakov med italijansko okupacijo, pa so dvignjene številke le evidenčno število rednih dijakinj, ki so sicer že vštete v skupnemu številu dijakov.

Da bi dobili skupno število vseh gojencev idrijske realke, je treba k številu 4004 dijakov prišteti še 68 dijakinj—eksternistk in 378 učencev pripravljalnega razreda, kar da skupno število 4450 gojencev idrijske realke. Od tega števila je bilo po narodnosti 4407 Slovencev, 30 Nemcev, 11 Čehov, 1 Hrvat in 1 Romun.

Ob zaključku še nekaj besed na rob sedemdesetletnici prve slovenske realke v Idriji.

Pred nami je nepopolna zgodovina petindvajsetih let prve slovenske realke, prve popolne srednje šole v Idriji. O njej govori pet prispevkov, raztresenih po številkah „Idrijskih razgledov“ zadnjega letnika. Bolj kot zgodovina je bežen pregled nekaterih najvažnejših obdobij in dogodkov, ki so se zvrstili na realki od njene ustanovitve do ukinitve. Mnogo prepozno smo se spomnili te naše važne kulturne ustanove, ki je četrto stoletja oplajala kulturno poslanstvo ne samo v tem našem kotu, pač pa tudi izven njegovih okvirov, tja do slovenskih meja.

Ni dvoma, da bi se dalo marsikaj še napisati, že napisano pa izpopolniti. Ne trdim pa, da je to lahko, saj se leta preveč hitro odmikajo in sedajo z bremenom na naša pleča. Z leti tonejo žive priče te naše pomembne preteklosti. Tisti, ki so do konca prve svetovne vojne oblikovali v zavodu njegove gojence, so že vsi odšli. Drugi, ki so jim na njihovih mestih sledili v dobi po prvi svetovni vojni, pa so bili le bežni potniki skozi naše mesto. Le za kratek čas so bili

povezani z našo realko, pa nam zato ne morejo odkriti kaj pomembnega, saj so bili v glavnem le priče propadanja zavoda, nekateri celo njegovi pogrebci. Tudi nad učečo se mladino so se nakopičila leta, saj so že zadnji maturanti krepko zakoračili v šestdeseta leta, tisti pred njimi pa v sedemdeseta, celo v osemdeseta. Z leti obložen spomin je močno obledel, dogodki davnih dni so utonili v mrak preteklosti, tudi v pozabo.

Ali obstajajo morda še kje pisani dokumenti in arhivi? Tu doma jih ni več. Najstarejše je pobral vihar po prvi svetovni vojni, zadnje pa kaos poslednjih let realke. Morda bi se še kaj našlo v arhivih šolskega sveta deželnega odbora Kranjske ali v arhivih nekdanjega avstrijskega ministrstva za uk in bogočastje na Dunaju; nekaj morda tudi v arhivih v Gorici, Trstu, Vidmu ali celo v Rimu. To pa je vse zelo daleč in združeno z mnogimi težavami. To omenjam le kot napotek kasnejšim raziskovalcem zgodovine našega šolstva. Nekoliko bodo osvetlili življenje okoli realke in izvenšolsko mladinsko dejavnost še članki, ki bodo govorili o dijaških društvih, vendar tudi ti ne bodo popolnoma dopolnili podobe realke in njene ustvarjalne pomembnosti v naši preteklosti.

Ko človek brska po spominih, prelistava orumenele liste preteklosti in išče iz njih pomembne dogodke, se mu zdi, da je bila borba idrijskega človeka za srednjo šolo, v zadnji fazi za slovensko srednjo šolo, zelo kratka, morda celo nepomembna, z lahkoto priborjena oziroma pridobljena. Ko pa se poglobi v odmaknjene čase pred sedemdesetimi in več leti ter študira skromne podatke iz prejšnjih stoletij, spozna, da je bila bitka za srednjo šolo na prelomu dveh stoletij le zadnji naskok idrijskega občinskega odbora, ki ga je podpiralo napredno meščanstvo in narodno zavedni, socialno prebujeni idrijski delavec—rudar. To je bilo zadnje dejanje stoletne borbe, to je bil uspeh

nepomirljivega prizadevanja, sad trdega in napornega dela.

Ob takem spoznanju stopa človeku v zavest vsa veličastnost dela, ki so ga opravile pretekle idrijske generacije na poti od trirazrednih latinskih gimnazij do prve slovenske realke. Uspeh na tej vztrajni poti ni mogel izostati, delo je moralo biti končno kronano z zmago, saj je bilo zavestno, uporno in neomajano. Zmagovit konec je borba dosegla v času že visokega narodnega prebujenja in v času, ko se je delavec že zavedal svojih pravic do boljšega življenja. V drugi polovici prejšnjega stoletja smo dobili najprej Narodno čitalnico, za njo Dramsko društvo in v začetku tega stoletja kot vrh, bi rekel, še slovensko srednjo šolo—realko. To so bili najtrdnješi nosilci narodne in kulturne zavesti v našem mestu. To so spomeniki naše borbe za višjo kulturno raven, za višjo izobrazbeno raven. To so bila žarišča, od koder se je uveljavljal slovenski jezik na vsa področja dela in življenja, to so bili stebri slovenstva v idrijski kotlini, po kateri je že segal val nasilne germanizacije, usmerjen proti našemu Jadranu.

Z ustanovitvijo slovenske realke je bilo konec „Nemške Idrije“. Prizadejan je bil težak udarec nemštvu in avstrijski birokraciji ter še posebno domačemu nemškutarstvu in konservativizmu. To je bil nesluten, toda odločilen uspeh idrijskih prebivalcev. Zrastel je na njihovih ramenih in z njihovimi žulji. Dan ustanovitve realke je bil zgodovinski dan za idrijsko srenjo in njenega človeka, uspeh, mimo katerega ne morejo in ne bodo mogla ne sedanja ne prihodnja pokoljenja. Ne samo to. To ni bil samo dan idrijskih rodoljubov in zaprte idrijske doline, ampak tudi slovenski praznik.

Pomembne dogodke svoje preteklosti slavi vsaka družbena skupnost, majhna ali velika, revna ali bogata. Vsaka se s ponosom ozira nazaj, s spoštovanjem govori o svoji zgodovini in iz nje srka moč za nove dni.

Pred nas v idrijski grapi je lani stopila

sedemdesetletnica ustanovitve realke. Da obletnica ne bi šla mimo večine prebivalstva, ga je bilo treba s primernimi prireditvami opozoriti na tako pomemben dogodek v naši preteklosti. Obletnica pa naj ne bi šla tiho in neopazno niti mimo slovenske javnosti, saj je bil zavod vseslovenski, ne samo idrijski. Proslave naj bi opozorile današnje generacije na delo preteklih rodov in na koristne sadove, ki jih je rodilo. Odkrile naj bi jim dolgo stoletno pot naših očakov, ki je zahtevala mnoge težke žrtve, tudi stiskanje pasu, da je realka zagledala luč sveta. Današnjemu pokoljenju pa naj bi proslave s prstom pokazale vrednost kulturne in vzgojne ustanove, v katere temeljih je vzdano delo naših dedov in ki še danes služi enakemu namenu kot pred sedemdesetimi leti. Ob pogledu na zunanjo podobo realke, na lepo stavbo, se velja dobro zamisliti vsem, ki stopajo čez njen prag, pa tudi tistim, ki hodijo mimo nje. Z dolžno hvaležnostjo bi se morali prikloniti pred tistimi časi in pred ljudmi, ki so leto za letom zbirali prispevke, jih skrbno vlagali v skupno dobro in z veliko prizadetostjo za napredek polagali kamen na kamen za svojo in svojih potomcev kulturno ustanovo. Žal, da mnogo od njih ni moglo dočakati njene popolne rasti in razcveta. Z obletnico združene proslave naj bi odjeknile v idrijski in ves slovenski prostor ter novemu času govorile, kako dragoceni in vredni so skupni naporji za skupno blaginjo. Dvojen naj bi torej bil namen proslave: počastitev vrednega dela preteklosti in opozorilo sedanjosti.

Ali sta bila oba celja dosežena? Odgovor mora biti že kar v začetku odklonilen. In zakaj ne, če pa smo se zavestno odločili, da ju bomo uresničili? Ali smo bili neiskreni in nepošteni do stvari in do sebe? Zakaj smo spregledali zlati trenutek in nismo znali pravilno vrednotiti koščka idrijske kulturne zgodovine in slovenske preteklosti? Zakaj ni dobil primerneга poudarka v našem današnjem na

široko razprtem življenju? Zakaj ni bilo končno vse tisto, kar se je pletlo okoli obletnice in proslav, na taki kulturni ravni, da bi skopnel primitivizem, ki se nas še drži? Zakaj in po čigavi krivdi smo ostali na zadnjem klinu lestvice?

Roko na srce in z odkrito, pošteno besedo na dan. Tako moramo ugotoviti: zaradi popolnega nerazumevanja stvari. Vsa zadeva je zašla s pravih tirnic in se znašla v objemu lažne skromnosti, površnosti in plitve cenenosti. Vse to se je zgodilo na račun izrazito narodne, slovenske stvari v istem času, ko so najdostojnejše in svečano proslavili sedemdesetletnico prve nemške mature na nekdanji nemški gimnaziji v gorenjski prestolnici, v Kranju. Mi pa smo se sprenevedali. Morda nam je odpovedal že tudi posluh za vse, kar je slovensko?

Namesto proslave kulturnega uspeha naše preteklosti je nastala počastitev bivših dijakov, katerim je bila ustanova namenjena in so uživali koristi pravice, ki jo je priboril idrijski človek. Vsa čast, spoštovanje, tudi priznanje in hvaležnost nekdanjim dijakom naše realke, ki se še vedno radi, že v visoki starosti vračajo v svoje staro šolsko mesto. Še mnogo srečanj in lepih doživetij v naši današnji, od nekdanj seveda močno spremenjeni sredini, jim želimo! Toda osrednji namen prireditvev in same sedemdesetletnice je bil tako čisto strt. Navzočnost nekdanjih realčanov naj bi dala idrijskemu in slovenskemu kulturnemu prazniku samo najmočnejši poudarek. Pri tem pa ne gre ne za kult naše polpretekle zgodovine, ne za malikovanje realke, ampak samo za določitev njenega mesta v naši ožji in širši slovenski skupnosti.

Slavljenje pa je udarilo tudi mimo drugega svojega namena. Neopazno je švignilo mimo lokalne idrijske javnosti, mimo današnjega idrijskega občana, mimo današnje mladine, ki ji preteklost domačega kraja ostaja neznanica, pa je zaradi tega ne zna pravilno in pravično vrednotiti in se iz

nje učiti. Na roko in na slabem papirju pisani majhni plakati prav gotovo niso bili dostojni velike obletnice, pa tudi prebivalstva niso mogli opozoriti nanjo. Ta kulturna obletnica bi bila zaslužila vsaj tako javno obveščanje, kot so jo deležne nogometne tekme, če že ne kot koncerti kričečih umetnikov.

O svetli obletnici tako niso bili obveščeni niti domači ljudje, kako naj bi bila za njo izvedela širša slovenska javnost. Odveč bi bilo sedaj lepljenje etiket na čelo temu ali onemu organu ali posamezniku s tega ali onega področja našega političnega, kulturno-prosvetnega ter oblastnega življenja. To naj napravi vsak sam, ki se bo ob samokritiki spoznal za krivega in odgovornega. Ko bo končno le dozorelo spoznanje, da smo zanemarili važno kulturno-zgodovinsko obletnico svojega mesta in širšega slovenskega prostora, bo to tudi uspeh.

Zgodovinski spomenik naše preteklosti pa še stoji. Morda se bodo nekoč nanj le ozrli vsi, ki bdijo nad našim današnjim življenjem in se zamislili. Resnica je, da brez nekdanje realke ne bi bilo današnje gimnazije. Težko si predstavljamo, da bi zmogla občina celo pri današnjem visokem standardu velike večine prebivalstva to, kar je zmogel občinski odbor mestne občine pred sedemdesetimi leti ob revnem in maloštevilnem občanu z nizko življenjsko ravno. Saj se je šele v zadnjih letih lotila obnavljanja komaj osnovnošolskega fonda in še to s prispevki znatno širšega kroga občanov in z izdatno zunanjo pomočjo.

Obletnica je za nami. Pred nami bodo nove. Ali so nas pravkar prestale izkušnje česa naučile?

Viri in pripomočki:

1. Zapisniki občinskih sej

2. Izvestja idrijske realke

3. Razredni katalogi realke

4. Lado Božič: Naš idrijski kot (Ljubljana 1936).

POPRAVEK

V 4. številki IDRIJSKIH RAZGLEDOV je v članku na strani 187 v prvem stolpcu za dvopičjem na koncu šestega odstavka izpadla sledeča tabela:

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	Skupaj ur
Verouk	2	2	2	2	2	2	1	13
Slovenščina	3	3	3	3	3	3	3	21
Nemščina	(5)	(5)	(4)	(4)	(3)	(3)	(4)	(28)
Francoščina	—	—	(5)	(4)	(4)	(3)	(3)	(19)
Zemljepis	3	(2)	(2)	(2)	—	—	—	3 (6)
Zgodovina	—	2	2	2	3	3	3	15
Matematika	(4)	(3)	(3)	(3)	(5)	(4)	(5)	(27)
Prirodopis	2	2	—	1.5	2	2	3	12.5
Kemija	—	—	—	1.5	(3)	(2)	—	1.5 (5)
Fizika	—	—	3	2	—	4	4	13
Geometrijsko risanje	—	(2)	(2)	(3)	(3)	(3)	(2)	(15)
Prostoročno risanje	4	4	4	4	3	2	3	24
Lepopisje	1	1	—	—	—	—	—	2
Telovadba	2	2	2	2	2	2	2	14
Skupaj vseh ur	26	28	32	34	33	33	33	219
Od tega v slovenščini	17	16	16	18	15	18	19	119
in v nemščini	9	12	16	16	18	15	14	100

Številke v oklepajih pomenijo pouk v nemščini, številke brez oklepaja pa pouk v slovenščini. Francoščina naj bi se poučevala po možnosti v francoščini.

V istem prispevku je na strani 188 v drugem stolpcu za prvim odstavkom izpadel sledeči odstavek:

Odbornik Anton Kristan je predlog odklonil, češ da nima osnove. Menil je, da je pri vsej stvari najvažnejše vprašanje založbe slovenskih učbenikov, tega pa idrijska občina ne zmore. Zato naj v tem pogledu kaj stori vseučiliščni odsek v Ljubljani, ki ga vodi ljubljanski župan Ivan Hribar. Naprositi ga je treba, naj posreduje in naj poživi odsek za izdajanje slovenskih učbenikov za srednje šole.

Uredništvo

dr. Jože Pfejfer

epidemija črnih koz v idriji leta 1801

Množična pojavljanja bolezni v kratkem časovnem razdobju in na prostorsko omejenem ozemlju imenujemo epidemije. V preteklosti so bile mnogo pogostejše kot danes. Bile so važen dejavnik v zgodovini človeštva, večkrat so odločale o izidu vojn, razvoju dežel in usodi nekaterih ljudstev.

Seveda se tudi danes še pojavljajo epidemije, zlasti v nerazvitih, zaostalih izvenevropskih deželah in v izrednih okoliščinah (vojne, elementarne nesreče). Iz nekaterih stalnih žarišč nalezljivih bolezni se sem in tja zanesejo epidemije tudi še v naših časih v bolj razvite dežele, kot se je to pravkar zgodilo tudi v delu naše države.

Vendar je moderna medicina v boju proti epidemijam danes mnogo bolj uspešna kot v preteklosti. Ugotovila je namreč povzročitelje večine nalezljivih bolezni, iznašla preprečitvene ukrepe in tudi primerne metode zdravljenja. V preteklosti pa, v neugodnih higienskih razmerah, ob nemoči takratne medicinske vede, največkrat ni bilo sile, ki bi se širjenju in pustošenju epidemičnih bolezni mogla postaviti v bran. Ne da bi poznali povzročitelje nalezljivih bolezni, so vendar naši predniki po izkušnjah spoznali, da se te bolezni morda širijo s prenosom. Tako so tudi že pred stoletji uvedli prve preprečitvene ukrepe, osamitev obolelih oseb, sumljivih tujcev, okuženih hiš in mest (izolacija in karantena).

Epidemično se najpogosteje pojavljajo nalezljive bolezni, ki jih povzročajo lahko prenosne kužne kali. Med take bolezni štejemo tudi koze ali osepnice (variola), ki so jih včasih imenovali tudi „črne koze“. Ta bolezen že v prvem tisočletju našega štetja nastopa epidemično v Evropi, že preje pa je bila znana na vzhodu, zlasti na Kitajskem in v Indiji. V Evropi je posebno hudo divjala v 18. stoletju. Po ocenah zgodovinarjev je v tistem času za njo v Evropi umiralo letno okoli 400.000 ljudi.

Povzročitelj koz je virus (poxvirus variolae). Za kozami ne zbolijo le ljudje,

ampak tudi nekatere živali, zlasti govedo. Virus vstopa v telo skozi sluznico dihal, prodre v krvni obtok in sproži hudo, akutno, splošno obolenje. Pri tipičnem poteku bolezni se pokažejo na koži in sluznicah mehurčki, ki se na koži pozneje zagnoje. Iz teh gnojnih mehurčkov se razvijejo kraste in ko te odpadejo, zapuščajo trajne kožne brazgotine („kozava koža“). Bolezen traja v akutni fazi 14 do 17 dni, ne poteka pa vedno enako hudo. Pri najhujši obliki (fulminantni tip) umre bolnik v nekaj dneh, še predno se pojavijo izpuščaji na koži. Pri težkih oblikah se mehurčki na koži zlivajo, iz njih nastajajo kožne razjede, nastopajo tudi krvavitve. Na splošno lahko rečemo, da je potek bolezni tem hujši, čim več se pojavi izpuščajev.

Ista bolezen, tako tudi koze, lahko ob epidemijah nastopa v blažji ali težji obliki. Zato je tudi umrljivost za kozami ob raznih epidemijah lahko različna. Pri težkih umira tudi 45 % obolelih, pri zelo blagih (variola minor) je umrljivost neznatna. Hujša ali blažja oblika bolezni sta odvisni od napadalnosti in strupenosti (virulenca) povzročitelja, ki je ob raznih epidemijah različna. Pa tudi v teku neke epidemije se virulenca povzročitelja lahko spremeni, ponavadi tako, da prvi bolniki zbole za blažjo obliko, poznejši pa za vedno hujšimi oblikami. Prav tak potek je imela, kot bomo pozneje videli, tudi idrijska epidemija koz.

Izkušnje so ljudem že v davnini razkrile, da oseba, ki je koze prebolela, za to boleznijo ne zboli več, da torej proti bolezni postane odporna ali, kot pravimo danes, imuna. Za zaščito proti okužbi je pri kozah človeštvo, kolikor nam je znano, prvič poseglo po metodi, da z umetno okužbo doseže odpornost proti naravni okužbi. Umetno okužitev so dosegali tako, da so na razne načine kužnino z bolnika prenesli na kožo zdravega človeka. V Evropi se je v 18. stoletju udomačila metoda, da so na majhno prasko na koži nanесли gnoj iz mehurčka ali vtrli prah iz kraste kozavega

bolnika. Tak način cepljenja imenujemo variolizacija. Dasi je po takem cepljenju ponavadi nastopila le blaga oblika koz z maloštevilnimi mehurčki na koži, se je le zgodilo, da je cepljeni kdaj zbolel tudi za hujšo obliko koz, ki se je lahko končala tudi smrtno. Cepljenec je bil lahko tudi nevaren vir okužbe za osebe iz svoje okolice.

Epohalno odkritje angleškega zdravnika Edwarda Jennerja je ob koncu 18. stoletja prineslo novo orožje v boju proti kozam. Jenner je namreč ugotovil, da tudi osebe, ki so prebolele vedno blago potekajočo kravjo obliko osepnic, postanejo odporne proti okuženju s človeško variolo. Rezultate svojih poskusov je objavil leta 1798 in z nekaterimi zboljšavami je cepljenje s kravjo limfo, vakcinacija, ostalo v veljavi do našega časa. Vakcinacija je mnogo manj nevarna kot starejša variolacija, pa vendar dovolj uspešna zaščitna metoda pred naravno okužbo.

Ta nekoliko obširnejši uvod se mi je zdel potreben za razumevanje opisa idrijske epidemije, pa tudi zato primeren, ker so koze pri nas nepričakovano spet postale aktualne.

Higienske in zdravstvene razmere so bile ob koncu 18. stoletja v Idriji precej neugodne. Idrijski rudnik in od njega povsem odvisno mesto sta v tem času zaradi velikih naročil živega srebra iz Španije, doživela izreden gospodarski vzpon. Medtem ko je bilo v letih 1759–1785 pri rudniku zaposleno povprečno po 450 delavcev (1), se je v času španskih dobav število zaposlenih zvišalo na več kot 900 oseb (2). Na delo v rudnik so poklicali gozdne delavce z vsega idrijskega kameralnega gospostva, prišli so kopači z Ogrske in Tirolske, na delo so vzeli vsakega, ki je bil za delo količkaj sposoben (3).

Ni čudno, da so se ob tako nenadnem prilivu prebivalstva, istočasno z ekonomskim vzponom, pokazale tudi senčne strani teh sprememb, zlasti zaradi izredno neugodnih stanovanjskih razmer. Že v septembru 1787

se je obolevnost idrijskega prebivalstva tako zvišala, da upravičeno lahko sklepamo na neko epidemijo, ki pa se je proti koncu leta polegla. Višji rudarski urad v Idriji je dne 14. 1. 1788 poročal notranje-avstrijskemu guberniju v Grazu, da so številnih boleznih krive slabe stanovanjske razmere. Mnogo tujcev, ki so jih v zadnjem času najeli za delo v rudniku, sploh nima lastnih postelj. Leže, tudi kadar zbole, po hlevih in podstrešjih in nikogar ni, ki bi „jim stregel in jih čedil“ (4).

Rudniško vodstvo spričo teh razmer ni stalo križem rok, saj so številne bolezni rudarjev neposredno prizadele proizvodnjo živega srebra. V letu 1788 so dodelili takratnemu idrijskemu rudniškemu zdravniku dr. Urbasu začasnega pomožnega zdravnika dr. Fantona (5), ki je tudi v poznejših letih še prihajal v Idrijo, da bi pomagal rednemu zdravniku (6). Ob Urbasovi upokojitvi leta 1792 so v Idriji prvič nastavili dva redna zdravnika, imenovanega dr. Fantona in dr. Hafnerja (7). Ob koncu leta 1787 je rudniška uprava na hitro uredila rudarsko bolnišnico (8). Rudnik je tudi podprl gradnjo novih hiš; takra je nastalo naselje Na zemlji (9).

V zadnjem desetletju 18. stoletja so se torej zdravstvene in stanovanjsko-higienske razmere v Idriji nekaj zboljšale, dasi ne v tolikšni meri, da bi jih lahko smatrali za ugodne. Stanovanja so še naprej ostala prenatrana; saj se je število prebivalstva od leta 1783–1805 zvišalo od 2556 na 4258 oseb, število hiš pa le od 306 na 370 (10).

Kot v Evropi nasploh so ob prelomu 18. in 19. stoletja, v letih 1793, 1801, 1806 in 1807, ljudje tudi v naših deželah zelo umirali za kozami (11). Arko omenja idrijske epidemije koz v letih 1801, 1817, 1874 in 1882 (12). Očitno je spregledal hudo epidemijo koz v Idriji leta 1793. Iz mrliških knjig idrijske župnije se vidi, da so koze v navedenem letu hudo pustošile po Idriji, saj je od julija do decembra umrlo kar 205

otrok. Največ so jih koze pobrale v oktobru, ko je bilo število mrličkov kar 92. V februarju 1794 je zabeležen še zadnji osamljeni smrtni primer (13). V aktih, ki zadevajo idrijsko zdravstvo v letu 1793, ta epidemija ni omenjena. Morda zato ne, ker je šlo za otroško epidemijo in bolezen dela v rudniku ni direktno prizadela.

Še huje pa je bilo v letu 1801, ko so Idrijo obiskale hude in številne bolezenske nadloge. Ne le koze, tudi druge bolezni so v obliki epidemij hudo razsajale v mestu in okolici.

Kresijski urad v Postojni, ki mu je bila Idrija upravno podrejena, je v dopisu višjemu rudarskemu uradu v Idriji dne 8. 2. 1802 sporočil, da je ugotovil po podatkih idrijskega dekana, ki je po takratni praksi vodil matične knjige, visoko umrljivost prebivalstva na idrijskem območju za kozami v letu 1801. Urad je zahteval od idrijskega vodilnega zdravstvenega osebja strokovno mnenje, kako naj se ukrepa proti kozam, da bi v bodoče „to zlo ne bilo tako smrtonosno“ (14).

Poročila in strokovna mnenja so vložili pri višjem rudarskem uradu v Idriji: prvi rudniški zdravnik dr. Blaž Hafner, drugi rudniški zdravnik dr. Anton Nanger in rudniški kirurg Anton Makovic.

Najbolj konkretno in za naše namene uporabno je Hafnerjevo poročilo, datirano s 7. 3. 1802. Iz njegovega opisa si lahko ustvarimo sliko o strahotah epidemičnega leta 1801 (15).

Iz uvoda v poročilu lahko razberemo, kako nejasno predstavo je še imela takratna medicina o povzročiteljih nalezljivih boleznih in o njihovem prenašanju. Seveda je bilo že znano, da so koze nalezljive in da se pojavljajo v obliki epidemij. Hafner razlaga, skladno s takratnim medicinskim pojmovanjem, da se koze prenašajo z neznanu snovjo, ki jo imenuje kužnina (Ansteckungstoff), strup kozavosti (Bockengift) ali kozavostna snov (Bockenstoff).

Danes menimo, da sta pojavnost in potek neke infekcijske bolezni odvisna od števila povzročiteljev, ki vdoro v telo, od napadalnosti (virulenca) povzročitelja in odpornosti organizma. Tudi Hafner meni, da o poteku bolezenske slike pri posameznikih odloča tudi individualna sprejemljivost. Vzrok, da so bolezenski primeri v teku epidemije postajali vedno težji, pa skuša raztolmačiti tako, da se je v teku epidemije kozavostna snov pač „povečala in razmnožila“. Tako naj bi se pojačal tudi „kozavostni dražljaj“ (Bocken—Reiz), ki ga vsebuje zrak okuženega predela.

Po Hafnerjevem opisu se je februarja 1801 med idrijskimi otroki najprej razpasla epidemija ošpic, ki je trajala dva meseca. Pri mnogih je ta bolezen potekala „astenično“. Ta izraz nam odkriva, da se je Hafner štel med takrat zelo številne privržence teorije o steničnih in asteničnih bolezenskih dražljajih, ki jo je izdelal angleški zdravnik 18. stoletja John Brown (brownijanizem). Po Hafnerjevih besedah to konkretno v našem primeru pomeni, da so ošpice v tej epidemiji pogosto potekale brez burne reakcije, izpuščaji so bili slabo izraženi, mnogi otroci so dalj časa ostajali vročični, hirali so in več jih je tudi pomrlo. To nas vodi k sklepu, da so mnogi idrijski otroci bili takrat telesno šibki in proti boleznim neodporni, zaradi česar so bile tudi komplikacije v zvezi z ošpicami številne. Pri marsikaterem so najbrž ošpice aktivirale prikrito tuberkulozno obolenje, ki se je potem kazalo v hiranju in dolgotrajnih vročinskih stanjih (schleichendes Auszehrungsfieber). Verjetno se je ošpicam pogosto pridružila tudi pljučnica ali kaka druga komplikacija.

Le kratko omeni Hafner, da se je v istem času, ko so med otroki razsajale ošpice, med odraslimi pojavljaj tifus (Nervenfieber oder sogenannter Typhus), ki je tudi potekal „astenično“.

V nadaljevanju se končno poročevalec loti konkretnega opisa epidemije črnih koz.

Ugotavlja, da so se po izteku ošpic, v začetku maja, pojavili prvi primeri koz. Pri prvih bolnikih je bolezen potekala dokaj blago. Izpuščaji so bili primerno izbočeni, dobro obarvani, maloštevilni, smrtni primeri so bili sprva redki. Tako obliko koz po sodobni klinični klasifikaciji (po Dixonu) danes nazivamo diskretni tip.

Kot smo že omenili, se pogosto dogaja, da v teku epidemije, pri pozneje obolelih, bolezenska slika postaja vedno hujša. Tako je tudi Hafner ugotovil, da je bolezen pri naslednjih bolnikih dobivala vedno bolj zločesto obliko. Izpuščaji so bili pri poznejših bolnikih gostejši, zivali so se, bili so mehki, umazano obarvani, pri nekaterih so se pojavile tudi pikčaste kožne krvavitve (petehije). Po Dixonovi klasifikaciji bi v teh primerih šlo za maligni semikonfluentni in konfluentni tip koz, pri katerih znaša umrljivost od 25 % do 70 % obolelih. Bili so, po Hafnerjevem opisu, tudi primeri najhujše oblike koz, takozvane fulminantne oblike, pri katerih se izpuščaj sploh ne razvije, ker se bolezen smrtno konča že v nekaj dneh.

Nekateri težki bolniki so, kot piše v poročilu, umirali kmalu, drugi so dalj časa hirali. V prvih primerih bi danes rekli, da je šlo za običajen potek obolenja pri malignem semikonfluentnem in konfluentnem tipu bolezni, ko bolniki umrejo v enem ali dveh tednih. Med te bi šteli tiste Hafnerjeve bolnike, katerim so „svinčeno sive, po mrhovini smrdeče razjede“ pokrile celo telo in so umirali v stanju „nenavadne slabosti“.

Pri tistih, ki so dalj časa hirali, lahko sklepamo na tako imenovano sekundarno (drugotno) infekcijo razjed s povzročitelji gnojenja (streptokoki, stafilokoki). Take komplikacije so bile v takratnih slabih higienskih razmerah, pri neodpornih bolnikih in ob neuspešnih zdravlilih, povsem razumljive. To so bili tisti, ki so po poročilu umirali počasne, mučne smrti. Razjedajoč sokrvnat gnoj, jim je razžiral kosti okončin, obrazne kosti, čeljusti in hrbtnična vre-

tenca, ter jim končno „razkrojil ves organizem“.

Čeprav za kozami, kot je tudi Hafner v poročilu omenil, lahko zboli človek v vsaki starostni dobi, pa so takrat zaradi pogostih epidemij, kakor to še danes opažamo na območjih, kjer se kože večkrat pojavljajo, obolevali za njimi predvsem otroci. Starejše osebe so to bolezen, v lažji ali težji obliki, prebolevale že v otroški dobi in so tako proti okuženju postajale imune. Torej gre za podoben pojav, kakor ga opažamo pri ošpicah, ki so danes tipična otroška bolezen, pred katero so odrasli, ker so jo večinoma že preboleli v otroški dobi, ponavadi zavarovani. Zato se ne čudimo, če Hafner omenja med bolniki za kozami le otroke. Poroča, da je samo v „rudarskem mestu Idriji“ v tej epidemiji zbolelo 974 otrok in jih od teh umrlo 251, torej več kot četrtnina obolelih. Ugotavlja tudi, da je bilo število težkih primerov skoraj enako številu lažje potekajočih.

Še danes nimamo specifičnega, proti povzročitelju koz usmerjenega zdravila. Vendar s sodobnimi zdravili, zlasti z antibiotiki, pa tudi z ustrežnejšimi higienskimi ukrepi, lažje vplivamo na potek bolezni in preprečujemo komplikacije, kakršne smo opisovali zgoraj.

Za takratne razmere bo kar primerno Hafnerjevo mnenje, da za lažje oblike koz niso potrebna nobena zdravila, priporočila bolniku le svež zrak in navadno bolniško hrano (gewöhnliche Diät). Pri težjih oblikah se mu zdi primerna krepilna dieta (jajca, mesna juha z začimbami, vino) in zdravila, ki jih označi kot dražila (Reitzmittel). Večina teh zdravil naj bi, po pojmovanju tedanje medicine, učinkovala tako kot današnja poživila (excitantia, analeptika), torej naj bi vzdražila živčni sistem, dihanje in krvni obtok, ter tako pomagala bolniku, da prebrodi nevarna bolezenska stanja, pri katerih so prizadete življenjske funkcije. V te namene priporočila skorjo kininovca, columbo

(korenina neke afriške palme), valeriano, bizam (mošus, izloček trebušnih pižmarjevih žlez), eter, opij, kafro, bobrovino (Bibergeil, izcedek bobrovih spolnih žlez), jelenovec (Hirschhorngeist, salmijaku podobna tekočina), razne alkoholne esence, destilate iz konjske in poprove mete, pomarančno skorjo in cimet. Večino teh zdravil je medicina že zavrgla, nekatera še uporablja, dasi v drugačni obliki in v druge namene.

Medtem ko Hafner z opisanimi metodami zdravljenja izpričuje vso nemoč tedanje medicine pri zdravljenju koz, pa so njegovi nazori o preprečevanju te bolezni povsem sodobni. Le tri leta so minila, kar je Jenner objavil svoje uspehe z vakcinacijo in že je Hafner navdušen privrženec nove metode cepljenja, ki jo ne le priporoča, ampak tudi praktično izvaja.

Starejše metode cepljenja, variolizacije, torej prenašanja pravih koz na zdravo osebo s cepljenjem (mit natürlichen Bocken), sicer ne zavrača, odločno pa zagovarja prednosti nove Jennerjeve metode, vakcinacije. Med epidemijo je bilo cepljenih 99 otrok, delno so bili vakcinirani, delno variolizirani. Vse cepljence je poseg obvaroval pred okužbo. Vendar so tisti, ki so bili vakcinirani, imeli po cepljenju le neznatne splošne težave, medtem ko je variolizacija cepljence bolj prizadela. Tudi slednji pa so v kratkem času in brez komplikacij po cepljenju okrevali.

Sicer pa so se skoraj vsi zdravstveni delavci na tedanjem Kranjskem, kamor je upravo sodila tudi Idrija, hitro oprijeli Jennerjeve metode cepljenja, predvsem po zaslugi takratnega profesorja na ljubljanskem medicino-kirurškem liceju dr. Vincenca Kerna. To kaže, da so bili večinoma strokovno dobro podkovani in sprejemljivi za moderne pridobitve v medicini (16).

Ko smo tako izčrpali Hafnerjevo poročilo, bomo skušali sedaj še iz drugih dosegljivih virov dopolniti opis epidemij v letu 1801.

Iz kratkega poročila drugega idrijskega

zdravnika dr. Nangerja z dne 6. 3. 1802 izvemo, da je epidemija koz doseгла svoj višek v mesecu avgustu 1801. Sicer piše Nanger, da o epidemiji ne more podati nobenega mnenja, saj je bil vse leto 1801 bolan (17).

Drugi dodatni vir za izpopolnitev opisa bolezenskih nadlog v letu 1801 je mrliška knjiga idrijske župnije (18).

Kar zadeva epidemijo ošpic, za katere mrliška knjiga uporablja naziv „Rieselausschlag“, je po vpisih za to boleznijo umrlo 47 otrok v starosti od 4 mesecev do 10 let in to 38 v aprilu in 9 v maju. Zadnja žrtev te epidemije je umrla 26. maja.

Število umrlih za kozami je v mrliški knjigi isto, kot ga navaja Hafner, torej 251. Prva je v Idriji podlegla kozam dne 10. junija devetletna Ana, hči drvarja Jerna Jakolina iz Idrije št. 229 (19). Po umrljivosti v posameznih mesecih lahko sklepamo na naraščanje in upadanje epidemije. V juniju je umrlo 23, v juliju 79, v avgustu 127 in v septembru 20 otrok. Te številke potrjujejo zgoraj omenjeno pripombo dr. Nangerja, da je epidemija doseгла vrhunec v mesecu avgustu. V oktobru in novembru sta potem registrirana le še dva osamljena smrtna primerin sicer 15. oktobra in 3. novembra. Zadnji primer morda niti ni bil zanesljivo diagnosticiran. Za vzrok smrti so sicer navedene koze (Blattern), vendar je s svinčnikom pripisana opomba „ignoratur“, kar kaže, da je bil vzrok smrti vsaj dvomljiv.

Epidemiološko je zanimiva starostna struktura za kozami umrlih otrok, saj po njej lahko sklepamo na starostno strukturo obolelih sploh. Umirali so le otroci v starosti od 3 tednov do 15 let, med mrliči ni niti ene odrasle osebe. Ker tudi Hafner omenja kot bolnike le otroke, lahko sodimo, da sploh ni zbolela nobena odrasla oseba. Od umrlih je le 17 otrok starih nad 7 let (9 osemletnih, 5 devetletnih, 1 desetleten, 2 petnajstletna). To upravičuje naš sklep, da so obolevali skoraj izključno le otroci, ki so se rodili po

idrijski epidemiji koz leta 1793. Starejši otroci so zvečine vsi že ob prvi epidemiji preboleli kože in so torej ob epidemiji leta 1801 bili odporni proti novi okužbi.

Dela v rudniku torej epidemija koz neposredno ni prizadela, saj odrasli, kakor smo ugotovili, niso obolevali. Vendar tudi število bolnikov za tifusom, ki ga omenja Hafner v prvi polovici leta 1801, med rudarji ni moglo biti posebno visoko. Običajni stalež bolnikov v rudniku se namreč v letu 1801 ni zvišal. Obolevnost rudarje in gozdnih delavcev pri rudniku je bila leta 1801 celo nižja kot leto poprej in približno enaka kakor leto pozneje. O tem nam pričajo bolniški raporti, ki kažejo, da se je gibalo tedensko število bolnih rudniških delavcev v letu 1800 med 56–99, v letu 1801 med 47–84, v letu 1802 pa med 44–90 (20).

Kako hudo pa so boleznii v letu 1801 vendar prizadele prebivalstvo idrijskega območja, pa tudi avstrijske dežele sploh, razberemo še tudi iz nekega poznejšega akta, namreč iz dopisa postojnskega kresijskega urada z dne 22. 2. 1803 okrajnemu gospodarstvu v Idriji in odgovora na ta dopis z dne 3. 3. 1803 (21). Postojnski kresijski urad tu omenja, da se je v letu 1801, v primerjavi z letom 1800, število prebivalstva v notranje-avstrijskih deželah znižalo za 15.791 duš, iz Idrije pa poročajo, da se je v istem letu znižalo število prebivalcev idrijskega okraja za 435 oseb. Vzroki za znižanje populacijskega števila na idrijskem območju so po tem poročilu predvsem epidemija koz, nekaj pa tudi izselitev več rudarjev in neka huda bolezen v grlu (Halskrankheit), ki je razsajala zlasti med podeželskim prebivalstvom.

Slednje boleznii Hafner med epidemijami leta 1801 ne omenja, dasi se je tudi v Idriji pojavila. Iz mrliških knjig se vidi, da je tega leta umrlo v mestu za neko vročinsko, infekcijsko boleznijo v grlu (Halsfieber) 17 odraslih oseb, največ (devet oseb) v aprilu in maju (22). Ni jasno, za kakšno infekcijo je pri tem šlo; davica se nam ne zdi verjetna, saj

bolezen ni pobirala otrok, umirale so predvsem odrasle osebe srednjih let. Bolezen se je tudi še leta 1802 pojavljala v Idriji, za njo je umrl tudi takratni idrijski kirurg Makovic.

Če seštejemo vse žrtve epidemičnih bolezni (koz, ošpic in infekcijske, vročinske bolezni v grlu) v mestu Idriji leta 1801, potem to zneso 315 oseb, pretežno otrok pod osmim letom starosti (23). Lahko si predstavljamo, kako kruto je smrt posegla med idrijske prebivalce, ki jih je bilo takrat okoli 4000, ko je iz njihove srede v enem letu iztrgala tolikšno množico mladih življenj.

Kirurg Makovic je svoje poročilo o črnih kozah, prav tako kot Hafner, sestavil dne 7. 3. 1802 (24). Poročilo je izredno obširno, obsega kar 29 in pol polovično popisanih strani pisarniškega formata, medtem ko je Hafnerjevo napisano na devetih polstraneh. Makovic, dolgoletni učitelj babištva v Ljubljani, sestavljaec prvega slovenskega učbenika o babištvu, tudi v tem poročilu ne more zatajiti svojih pedagoških nagnjenj. Njegovo poročilo je poljudna, zdravstvenovzgojna razprava s praktičnimi nasveti in poukom za prebivalstvo.

V uvodu poudari koristi cepljenja z naravnimi kozami (variolizacija). Makovec meni, da je pri takem cepljenju umrljivost relativno nizka (na 300 do 1000 cepljenih en primer), medtem ko ob epidemijah, po njegovih navedbah, omira vsak tretji do dvanajsti oboleli. Graja razvado, da namesto zdravnika k bolnikom kličejo mazače ali kako „sivolaso staro žensko“.

V drugem poglavju obširno opiše tehniko cepljenja, bodisi z gnojem iz mehurčka kozavega bolnika, ali s prahom iz zmletih krast. Pri cepljenih, ki po tej zastareli metodi praviloma zbole za blago obliko koz, priporoča mlačne kopeli z dodatkom zelišč, izpiranje oči, lahko hrano, dosti tekočine za pitje, predvsem pa svež zrak.

V tretjem, obširnem poglavju se najbolj izrazijo zdravstvenovzgojna nagnjenja našega

pisca. Makovic meni, da je pri zdravljenju in negi obolelih za kozami najvažnejši dober higienski režim. Bolne otroke je treba čimprej spraviti na svež zrak, ki je sam na sebi „krasno zdravilo“, ob slabem vremenu pa je treba vsaj pogosto zračiti prostor, ki v njem biva bolnik. Graja pretirano ogrevanje bolnikov sobe, preobilno odevanje, ker se zaradi tega bolniki preveč pote in se slabo počutijo. Bolni otroci naj čez dan čim manj spe, treba jih je zamotiti z igrami in raznimi razvedrili.

Praktični, ljudski zdravnik Makovic se zaveda, da bodo „revni ljudje“ le težko izvrševali vsa njegova higienska navodila. Ko opisuje stanovanja ubožnih, gotovo ne misli le na Idrijo, ampak tudi na razmere na takratnem Kranjskem sploh, zlasti morda tudi v Ljubljani, kjer je deloval dolgo vrsto let. Siromaki, po njegovem opisu, večinoma stanujejo v pritličnih prostorih z vlažnimi stenami. Vsa družina se gnete v eni sami sobi, ki jo je težko prezračiti. Prostor je zasmrajen, pravkar oprano perilo se stalno suši ob peči, v prostoru izparevajo ostanki hrane, ponoči se dimijo oljne svetilke.

Makovic meni, da se tudi v tako težkih razmerah da kaj ukreniti. Priporoča pogosto zračenje in razsmrajevanje sobnega zraka z domačimi sredstvi (vlivanje octa na vroč kamen, zažiganje oblanja ali drobnega rušja). Bolniki naj ponoči leže, podnevi pa sede na slamnjačah, odsvetuje pa vroče pernice. Vsaj dvakrat dnevno naj se bolnik delno ali popolnoma okoplje v mlačni vodi, pogosto se mora menjati perilo. Najvažnejše pa se mu zdi, da bolniki ne preleže ves dan, ampak da čim pogosteje vstajajo in hodijo na zrak. Pri tem se sklicuje na angleškega zdravnika Sydenhama (162–1689), ki je vpeljal to metodo zdravljenja, znižal tako umrljivost za kozami zbolelih in si tako pridobil „nesmrtno slavo“.

Iz izvlečka Makovčevega poročila, ki smo ga podali, lahko ugotovimo, da ni imel namena pisati izrecno o idrijski epidemiji

koz. Na Idrijo se konkretno nanaša le omemba, da so tu večkrat daljša obdobja mrzlega, ostrega in deževnega vremena. V zvezi z epidemijo pa je le pripomba, da je pri obolelih za kozami v Idriji z uspehom uporabljal neko posebno raztopino za izpiranje oči.

Vendar jyporočilo bilo vredno podatki zaradi praktičnih nasvetov in trezne presoje, kako naj se v danih razmerah izvedejo vsaj minimalni higienski ukrepi. Večina Makovčevih nasvetov se sklada s sodobnimi higienskimi nazori. V tedanjih stanovanjskih razmerah je bilo še kako primerno priporočiti zračenje prostorov, zmerno ogrevanje, pogosto menjavo perila in primerno odevanje bolnikov. Hidroterapijo (mlačne kopeli priporočajo tudi še sodobnejši infektologi, predvsem kot sredstvo za znižanje temperature (25). Tudi o uspehih s fototerapijo (uporaba svetlobnih žarkov, zlasti ultravioletnih, v zdravstvene namene) poročajo (26). Tako bi bivanje bolnikov na prostem ob ugodnem vremenu, kot to priporoča Makovic, imelo lahko delno tudi fototerapevtski učinek.

Neprimerni in tudi za tedanje čase konservativni so Makovčevi nasveti, ki zadevajo preprečevalne ukrepe proti kozam. Hvali starejšo in nevarnejšo metodo cepljenja, variolizacijo, ki je bila pred letom 1798 res še edina uspešna metoda za zaščito proti kozam, v letu 1802 pa že zastarela. Moderne Jennerjeve metode, vakcinacije, ki jo je upravičeno vneto zagovarjal in priporočal dr. Hafner in večina tedanjih zdravnikov in kirurgov v deželi, Makovic sploh ne omenja.

Ob koncu bi bilo prav z nekaj besedami omeniti idrijske zdravstvene delavce v letu 1801, ki so brez dvoma prav v tem letu opravili naporno in težko delo.

Dr. Blaž Hafner in dr. Anton Nanger sta bila v tem času rudniška kameralna zdravnik, tudi fizika imenovana (Bergkammeral—Physiker) in sicer Hafner prvi zdravnik (senior), Nanger drugi.

Dr. Hafner je bil postavljen za idrijskega fizika 25. 9. 1792 (27). Idrijo je leta 1810, v času francoske okupacije, zapustil, vrnil se je pa spet leta 1815 in opravljal službo zdravnika do upokojitve leta 1833 (28).

Dr. Nanger je bil imenovan za drugega fizika v Idriji leta 1795 (29). Službe v času epidemije koz ni opravljal, ker je bil ves ta čas bolan. Iz bolniških raportov vidimo, da je boloval od konca januarja 1801 do začetka januarja 1802 (30).

Razumljivo je, da je bil Hafner zaradi Nangerjeve odsotnosti in zlasti še, ko je zaradi epidemij zdravniško delo občutno naraslo, preveč obremenjen. Dne 7. 3. 1801 je zato zaprosil višji rudarski urad v Idriji, naj mu dodelijo pomožnega zdravnika, češ da zaradi epidemije tifusa dela sam ne zmore več (31). Vendar so mu iz Ljubljane poslali pomočnika šele v maju. V tretjem tednu omenjenega meseca je namreč začel ordinirati tudi pomožni zdravnik dr. Hartl iz Ljubljane, ki pa je v Idriji ostal le do prve polovice septembra 1801 (32).

Kirurg Anton Makovic (Makoviz), znani slovenski zdravstvenovzgojni delavec, je bil z dekretom dne 7. 4. 1798 (33) nastavljen v Idriji kot rudniški kameralni kirurg (Bergkammeral—Chirurgus). Kirurško delo in zdravljenje „zunanjih bolezni“ so takrat večinoma izvrševali kirurgi ali ranocelniki (Chirurg, Wundarzt), ki so bili skoraj redno istočasno tudi porodničarji. Po svoji izobrazbi in položaju so bili za stopnjo nižji od zdravnikov — fizikov in razen redkih izjem (dr. Kern, dr. Seeger) niso bili doktorji medicine. Agilni kirurški in porodničarski praktik Makovic je v Idriji deloval le zadnja štiri leta svojega življenja, umrl je namreč že 17. oktobra 1802 (34).

Kirurg je moral sam vzdrževati tudi dva pomočnika ali „subjekta“. Leta 1801 sta bila kirurška pomočnika Jožef Gruber in Matija Eggenberger. Slednji je bil istočasno tudi upravitelj bolnišnice, špitalski mojster (35). Ker je bil kirurg v Idriji istočasno tudi

porodničar, so mu bile podrejene tudi tri idrijske babice. V tem času so to delo opravljale Terpinova (Therpinin, Terpinin), Makovčeva (Makowitz, Makouitsch) in Muličeva (Mulitsch, Mullitsch) (36).

Upravnik idrijske rudniške apoteke (Kammeralprovisor der K. K. Bergwerks-Apotheke) je bil leta 1801 Karl Freyer, ki je to mesto prevzel leta 1795 po smrti svojega očeta apotekarja Ernesta Freyerja (37). Apotekarski laborant je bil od leta 1795 Mihael Blaznik (Blasnik, Blassing) (38).

Po virih, ki sem jih zbral iz bogate zakladnice idrijskega rudniškega arhiva, sem skušal opisati hudo epidemijo koz in druge bolezenske nadloge v Idriji pred več kot 170 leti. Uspehi cepljenja proti kozam z Jennerjevo vakcino, za katero se je zavzemal idrijski rudniški zdravnik Hafner, so bili dovolj močan argument, da se je tako cepljenje, kljub nekaterim zaprekam in pomislekom, hitro razširilo in uveljavilo. Upam, da bomo v naslednji številki te revije morda lahko prikazali, po arhivskih virih, kako je to cepljenje potekalo na idrijskem območju v prvih letih 19. stoletja.

VIRI, LITERATURA IN PRIPOMBE:

Vsi arhivski viri, ki jih uporabljam v članku, so, razen dveh mrliških knjig, iz fonda Rudniškega arhiva (RA), deponiranega v Arhivu medstnega muzeja v Idriji (AMMI). Največ podatkov je iz dveh obsežnih map: Fasc. XXV. Sanitäts-Wesen 1783-1800 in fasc. XXV. Sanitäts-Wesen 1801-1807. Prvo citiram kot fasc. XXV/1, drugo kot fasc. XXV/2. Nekaj podatkov je iz fascikla Rudniški zdravniki, ranocelniki, babice, osebni akti, ki ga je uredil Bezeg in iz fascikla Herrschaftliche Akten 1780-1810. Mrliški knjigi, ki ju navajam, hrani arhiv župnega urada v Idriji (AŽUI).

1. Arko M.: Zgodovina Idrije. Gorica 1931, str. 108. — 2. Mohorič I.: Rudnik živega srebra v Idriji. Idrija 1960, str. 160. — 3. Mohorič 1. c.; Arko

1. c. — 4. AMMI, RA, fasc. XXV/1, 1788, akt št. 7. — 5. ibid., 1789, 189. — 6. ibid., 1789, 309, 330 in 1792, 408. — 7. ibid., 1792, 571. — 8. ibid., 1788, 7, 10, 11, 22, 61. — 9. Arko, 1. c., str. 107. — 10. Arko, 1. c., str. 215. — 11. Mal J.: Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Zvezek 10. DSM, Celje 1971, str. 445. — 12. Arko, 1. c., str. 141. — 13. AŽUI, Todtenbuch von 1793 bis Ende 1799, III. Band, 1793, str. 2 — 43. — 14. Fasc. XXV/2, 1802, 133. — 15. ibid., 1802, 201. — 16. Pintar I.: Medikokirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. Habilitacijska disertacija. Ljubljana 1939, str. 40. — 17. Fasc. XXV/2, 1802, 193. — 18. AŽUI, Todtenbuch von 1800 a quinque 9 b er 1809, IV. Band, 1802, str. 16 — 51. — 19. ibid., str. 28. — 20. Fasc. XXV/1, 1800, 11 — 845, fasc. XXV/2, 1801, 14 — 941; 1802, 32 — 912 in 1803, 4. — 21. AMMI, RA, fasc. Herrschaftliche Akten 1780 — 1820, 1803, 64. — 22. Todtenbuch etc., IV. Band, 1801. — 23. V mrliških knjigah ni pri nobenem mrlju v letu 1801 naveden tifus ali „Nervenfieber“ kot vzrok smrti. Morda je bil tifusni bolnik oseba, ki je umrla v maju zaradi vročinske bolezni („hitzige Krankheit“). — 24. Fasc. XXV/2, 1802, 192. — 25. Todorović K.: Akutne infektivne bolezni, 3. izd., Med. knjiga. Beograd — Zagreb 1953, str. 34. — 26. 1. c., str. 35. — 27. Fasc. XXV/1, 1792, 571. Pomanjkljiv je Arkov podatek (1. c., str. 99), da je Hafner v Idriji služboval od leta 1815 do 1833. — 28. AMMI, RA, Fasc. Rudniški zdravniki, ranocelniki, babice, osebni akti (ured. Bezeg), 78 de 1833. — 29. Fasc. XXV/1, 1795, 735. — 30. Fasc. XXV/2, 1801, 87 in 1802, 75. — 31. ibid., 1801, 357. — 32. ibid., 1801, 375, 429, 673. — 33. Fasc. XXV/1, 1798, 224. — 34. Todtenbuch etc., IV. Band, 1802, str. 59; fasc. XXV/2, 1802, 734. Ob tej prilozi bi omenil, da doslej datum Makovčeve smrti njegovim biografom ni bil znan, navajajo se približne in napačne letnice. Kidrič piše v Slov. biografskem leksikonu (5. zvezek, Ljubljana 1933, str. 28), da je Makovic umrl okoli leta 1803 in da njegova smrt ni zabeležena niti v idrijskih, niti v ljubljanskih mrliških maticah, kar pa po naših ugotovitvah ne drži. Pintar v že omenjeni habilitacijski disertaciji (str. 33) meni, da je umrl najbrž leta 1804 v Idriji, Arko v Zgodovini Idrije (str. 100) navaja, da je v Idriji deloval do leta 1806. — 35. Fasc. XXV/2, 1801, 234, 782, 866. — 36. Fasc. XXV/1, 1798, 881 in 1799, 14, 594, 687; fasc. XXV/2, 1802, 763. — 37. Fasc. XXV/1, 1795, 391. — 38. ibid., 1795, 701.

stanko majnik

kronika vojnih dni

Četudi Idrija leži v kotlini, vsa obkrožena s hribi in odmaknjena od glavnih prometnih poti, v času zadnjih dveh vojn ni bila brez bombardiranja.

Sovražni bombni napadi so prizadejali našemu mestu nemajhno razdejanje in terjali tudi nekaj človeških žrtev.

Za časa prve svetovne vojne so italijanska letala šestkrat bombardirala Idrijo.

V PETEK, 20. APRILA 1917 popoldan je dvokrilno letalo preletelo naše mesto in odrglo sedem bomb; tri so padle na Smukov grič, štiri pa v Zaspano grapo. Materialne škode in žrtev ni bilo.

V SOBOTO, 7. JULIJA 1917 so letala uprizorila hujši napad, ko so odrgla petdeset bomb. Bombardiranje je tokrat v glavnem potekalo v ravni črti smer Nikova—Brusovše. Bombe so padle na travnik rudarja Fortunata Ferjančiča, v središču mesta pa so poškodovale Deželovo hišo. V Rožni ulici so bombe hudo poškodovale Pivkovo hišo (pri Marijanci); porušile so drvarnico pri Zupančiču. Bombe so padale na Brusovšah, kjer je na obronku gozda nastal požar: vnelo se je grmičevje in suha trava.

V SOBOTO, 28. JULIJA 1917 je deset malih in velikih letal kar trikrat pribrnelo nad Idrijo: ob 7. uri, ob 11.30 in ob 18. uri. Odvržene bombe so povzročile nekaj materialne škode, ubit je bil en avstrijski vojak, eden pa ranjen.

V spomin na tisti dogodek je bila pri Carju na „Luži“ sezidana kapelica, na kateri razberemo naslednji napis: „V spomin na bombardiranje iz zrakoplova dne 28. VII. 1917 ob pol 12. uri.“

V ČETRTEK, 25. OKTOBRA 1917 je letalo odrglo bombe na Jozefi šaht in na Inzaghi šaht, ki je utrpel nekaj poškodb.

Bombe, ki so jih italijanski piloti z roko metali skozi kabino (karlinga), so tehtale 25 kg, nekatere pa tudi več.

Glavna cilja letalskih napadov sta bili rudniška elektrarna na Lenštatju in topilniški obrat. Italijani so se trudili, da bi z bombami porušili elektrarno predvsem zato, ker je v njej obratoval 4-celinski Diesel motor (Grazer Waggon—Maschinen Fabrik A. G. Graz N 653) zmogljivosti 509 KS in 187 o/min.

Motor je proizvajal električni tok izključno za potrebe avstrijske vojske na soški fronti. Napeljava električnega toka pa je bila speljana skozi Nikovo in Rvenovše.

Polovica odvrženih sovražnih bomb ni priletela na cilje; precejšnje število bomb pa sploh ni eksplodiralo. Le-te so avstrijski vojaki poiskali in jih odpeljali v odročne grape ter jih tam razstrelili.

Pogled na Pivkovo hišo v Rožni ulici po zračnem napadu leta 1917.

Protiletalski avstrijski topovi in težke strojnice so bile nameščene pri Kolencu na Gorah, nad kmetijo pri Polancu in na Kobalovih planinah. Zvočna alarmna naprava (sirena) je bila nameščena na šahtu Inzaghi in je vedno pravočasno opozarjala prebivalce na bližajočo se nevarnost.

DRUGA SVETOVNA VOJNA

V SREDO, 22. SEPTEMBRA 1943 je bil turoben dan. Prebivalci Idrije so preživljali trenutke v negotovosti in strahu.

Zvedeli so, da je nemška vojska zbrana na okoliških vzhodnih hribih in da namerava vkorakati v mesto.

Tistega oblačnega popoldneva so se iz hriba sv. Magdalene (Gore) oglasili nemški topovi in minometalci. Izstreljene granate so v glavnem padale na zgornji del predela „Grapa“.

Obstreljevanje mesta pa ni trajalo dolgo. Materialne škode sicer ni bilo veliko, padle pa sta dve žrtvi. Granata, ki je priletela pred Mestno hišo, je eksplodirala in njeni drobci so smrtno ranili domačina, mesarja Kavčiča Mirka. Na „Luži“ pri Jazbarjevih pa je drobec

minometalčeve granate zadel šestletno deklico Marijo v glavo. Že naslednji dan je deklica umrla v idrijski bolnici.

Od tistega usodnega popoldneva pa vse do meseca februarja 1945 Idrija ni doživljala bombnih napadov.

Pred začetkom velike nemške ofenzive proti enotam IX. Korpusa (Fruhlingsanfang – pričetek pomladi), začela se je 19. marca 1945, je bila Idrija cilj pogostih napadov zavezniškega letalstva. Prav tiste mesece je bilo v našem mestu precejšnje število nemškega vojaštva in njihovih pomagačev, med katerimi so bili tudi slovenski domobranci.

Uvod v serijo zračnih napadov se je začel v četrtek dne 15. februarja 1945. Vreme je bilo lepo in kar ugodno za dve zavezniški letali, ki sta se nepričakovano pripodili nad mirnim mestom in ga pozdravili s strojničnimi rafali.

Zračni napadi zavezniškega (angleškega) letalstva so si nato sledili v presledkih vse do 23. aprila 1945.

V NEDELJO, 18. FEBRUARJA 1945 OB 13. URI. Nebo je bilo pokrito z oblaki in na okoliških hribih je prejšnje dni zapadlo 5 cm snega.

Nepričakovano, v nizkem letu so se letala približala mestu iz severne smeri. Njihov napad je bil osredotočen na topilnico. Odvrženih je bilo nekaj prav težkih bomb, ki so poškodovale topilniške peči. Zažigalne bombe so zadele tudi upravno rudniško poslopje, kjer

Središče mesta po zračnem napadu dne 20. marca. Iz zvonika župne cerkve se dviga gosti dim.

42 Pogled na cerkev sv. Barbare nekaj dni po zračnem napadu. Kazalci ure na stolpu kažejo 14.30. Dobro uro po represalijem zračnem napadu je kolesje zaradi ognja prenehalo poganjati kazalce cerkvene ure.

Razvaline zgornjega predela v Rožni ulici.

43

Raketni bombni izstrelki so odtisnili svoj pečat tudi na južni fasadi idrijskega gradu.

je nastal požar; uničenih je bilo mnogo pomembnih uradnih listin. V železni blagajni, ki je bila v I. nadstropju, je bila shranjena prav takrat precejšnja vsota denarja (italijanskih lir). Da bi jih rešili, so jih nemški vojaki pomagali metati skozi okno na dvorišče na vzhodni strani uprave.

Težka bomba, tehtala je 500 kg, je takrat do temeljev porušila tudi Erzenovo hišo in hišo, v kateri je bila konsumna trgovina na Brusovšah. Skoraj na vseh okoliških hišah so se razdrobila okenska stekla. Materialne škode v tistem predelu mesta je bilo veliko; človeških žrtev pa k sreči ni bilo.

V TOREK, 6. MARCA 1945 OB 13. URI so bombe poškodovale Trpinovo hišo v Nikovi (danes Vojskarska cesta).

Bombe (raketni izstrelki) so poškodovale tudi grad in okoliške hiše. Prizadeta je bila tudi ljudska šola in Mestna hiša. Ranjena sta bila dva prebivalca.

V SREDO, 14. MARCA 1945 OB 13. URI so bombe pustošile po mestu; zadele so tudi grad in težko poškodovale rudniške hiše v tamkajšnji bližini. Zračni napad je tisto popoldne terjal težak krvni davek. Štirje člani družine Lipužič za gradom so bili ubiti, medtem ko je Slavica Lapajne podlegla poškodbam naslednji dan. Bombe so poškodovale tudi jaškaste peči v topilnici.

V TOREK, 20. MARCA 1945 ob 13. uri je eskadrila osmih letal izvedla težak napad na Idrijo. Napad je bil osredotočen na središče mesta, niso pa bili izvzeti tudi ostali mestni predeli.

Zaradi zažigalnih izstrelkov je pogorelo 18 hiš, 37 hiš pa je bilo poškodovanih. Na župni cerkvi sv. Barbare je nastal požar, ki je upepelil cerkveno strešno konstrukcijo. Ogenj je pustošil v takratni via Trieste (danes Rožna ulica). Tudi hiše, ki so bile v spodnjem delu takratne via Montello (danes Ljubljanska ulica), so pogorele. Bombe so poškodovale tudi izvozni stolp pri „Kaiser“ (danes j. Delo) in hišo rudarja Pavla Kumra na Rakah.

V tisti hiši je bila od drobcev bombe hudo ranjena stanovalka Jurman Poldka, ki je težkim poškodbam podlegla.

V NEDELJO, 25. MARCA 1945 ob 14. uri so bombe in strojnični rafali povzročili veliko gmotne škode v središču mesta. Težko ranjen je bil upokojeni rudar Rupnik Simon, ki je naslednji dan umrl.

V PONEDELJEK, 2. APRILA 1945 ob 10. uri. Bil je nedelavni dan in ljudje so se ravnokar vračali od maše, ko so letala povsem „nenajavljeno“ priletela nad mesto. Poleg že običajnega obstreljevanja s strojnicami so tokrat odvrгла dve bombi, od katerih je tehtala vsaka 500 kg. Ena je do tal porušila Petrovčičevo hišo, ki je stala v bližini današnje stolpnice v Ljubljanski ulici. Druga bomba pa se je raztreščila v Nikovo za Šrajjevo hišo, ki je utrpela precej škode. Bombi sta zgrešili cilj: prva je bila namenjena na bivšo karabinjersko stavbo, kjer so takrat bili domobranci; druga pa je imela za cilj industrijsko poslopje izbiralnice.

Zaradi boljše predstave, kolikšen je rušilni učinek bombe takšne teže, pa pogledjmo, kaj se je še zgodilo ob eksploziji. Drva skladownice, ki je bila v bližini Petrovčičeve hiše, je nastali zračni pritisk ponesel v loku čez glavni trg in bližnje visoke stavbe na streho Mestne hiše, kjer so obtičala. Tisto jutro je bilo zabeleženo šest primerov ranjencev med civilnim prebivalstvom.

V ČETRTEK, 5. APRILA 1945 ob 9.30 so letala obstreljevala mesto; dve bombi, ki pa nista povzročili materialne škode, sta prileteli tudi v Pront.

V SOBOTO, 21. APRILA 1945 ob 11.45 je bilo od zračnega napada ponovno najbolj prizadeto središče mesta. Škodo pa so utrpeli tudi ostali predeli mesta vse do Kogovškove hiše pod Gorami. Med civilnim prebivalstvom je bilo nekaj lažje ranjenih.

S tem ko se je bližal h kraju surovi spopad druge svetovne vojne, so tudi zračni napadi na Idrijo prenehali. V opisu ni mogoče posamično opisati vse hiše in stavbe, ki so bile poškodovane, zato pa naj bo napisano, da so bila redka tista poslopja, ki niso utrpela poškodb.

Skoraj vsi zračni napadi na naše mesto so imeli kot izhodiščno točko jugovzhod. Lovci—bombniki RAF (Royal Air Force — Kraljeva zračna sila) tipa Beaufighter (Bofaiter) s pilotom in radiotelegrafistom, ki je bil obenem tudi strelec, so v nizkem letu in neopazno prileteli čez Zagodov vrh in se spustili na Idrijo. Letala so bila dvomotorna in sive barve. S seboj je lahko vsako poneslo osem raketnih bombnih izstrelkov in po eno 500 kg težko bombo. Te vrste letal so Japonci imenovali tudi „tiha smrt“, to pa zaradi tega, ker so imeli poleg ostalih dobrih lastnosti tudi prednost, da med poletom niso povzročali mnogo hrupa.

Eskadrilije RAF-a, pod katerih poveljstvo so spadale tudi eskadrilije BAF (Balkan Air Force — balkanska zračna sila— so imele svoja letališča vzdolž južno-vzhodne italijanske obale na Jadranskem morju. Eno od letališč, od koder so angleška letala vzletala na napade na Idrijo, je bil v Termoli in se je imenoval Campomarino. Vzletne in pristajalne steze so bile tik ob morju. Razdalja smeri poleta Termoli—Idrija je merila 500 km in je časovno

predstavljala skoraj eno uro letenja. Za protiletalsko zaščito mesta so Nemci imeli ukopane topove pri Smuku in na Kalvarijah nad cerkvico sv. Antona.

Ob vseh zračnih napadih je nemška protiavijska zaščita odpovedala. Nemški vojaki so se raje poskrili in počakali, da je bila nevarnost mimo. Alarmne sirene so se oglašale vedno prepozno.

Člani reševalnih in sanitetnih moštev, še posebno nekateri od njih, so se prav dobro izkazali in reševali, kar se je rešiti dalo. Bil je tudi primer, ko je reševalec odhitel skozi dim v notranjost stavbe, kjer se je razplamtel ogenj, in, ne da bi se menil za nevarnost, prinesel na dan še ne eksplodirano bombo.

Bombe, ki se niso razletele, so morali pobirati politični interniranci in jih nositi v Idrijo pri Debeli skali.

OPOMBE

1) I. Mohorčič: Rudnik živega srebra v Idriji, str. 339: Zraven fotografije je še napis: Idrija po bombardiranju leta 1943. Pripomniti velja, da nemške granate, ki so za kratek čas padale na Idrijo meseca septembra 1943, niso porušile oz. poškodovale nobene hiše v tolikšni meri, kot je prikazano in napisano na omenjeni strani. Tisti posnetek se nanaša na posledice zračnega napada meseca julija 1917.

2) Jugoslovanske eskadrilje BAF-a so takrat imele v svojem sestavu letala tipa Spitfire V in Hurricane IV. Posadke angleških vojnih letal, ki so bombardirale Idrijo, so bile sestavljene iz angleških pilotov. Pri enem od napadov so posadko sestavljali piloti iz Južnoafriške unije.

Angleška letala so vzletala nad Idrijo na povabilo poveljstva IX. Korpusa NOV in POJ.

Viri

– Zapiski, ki sta jih vodila domačina, rudarja Lazar Franc in Kumer Pavel. Za posredovanje podatkov se zahvaljujem tajniku gasilskega društva Idrija;

– Tednik: Ilustrirani Glasnik št. 49 – leta 1917, str. 403;

– Rafael Perhauč: Letalci Prekomorci, Nova Gorica 1968, strani 115, 116, 117, 137;

– S. Petelin–Vojko: Med Triglavom in Trstom, zgodovina XXXI. divizije, str. 516, 524, 534;

– Iz pripovedovanja pripadnika sil RAF-a.

Štirje fotografski posnetki iz druge svetovne vojne so iz arhiva mestnega muzeja Idrija.

POPRAVEK

Corrigenda k članku: Rudnik Idrija med nemško okupacijo, IR 3–XV/1970, str. 166 – poglavje Zaklonišča, tretji odstavek: namesto v četrtek dne 29. marca 1945 je pravilno: v torek 20. marca 1945.

46

dr. aleksander gala

iz loške doline
v slovensko
primorje

V kratkem bo založba „Partizanska knjiga“ izdala knjigo spominov z naslovom „Partizanski zdravnik“, ki jo je napisal dr. Aleksander Gala—Peter. Avtor opisuje v knjigi odhod iz okupirane Ljubljane na osvobojeno ozemlje spomladi 1942. Bravcu prikaže življenje v partizanskih enotah in delo partizanskega zdravnika v Loški dolini, dogodke okoli velike sovražnikove ofenzive poleti 1942, tragično usodo partizanske bolnice pri Loškem potoku, delovanje prvih partizanskih bolnic pod Snežnikom, opisuje svoj odhod na Primorsko, delo partizanskega zdravnika v enotah Primorske operativne cone v najtežjih dneh bojev na Primorskem spomladi in poleti 1943, opisuje življenje in delo v majhnih konspirativnih bolnišnicah, raztresenih od Idrije do vrhov Kanina, dogodke ob razpadu Italije, nastanek konspirativnih bolnic v Trnovskem gozdu in druga doživetja vse do zadnjih dni vojne. Avtor obuja v knjigi trpljenje ranjencev, neznano junaštvo bolničarjev in drugih, ki so skrbeli za ranjence, pripravljenost preprostega slovenskega človeka, da žrtvuje tudi svoje življenje v skrbi za ranjenega partizana. Knjiga je opremljena s slikami in dokumenti. „Idrijski razgledi“ objavljajo iz knjige krajši odlomek, v katerem dr. Peter opisuje svojo pot izpod Snežnika na Primorsko, do Vojkovega taborišča na Brinovem griču pozimi 1943.

Z Levčkom sva se spuščala po strmem pobočju Otrobovca. Debela plast mehkega snega je ponoči prekrila staro, zmrzlo snežno odejo. Gole veje dreves so se šibile pod težo svežega snega, ki se je kdaj pa kdaj osipal, da se je zakadilo od drobnega pršiča. Pod nogami ni tako škripalo kot prejšnje dni. Hoja po mehkem pršiču je bila skoraj neslišna. Tudi mraza ni bilo toliko čutiti. Ozračje je bilo povsem mirno in tiho. V bližnji vrtači naju je milo gledala srna s svojimi velikimi očmi, pogreznjena do trebuha v sneg. Nisva se zmenila zanjo.

Počasi sva rinila skozi sneg, zatopljena vsak v svoje misli.

Bil sem vesel in žalosten obenem. V glavnem sem bil zadovoljen, da odhajam v kraje, kjer se baje partizanom mnogo bolje godi kot drugod. Kurirji, ki so prihajali iz Slovenskega primorja, so pripovedovali le dobro o odnosu prebivalstva do naše vojske. Govorili so o navdušenju, s katerim sprejemajo Primorci partizane in kako lepo skrbijo za nje. Belogardistov tam ni. Kruha in drugih dobrih reči pa tam ne manjka. Take govorice so mi močno razvemale domišljijo. Bil sem vsega potreben, hrane in dobrih besed. Vendar sem se tudi malo bal novih krajev, ki jih nisem poznal. Razen tega so kurirji, ki so prihajali v Loško dolino, poznali v glavnem le kraje okoli Brnikov. Severnejše predele Primorske, kamor sem bil namenjen, so poznali samo po govoricah. Kdo ve, če je tudi tam tako, kot pravijo kurirji. Sam sem bil dotlej samo enkrat prek krivične meje, ko sem še kot študent obiskal Postojnsko jamo.

Nobene prave predstave nisem imel o krajih, kamor sem bil namenjen, in tudi ne o ljudeh in razmerah, ki vladajo med ljudstvom. Zanimalo me je, koliko znajo še slovensko, kako govorijo. Spomnil sem se, kako nam je Bračič, ko se je vrnil s prve poti na Primorsko, zavzeto pravil, kako prijetna je govorica tam okoli Gorice, na Vogerskem. Črko „o“ da izgovarjajo kot Rusi. Skrbelo me je, ko so govorili, da so na Primorskem manjši gozdovi kot tu in da so prepreženi z dobrimi cestami, ki so jih okupatorji zgradili ob bivši jugoslovansko-italijanski meji. Ta da je dobro zastražena, da ne bi mogli partizani prek meje v Slovensko primorje. Mučili so me številni problemi, ki jim nisem poznal razsežnosti in pravega pomena, vse dokler ne bom mnoge od njih preizkusil na lastni koži.

Pot naju je vodila mimo požgane Babne police proti Racni gori do taborišča terencev. Tu sva se z Levčkom poslovila in

nikoli več ga nisem videl. Levček se je vrnil pod Snežnik, jaz pa sem drugi dan s kurirjem nadaljeval pot mimo Loškega potoka v Zidarjev bataljon Šercerjeve brigade. Ta se je v začetku januarja 1943. zadrževal na področju Loškega potoka. Kurirske zveze za glavni štab ni bilo.

Moral sem počakati nekaj dni v bataljonu. Tako sem bil priča bojem, ki jih je bataljon bil z Italijani in belogardisti okoli Retij in Malega loga. V bataljonu niso vedeli, kam z menoj, zato so me dodelili enoti, ki naj bi postavila zasedo ob cesti, ki vodi skozi retijski gozd. Nismo še dospeli do položaja, ko je zagrmelo po nas. Vendar smo sovražnika kmalu pregnali. Belogardisti so se

Dr. ALEKSANDER GALA—PETER 1945. leta, takrat šef sanitete vojne oblasti IX. korpusa.

umaknili tudi iz Malega loga, kjer smo nato prenočili. Zaradi uspešnega boja, v katerem nihče ni bil ranjen, je bilo razpoloženje v bataljonu dobro. Celodnevno potikanje po snegu ni moglo zmanjšati partizanom volje do življenja. Po dobri večerji, kjer po dolgem času tudi soli ni manjkalo, sem se prvič po ofenzivi spet zleknil v izbi na klop pri peči, sezul čevlje in utrujen zaspal.

Pri Loškem potoku sem se prvič srečal z bojno enoto, kot je bila Šerčerjeva brigada. Mi pod Snežnikom še nismo videli prave brigade, le slišali smo za nove vojaške enote, velike in dobro oborožene, ki se umaknejo pred sovražnikom le, če je premoč prevelika ali če bi iz drugih razlogov kazalo, da je umik koristen. Stalno napadajo in so že prisilili belogardiste in njihove gospodarje, da se vse bolj držijo svojih utrjenih gnezd. V taki enoti in med borci, ki so se vedli disciplinirano, po vojaško, sem se kar dobro počutil. V vsakem pogledu je bila velika razlika med to vojsko in med enotami, kakršne so bile še pred ofenzivo.

Zidarjev bataljon je imel tudi svojega bataljonskega bolničarja, ki me je takoj zaprosil za nekaj pregledov. Šlo je za žuljeve noge in prehlade. Opravil sem z nekaj tabletami in nasveti o tem, kako se je varovati žuljev na nogi, ki so lahko resna ovira pri hoji. „Pa noge si moraš umivati,“ sem še rekel ožuljenemu. Pogledal me je z dolgim pogledom, iz katerega sem razbral, da je tudi v brigadi dovolj higienskih problemov, ki jih je težko reševati.

Čez nekaj dni je prišel v štab kurir in naročeno mi je bilo, da bom šel z njim. Bilo je popoldne, pihal je mrzel veter, čeprav je bil sicer sončen dan. Šla sva skozi nenaseljeno, pusto zimsko pokrajino proti Ravnam. Bilo je še svetlo, zato sva se ustavila na robu gozda nad vasjo, da počakava, da se zmračí. Toploto, ki sem jo čutil ob hoji, je kmalu odpihal mrzel veter in pričelo me je hudo mraziti. Pošteno sem bil že premražen, stemniti pa se ni hotelo. Cepetal sem po

snegu in si pihal v premle roke, ki sem jih komaj še čutil. Če bo šlo tako naprej, kdo ve, kaj me še čaka, predno pridem na Primorsko, sem pomislil. Končno sva se o prvem mraku spustila v vas. Kurir me je popeljal v neko hišo, kjer sva večerjala klobaso z zeljem in čakala, da pridejo še drugi partizani, ki so bili prav tako namenjeni na štab Šerčerjeve brigade, ki je bil takrat na Mokrcu.

Kasno zvečer se je kolona odpravila naprej prek Bloške planote, mimo Runarskega proti Selu pod Mačkovcem. Začelo je snežiti. Hodili smo po globokem snegu, tako da sem kmalu začel pešati, poti pa ni hotelo biti konca. Pred očmi se mi je meglilo, da se mi je od teme in beljave zavrtelo v glavi. Nič nisem videl, kot hodim, gledal sem le naprej, da ne bi izgubil zveze z onim, ki je šel pred menoj. Pogostoma, kadar nisem pazil, kje se pot spušča, sem padel v globok sneg. Naenkrat mi je zmanjkalo tal pod nogami in že sem se valjal v snegu. Komaj sem se otresel nadležnega snega, ki je silil v oči, ušesa, usta, pod rokave in za vrat, že sem se zopet znašel v snegu.

Ne vem, kaj bi bilo takrat z nami, če bi padli v zasedo. Govorili so, da je na bloški planoti več močnih belogardističnih postojank. Morali so čutiti našo prisotnost. Ko smo šli za vasjo, nas je spremljal besen lajež, iz bližnje postojanke pa se je vsul ogenj v gluho noč.

Hodili smo celo noč in enkrat dopoldne prispeli na Selo, kjer je bil bataljon Šerčerjeve brigade. Po dolgih mesecih partizanstva sem tu naletel na Brkina, ki je med tem že postal politkomisar bataljona. Le od daleč sva se videla. Hitel je nekam na sestanek.

Borci bataljona so bili razporejeni po hišah in vsak je imel svoje delo. V vasi je bilo živahno in ko so me še dobro nahranili, sem pozabil na utrudljivo, naporno hojo skozi snežni metež, si poiskal prostor v hiši na topli peči in zadremal.

Pot naprej na Mokrc je bila boljša. V teh krajih je bilo manj snega kot na Bloški planoti. Naprej čez Mačkovec proti Krvavi peči smo šli kar podnevi. Naokoli ni bilo nobene belogardistične postojanke. Proti večeru smo dospeli na Mokrc v štab Šerčerjeve brigade. Poslali so me v bolnico k dr. Tinetu, ki je bila v leseni, iz desk zbiti baraki, nekoliko stran od barake, v kateri je bil štab. Rekli so mi še, da bom moral verjetno dalj časa čakati na kurirsko zvezo proti Glavnemu štabu. Kurirjev z Ljubljanskega vrha nad Verdrom že dalj časa ni bilo. Verjetno je bila zveza prekinjena. Tako sem ostal v brigadi do konca januarja, to je kakih 14 dni.

Tineta brigadna bolnica je bila polna ranjencev, med njimi so bili zelo težki. Zaradi mraza v baraki so kurili noč in dan. Ranjenci so ležali na dveh pogradih. Na zgornjem pogradu smo na deskah ležali tudi mi, kar nas je bilo osebja. V baraki je bilo mračno, posebno ob deskah pri vzglavju, kamor svetloba, ki je padala skozi majhno okno, ni prodrla.

Zvečer, ko smo se odpravili spat in se je telo umirilo, so nas uši kar „nosile“. Namesto, da bi zaspali, smo se morali vsi neprestano praskati. Od uši skoraj ni bilo mogoče zatisniti očesa. Posebno so trpeli ranjenci, ki so imeli mavec na udih zaradi preloma kakšne kosti. Kmalu so se jim pod mavcem zaredile uši, ki jih ni bilo mogoče odstraniti na noben način. Nadležno srbenje so si lajšali na vse načine. Nekateri niso mogli vzdržati. Odstraniti smo jim morali mavec in narediti novega.

Poleg ranjencev so bili ločeno v drugi baraki partizani, ki niso bili sposobni za boj iz raznih vzrokov. Tu sem srečal bolničarko Milojko, ki me je zapustila že na Petelinovem vrhu in odšla v enoto, ker ji bolničarsko delo ni ustrezalo. Skoraj je nisem spoznal. Preje cvetoča, lepa, mlada dekle, črne polti in skodranih las, je bila sedaj videti dosti starejša. Nič svežine ni bilo več na njenem

obrazu. Potožila je, da že ves čas, kar je v partizanih, nima redne menstruacije in da se tudi sicer ne počuti dobro. Velike napore je prestala, odkar se nisva videla. Tu je čakala, da jo spravijo nekam na teren kot terensko delavko, ker za napore v brigadi ni bila več sposobna.

Tu sem srečal tudi svojega bratranca Dušana (ing. Dušan Černe). Vedel sem, da je bil nekoč zelo bolan na ledvicah. Že pred leti je bil operiran, izrezali so mu eno ledvico. Zaradi prestalih naporov tudi on ni bil več sposoben za brigado. Ko sva se srečala, sem ga dobil v zelo slabem stanju. Vse naokoli je ležal globok sneg, on pa je bil brez čevljev. Noge je imel na debelo povite z vrečevino in vse skupaj povezano z žico. Na glavi je imel dva klobuka, enega vrh drugega. Njegov izgled je bil kaj žalosten. Skušal sem se pošaliti na račun naše revščine, toda šala je izzvenela kislo, neokusno.

Tudi drugi v tej enoti niso bili videti dosti bolje. A kaj bi gledal po drugih, sam sem bil prav tak. Na sebi sem imel modre hlače, ki

Osebje in ranjenci ob odkritju spomenika na Visokem vrhu pri Idriji, kjer je bila nekaj časa sanitetna postaja št. 1. III. operativne cone – Alpske. Na sliki so od leve: Ludvik Majnik, Kosmač Feliks–Klemen, Franc Oblak; sedijo: Franc Rot–Žagar, Franc Bratina–Lado, za njim Marjan Poljanšek, dr. Aleksander Gala–Peter in Viktor Tratnik.

sem jih dobil po neki rekviziciji. Segale so mi le nekaj čez kolena, okoli trebuha pa sem jih lahko dvakrat ovil. Pasu že dolgo nisem imel več. Namesto tega sem si zavezal hlače v pasu z debelo vrvo. Zimski suknič je bil prav tak, kot so jih takrat osili naši železničarji. Pištolo sem nosil v žepu, obešeno okoli vratu za debelo vrv, s kakršno vežejo živino. Čevlji so bili močno izrabljeni, pošvedrani.

Nekega dne sva se s Tinetom dogovorila, da namesto njega obiščem „Krvavice“, kakor se je imenovala Bercetova bolnica. Še danes so na tem mestu v strmem pobočju kanjona Iške skromne barake, ki so jih rekonstruirali po vojni, da bi tako ohranili ta zanimiv spomenik partizanske sanitate. Takrat barake niso bile preveč imenitne. Pod previsno skalo si se lahko splazil do ranjencev, ki so ležali po dva ali trije na dračju, prekitem s slamo in listjem. Prostor je bil ograjen z leskovimi palicami, zabodenimi v zemljo in prepletenimi s tankimi šibami. Takih prostorov je bilo več. V bližnji grapi je bila kuhinja, kjer so kuhali zelo dobro hrano.

Berce je sam prišel pome, ker je potreboval zdravnika, da bi pregledal ranjence. Sam ni bil zdravnik, pač pa je dolgo let delal na kirurškem oddelku vojne bolnišnice v Beogradu. Prisostvoval je operacijam in se je tam naučil dosti praktičnih stvari v zvezi z obdelavo rane in z zdravljenjem. Dokler je bil na Mokrcu dr. Tine, mu je občasno pomagal, pregledoval ranjence in izvršil tudi kakšno operacijo, če je bilo potrebno. Berce je bil domačin, zato je teren odlično poznal. Njegove bolnišnice niso nikoli odkrili, čeprav so belogardisti večkrat hodili prav blizu nje.

Nisva šla naravnost v bolnišnico, ampak me je peljal najprej na Golo. Tu so me nahranili, dobil sem sveže perilo in dosti cigaret. Pri tem mi je Berce večkrat ponovil: če sanitejci ne bomo sami poskrbeli zase, se za nas nihče ne bo zavzel. Gotovo je govoril

iz izkušnje, saj je že precej časa partizanih tam okoli. Sam sem kadil le pipo, vendar sem v večnem pomanjkanju tobaka za pipo kadil, kar je bilo, tudi suho bukovno listje ali korenine od tobaka. Zato sem se veliko-dušnega darila razveselil še bolj kot kruha. Če imaš cigarete pri sebi, ti v partizanih ne bo nikoli manjkalo drugih reči. Cigareta je bila velika stvar, z njo si si mogel pridobiti celo naklonjenost takih, ki so bili sicer nezaupljivi do tebe.

Drugi dan sem pregledal ranjenca, ki bi ga moral operirati. Imel je močno otečeno desno koleno zaradi strela, ki ga je oplazil pod kolonom in mu deloma zdrobil glavo piščali prav blizu sklepa. Rečeno mi je bilo, naj zarežem v sklep z obeh strani pod pogačico samo toliko, da bo gnoj, ki je napolnjeval kolenski sklep, lahko odtekal.

Ranjenc je ležal pod previsno skalo na slami. Čeprav je bilo dopoldne in je sneg pokrival strmine Iške, se v nizki luknji skoraj nič ni videlo. Berce je prižgal svečo. Oba sva se splazila k ranjencu po vseh štirih. Delo sem nato opravil v utrudljivem položaju: kar kleče. Koleno je bilo močno oteklo, občutljivo za vsak dotik. Berce je že prej pripravil vse za operacijo. Prekuhal je nekaj orodja, ki sem ga potreboval, in tanko gumijasto cevko, ki bi kasneje služila za boljši odtok gnoja iz kolena.

Vedel sem, da operacija kolena ni majhna stvar, zato sem se branil, da tega ne bom zmoget. Še nikoli nisem opravil take operacije, sem se izgovarjal. Kaj, če prerežem kakšno arterijo? Berce me je nagovarjal, naj kar operiram, da bo gotovo vse v redu. Sam se je lotil narkoze. Ranjencu je dal udihniti etilklorid, ki je hitro učinkoval. Ker pa je ta vrsta narkoze le kratkotrajna, sem moral hiteti.

Dezinficiral sem operativno področje z jodovo tinkturo in se brž lotil rezanja. Odprl sem sklep in iz kolena je pričela teči bistra, ne pa gnojna tekočina, kot sem predvideval. „Še drugo,“ me je spodbujal Berce, ki je bil

zelo vesel mojega uspeha. Tu pa se je zataknilo. Nisem takoj našel sklepa. Ko sem tipal v globino, sem prerezal arterijo. Kri je v tankem curku visoko brizgnila in poškopila okolico. „Nič hudega,“ je rekel Berce, ki je bil takih trenutkov že od prej vajen. „Bomo že ustavili krvavitev.“ Res, kmalu sva našla mesto, od koder je brizgnila kri, in podvezal sem arterijo. Dalje je šlo spet vse v redu in operacija je bila opravljena.

Pacient se je zbudil iz narkoze, malo stokal, nato pa zaspal. Berce mu je dal toplega čaja in ga dobro pokril. Popoldne še istega dne sem se vrnil na Mokrcu.

Na operacijo bi povsem pozabil, če me ne bi na komisiji za ocenjevanje sposobnosti za vojno službo, ki je bila takoj po končani

vojni na Bledu, vprašal eden od kandidatov, če se ga še kaj spominjam. Gledal sem ga, pa ga nisem mogel spoznati. Tedaj je vzdignil nogo in jo pričel pregibati v kolenu. Tedaj sem se spomnil, kdo je. Bil je ranjenec, ki sem ga operiral na „Krvavicah“ pred skoraj tremi leti. Pohvalil se je, da mu koleno vse dotlej ni povzročalo posebnih težav. Nisem pričakoval, da bi mogla biti operacija v takih razmerah tako uspešna.

Nekega dne proti koncu meseca je štab brigade sklenil napasti Rob, kjer je bila utrjena postojanka bele garde. Štab brigade se je premaknil v hiše nekje nad Robom. V akcijo sem šel jaz namesto Tineta, ki je imel dovolj dela s svojimi ranjenci na Mokrcu. To pot sem bil eden od članov štaba, saj sem bil

Prvo bolniško postojanko za Klauži ob Idriji so Nemci požgali aprila 1945. Na sliki so vidni ostanki brunarice po požigu. Ob priliki napada je bila bolnišnica prazna. (Foto dr. A. Gala, maj 1945)

v isti hiši, kjer so bili drugi člani štaba: politkomisar Janez Hribar, komandant Popovič, ki je kmalu zatem padel, Milan Kilbarda in drugi. Po hiši so natresli slame in tu sem ves dan poležaval, ne vedoč, kaj naj pravzaprav delam. Borci so bili razposlani naokoli v patrole, izvidnice, v zasede.

V štabu je bilo le malo ljudi. Ta dan so prinesli članom štaba nove uniforme s pripadajočimi oznakami brigadnih funkcionarjev. Bile so iz lepega, sivga vojaškega blaga dobre kvalitete. Doslej so bili štabni ljudje oblečeni zelo različno, vsak po svojem okusu, ki so ga narekemale skromne možnosti. Sedaj so bili oblečeni kot pravi oficirji. Vsem so se nove uniforme zelo podale. Stara oblačila so razdelili svojim najbližjim spremljevalcem, kurirjem in drugim. Bila so seveda še dovolj dobra.

Ko smo se zvečer spravljali spat, sem bil tudi sam deležen nenadnega blagostanja, ki je ta dan osrečilo štab. Tovariš Mile mi je odstopil svoje „čakšire“. Tako sem sedaj imel namesto prekratkih, modrih železničarskih hlač predolge, jahalne hlače iz „štruksa“, ki sem jih komaj nataknil. Mile je bil namreč Črnogorec, dolg in suhe postave, vsaj za dve glavi višji od mene. „Evo ti, doktore,“ je rekel. Bil sem zadovoljen zaradi boljših hlač, nisem bil pa v njih nič manj smešen kot prej v onih prekratkih. Svoje prejšnje hlače sem dal intendantu, da z njimi osreči katerega od tistih, ki so imeli še slabše.

Ponoči je kolona krenila v napad proti Robu. Priključili so me Lukovemu bataljonu in že smo gazili globok sneg. Morali smo se menjati na čelu. Zadnji v koloni je zamenjal čelnega. Hodili smo dolgo v noč, vendar belogardistične postojanke nismo napadli. Zakaj, nisem zvedel ne tedaj ne pozneje.

Po akciji so me poslali iz štaba brigade nazaj na Mokrc v bolnišnico in naročili, da mora namesto mene priti dr. Tine.

Ostal sem še nekaj dni na Mokrcu. Prevezoval sem ranjence, sicer drugega opra-

vila nisem imel. Zveze s kurirji na Ljubljanskem vrhu ni hotelo biti. Vsa brigada je bila v akciji. V taborišču je ostala le bolnišnica in redki partizani, ki so tu ostali zaradi raznih opravil. Dnevi, ki so tudi sicer le počasi minevali, so ob slabi hrani in skrbi, da se kljub vsemu ne pritihotapijo v taborišče od nekod „ta beli“, postajali še daljši. Ostali smo brez prave zaščite. Brigada sicer ni bila daleč in je odšla v akcijo na Rob z namenom, da bo odsotna le kratek čas.

Tako je tudi bilo. Dr. Tine se je hitro vrnil. Pripovedoval je, da so jih napadli belogardisti prav v tisti hiši, kjer je bil štab, ko sem bil jaz tam. Prišli so tako iznenada, da so bili že na vratih, ko so nekateri člani štaba še skakali na drugi strani hiše skozi okna. Tisti dan je padel Popovič, ki je komaj prišel iz Bosne na službeno dolžnost v Serčerjevo brigado.

Štab se je vrnil v taborišče in z njim prištabski deli. Zopet je postalo živahneje. Nekega dne smo zvedeli, da je stalingrajska bitka končno dobljena. Bolnišnico in celo taborišče je preplaval optimizem. Rdeča armada zmaguje, fašizmu je pričela trda presti. Za nekaj časa je zopet posijalo sonce v našo mrzlo in sivo vsakdanjost, ki jo je izpolnjevala le večna skrb.

Nekega dne, prve dni februarja, je prišlo sporočilo, naj se odpravim na pot proti Glavnemu štabu. Toda tudi to pot ni šlo gladko. Obtičal sem na kurirski karavli na Ljubljanskem vrhu. Nekdo je vedel povedati, da so boji v Dolomitih, zato se naprej ni dalo. Kurirji so mi svetovali, naj še malo počivam in se šele nato odpravim naprej. Razumel sem jih. Laže so hodili sami, kot da bi skrbeli še za popotnika, posebno kadar je zajela hajka področje, skozi katero so hodili. Ostal sem na karavli ne samo nekaj dni, pač pa zaradi gripe še celih deset dni.

Karavla na Ljubljanskem vrhu je bila kaj skromna: samo ognjišče in morda še kaj polomljenih vej in nekaj shojenega prostora sredi gostih smrek med velikimi skalami.

Partizani nudijo prvo pomoč ranjenemu tovarišu. Slikano spomladi 1945 nekje na Šentviški planoti.

Takrat je sneg že pričel kopneti. Na južnih pobočjih so se našli tudi že predeli, kjer je bilo vse kopno. Kmalu bo pomlad, sem se veselil, ko sem zaradi visoke vročine ležal tik ognja na svoji srnini koži, ki sem jo nosil že od Snežnika, užival aspirin in čakal, da bolezen preide. Fantje so lepo skrbeli zame, vendar mi razen dobrih besed in lipovega čaja kakega priboljška niso mogli nuditi.

Ko so šli nekoč na pot proti Mokrcu, so me pustili samega z enim od njih, ki je bil sicer domačin nekje iz Borovnice. Zdi se mi, da je prej služil pri nekem kmetu. Ko sva zvečer ostala sama ob ognju, je rad vrtel na prstu svojo pištolo, kot to delajo kavboji. Zraven mi je pripovedoval razne dogodke iz doline. Kasneje sem izvedel, da je odšel k belogardistom in postal zagrizen nasprotnik

partizanov. Kdo ve, kaj mu je rojilo po glavi takrat, ko sva bila sama ob ognju in se je nevarno poigral s pištolo.

Ozdravel sem. Položaj v Dolomitih se je izboljšal. Vreme je postalo toplejše in snežna odeja se je vedno bolj krčila. Nekega dne se je pojavil kurir Gams, ki je vzdrževal stalno zvezo med Ljubljanskim vrhom in Dolomiti. Nosil je pošto in vodil ljudi prek najnevarnejšega dela poti, ki ga je predstavljala proga pri Verdu.

Gams je bil pravi človek za to, previden in preudaren. Še na karavli, ko smo ga čakali, da pride iz Dolomitov, so govorili: „Kdor gre z Gamsom čez progo, je lahko prepričan, da bo prišel varno čez.“ Kdo ve kolikokrat je že do takrat sam šel čez progo ali pa vodil cele skupine ljudi. Nikoli se ni

zgodilo, da ne bi koga varno prepeljal čez progo, ki je bila na gosto posejana z bunkerji in so ob njej stražili vojaki, ki so pogostoma streljali kar tako v zrak, da so si preganjali strah.

Gamsova pojava je v resnici bila taka, da si mu moral zaupati. O tem sem se hitro prepričal. Ko sva prišla po že kopni cesti do proge nedaleč od verške postaje v smeri proti Logatcu, sva najprej dolgo oprezovala in poslušala. Na Gamsu nisem opazil nemira in napetosti, ki stdušila mene. Ko se mu je zdelo, da je dovolj, sva šla čez progo, kot da to ni niti tako nevarno. Tu sva si spet obula čevlje, ki sva jih malo pred progo sezula, da ne bi preveč ropotala, ko sva šla čez progo po debelem, robatem kamenju. Kmalu pod progo je bila še ena velika prepreka: glavna cesta. To sva v varstvu mraka hitro prečkala in že sva se spuščala za Staro Vrhniko proti Razoru.

Hoja je bila zelo naporna. Morala sva daleč naokoli obiti vsa naselja. Včasih je padel kak strel kje v bližini. Gams je menil, da strelja kakšna belogardistična patrولا, ki je na obhodu. Ker ni bilo naših enot, so belogardisti tudi ponoči lazili okoli in postavljali zasede v bližini vasi. Biti sva morala še bolj previdna kot prej, ko sva šla čez progo.

Kako je bilo vroče takrat v Dolomitih, sem se prepričal, ko sva prišla do neke hiše v Razoru, kjer je bila javka. Zvedela sva, da so prav ta dan belogardisti napadli bunker, v katerem so bili terenci. Cene Logar, partijski funkcionar, nam je svetoval, naj se raje odpravimo čimprej naprej.

Nismo se dali prositi. Ko se nam je priključilo še nekaj ljudi, smo nadaljevali pot, ki ni bila več toliko naporna, bila pa je tudi manj nevarna. Kmalu smo se dokopali do osvobojenih hribov Polhogradskih Dolomitov in dopoldne prispeli na Selo blizu Dobrove.

Povsod je bilo polno ljudi: na hlevih, na skednjih, po hišah. Tu so me kurirji „od-

dali“. Bil sem spet v enoti in počutil sem se kar dobro. Hrana je bila dobra in ljudje so bili prijazni. Poznal se je, da smo v bližini Ljubljane. Laže sem prišel do tobaka in še do marsičesa. Ostal sem tu kak teden ali več, dokler me niso dodelili četi partizanov, ki jo je vodil Svarun (Ivan Hribernik) in ki je šla prek meje v Slovensko primorje po mobiliziranje, ki so jih pošiljali s Primorske, ker tam ni bilo dovolj orožja zanje.

Nekega dne so me obvestili, da me bo sprejel tov. Boris Kidrič. Moja pot na Primorsko torej le ni bila tako vsakdanja in brezpomembna, če me bo sprejel in se z menoj pogovarjal komisar Glavnega štaba naše vojske! Razmišljal sem, kaj želi zvedeti od mene. Jaz sem le eden redkih partizanskih zdravnikov, ki opravlja svoje naloge tako, kakor pač ve in zna. Kaj bi ga le utegnilo zanimati, mi je rojilo po glavi, ko sem čakal, da me pokličejo na pogovor.

Nekega večera pride kurir pome. „Greva,“ mi pravi, „kličejo te na štab.“ Ni povedal, na kateri. Tu nekje je bil namreč tudi štab Dolomitskega odreda, pa sem sprva mislil, da me potrebujejo tam. Svojo skromno opremo sem pustil v hiši in odšel z njim v noč. Po poti sem skušal ugotoviti, kam me pelje.

Nisva šla daleč, le do neke hiše nad cesto. Vstopil sem v majhno kmečko izbo, osvetljeno s slabo rumeno svetlobo. „Tu boš počakal na tov. Kidriča,“ mi je rekel. Torej tu je Glavni štab, sem pomislil. Nihče ni vedel, kje je, čeprav je bil tako rekoč med nami. Bilo mi je jasno, da je bolje, da ve čim manj ljudi, kje se zadržujejo voditelji slovenskega naroda. Zato mi je bila konspiracija sama po sebi razumljiva.

Iz razmišljanja so me zmotili koraki. Vrata so se naglo odprla in zagledal sem Kidriča. Takrat sem ga videl prvič. Neka odločnost je žarela iz njega, tudi njegove kretneje in vse vedenje mi je govorilo, da stojim pred človekom, ki v vsakem trenutku ve, kaj hoče. Mahoma me je prevzel občutek

spoštovanja do njega. Z njim je vstopil še dr. Marjan Breclj, ki sem ga takoj spoznal. Videl sem ga že nekoč junija meseca, ko je prišel na Petelinov vrh in nato nadaljeval pot do Glavnega štaba na Dolenjsko. Dr. Marjan Breclj je bil takrat odgovoren za sanitetno službo pri Glavnem štabu.

Pozdravili smo se in že je stekel pogovor. Kidrič je želel, da mu pripovedujem o tem, kako sem živel v enotah, kjer sem bil doslej, in kakšne možnosti sem imel za opravljanje svojega zdravniškega poslanstva. Povedal sem po pravici, da mi je najteže, ker ne vem, kam spadam. Štabi, v katerih sem doslej bil, me niso toliko upoštevali, kolikor bi me morali zaradi nalog, ki sem jih opravljal ali naj bi jih

opravljal. Kadar so planirali kako akcijo, nisem o njej nič vedel, pa tako nisem mogel pripraviti, kar bi sicer lahko: previjališča, prenosa ranjenecv in podobno. Imel sem le naloge, na odločitve štaba, tudi kar se sanitetne službe tiče, pa nisem mogel vplivati.

Poslušal me je. Ko sem končal, je rekel: „Peter, ti si član štaba enote, v kateri delaš. Tvoje mesto je v štabu. Vse naredbe, ki jih boš napisal, mora podpisati razen tebe tudi komandant.“ Tako sem slišal iz njegovih ust to, kar je bilo zame logično, da je namreč referent sanitete neke enote tudi član štaba te enote. To je danes popolnoma jasno. No, takrat pa to ni bilo tako. Mislim, da je bil to

Tratkova domačija v Čekovniku. Od srede novembra 1934 do 31. XII. 43 je bila v tej hiši Centralna Vojna bolnišnica III. Operativne cone. Po preselitvi CVB na položaj za Klauži ob Idrijci je ostala pri Tratniku javka za sprejem in ekonomat bolnišnice, ki je od spomladi 1944 znana kot SVPB – Paula.

glavni vzrok za precejšnje nezaupanje, ki so ga bog ve zakaj mnogi gojili do mene. Kdo ve, kaj jim je rojilo po glavi, kadar so se spomnili na zdravnika. Včasih sem imel vtis, da koga motijo predsodki v odnosu do zdravnika, ki so še od malega tičali v njem. Kako naivno je bilo to pravzaprav. Sami so imeli lastnosti, ki sem jih dostikrat občudoval.

Tudi zaradi tega je bil začetek partizanstva težak. Medsebojni ljudski odnosi so v težkih življenjskih razmerah pogostoma stopali v ospredje z ostrino, ki je zdaj enega zdaj drugega močno prizadela.

Ob tej priložnosti mi je Kidrič izročil pismo za komandanta III. operativne cone Bračiča. Obenem mi je povedal, da je tudi v pismu napisal, kakšen naj bo moj položaj v štabu cone. Ves čas pogovora me je pazljivo ogledoval in predno sem se poslovil, je še naročil: „Oglasi se pri intendantu Polhu, tam boš dobil novo obleko in vse, kar potrebuješ za pot na Primorsko.“ Verjetno je nanj vplival moj bedni izgled. Bil sem slabo oblečen in obut.

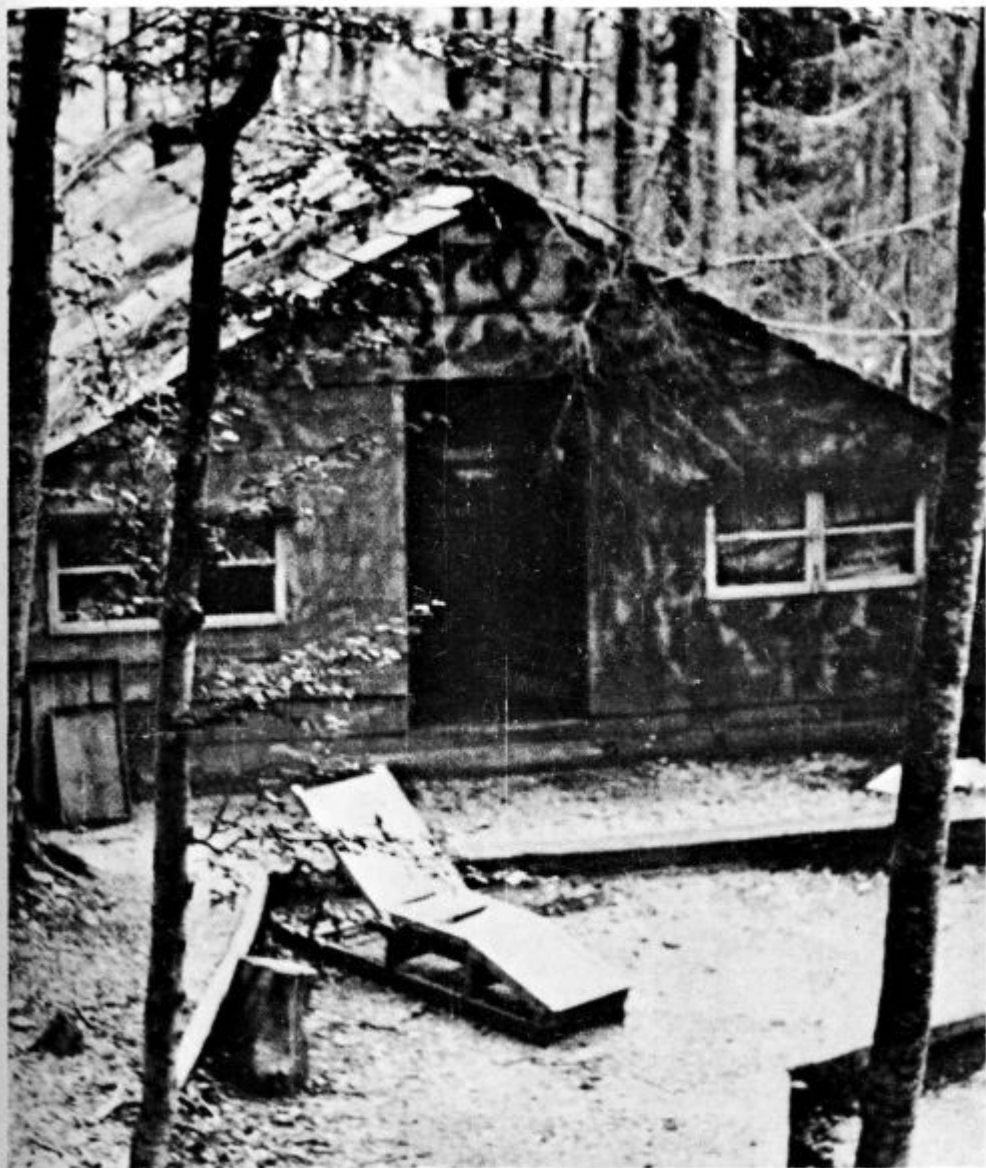
Takoj drugi dan sem poiskal intendantco Glavnega štaba in se oglasil pri Polhu. Ko je Polh slišal, da me je poslal tov. Kidrič, je bil sila prijazen z menoj. Takoj je vzel v roke beležnico in svinčnik in pričel beležiti predmete, ki sem mu jih našteval. Potreboval sem novo obleko, čevlje, nogavice, perilo, triglavko in morda še kaj malega. Ni me prekinjal, ko sem našteval kar dolg spisek stvari. Ko je vse zapisal, je pričel brati spisek od začetka. Pri vsaki postavki je dodal: „Tega nimamo, tega nimamo, tega nimamo.“ Že sem mislil, da bo prebral ves spisek in končal „tega nimamo“, toda na koncu je vprašal: „Kaj pa vezalke za čevlje, si pozabil?“ „Da, to imamo, lahko jih takoj dobiš!“ Nisem mogel drugega, kot da sem se sladko zamajal. Vseeno nisem mogel verjeti, da je njegova intendenca takšna reva. Odšel sem na Primorsko v svojih capah, ki so mi že doslej služile, čeprav mi je obljubil, da bo

storil vse, kar bo mogel, da mi nabavi najpotrebnejše stvari.

V tem času sem obiskal bolnišnico, ki jo je imel pod Toškim čelom Cedrik (dr. Obračun Rudolf). V ozki, iz desk zgrajeni baraki je bila bolnišnica s kakimi desetimi ranjenci. V globoko grapo je le redko posijalo sonce. Bolnišnica je bila dobro opremljena, hrana je bila dobra in sanitetnega materiala ni manjkalo. Bolnišnici in ranjencem se je poznala bližina Ljubljane in velika skrb zdravnika, da jim v vsakem pogledu olajša trpljenje. Moj obisk je bil zelo kratek. Zanimalo me je, kako on rešuje problem v zvezi z varnostjo bolnišnice. V primeri z bolnišnicami, ki sem jih videl doslej, je bila ta predvsem zelo dobro opremljena, približno tako, kot so bile bolnišnice pred ofenzivo.

Medtem ko sem čakal na zvezo s Primorsko, sem imel dovolj prostega časa. Partizani enote, v kateri sem se zadrževal, me niso potrebovali, pa sem se kmalu pričel dolgočasiti. Snega ni bilo več, le v višjih letah in po senčnih plateh so se belile zaplate snega, ki ga sonce še ni stopilo. Ozračje je postajalo toplejše in travnike je že pokrilo sveže mlado zelenje. Na južnih sončnih pobočjih so se pojavile prve znanilke pomladi: trobentice.

Hodil sem od hiše do hiše, kjer so bili nastanjeni partizani in se z njimi in z ljudmi iz hiš pogovarjal o tem in onem. Fantje so imeli dovolj opravka z vsakdanjim patroliranjem in postavljanjem zased v smereh, od koder je bilo pričakovati napad belogardistov ali italijanske vojske. Tako sem bil na tekočem, kaj se dogaja okoli nas. Že lep čas, še pred mojim prihodom, so imeli mir pred sovražnikom, vendar smo vsi vedeli, da tako ne more več dolgo trajati. Res so se začeli širiti glasovi, da se belogardisti in okupatorji pripravljajo na hajko. Preprečiti hočejo partizanom, da bi se še nadalje „šopirili“ prav pred vrati Ljubljane. Take govorice so me vznemirjale in želel sem si čimprej stran od tod. Bil sem zelo vesel, ko smo se končno

57

SVPB — Paula, bolniška baraka v drugi centralni postojanki pod Hudim poljem (Trnovski gozd). (Foto dr. A. Gala, maj 1945)

v torek odpravili na pot. Kurirji s Primorske so prinesli vest, da je komandant Vojko ranjen, pa je bilo treba čimprej na pot, da bi mu nudil zdravniško pomoč.

Kolono kakih 20 do 25 partizanov je vodil Svarun. Ni se bilo bati presenečenja. Fantje so radi šli na Primorsko, zato so bili zelo razpoloženi, bili pa so tudi dobro oboroženi. Hodili smo mimo Horjula in Podlipe, mimo Rovt do bivše jugoslovansko-italijanske meje. Celo noč smo hodili po krajih, kjer niti prej niti pozneje nisem več hodil.

Do meje pri Tratah smo prišli srečno in brez strela. Tam nekje smo se spustili prek meje v ozko in globoko grapo pod Medvedjim brdom, kjer smo mirovali v nekem mlinu

ves dan. Mlinarjeva družina nam je bila naklonjena; partizani so se tam pogostoma ustavljali. Čez dan so nam skuhalo nekaj hrane in s prvim mrakom smo se odpravili prek Veharš v dolino Zale in čez cesto v črnovrške gozdove. Naš cilj je bil Vojkovo taborišče na Brinovem griču pri Koševniku. Po poti so fantje vriskali, da je odmevalo med hribi. Svarun je hodil ves čas na čelu čete in bodril fante: „Le vriskajte, zdaj smo na Primorskem, naj vsi slišijo, da so tudi tu partizani!“

Po 56 dneh potovanja sem tako končno prišel izpod Snežnika mimo Ljubljane do Črnega vrha. Odšel sem, ko je bil tam še globok sneg, in prišel na Primorsko, ko se je narava začela buditi v pomlad.

slavica pavlič

matej cigale -
črnovrški rojak
1819 -1889

Matej Cigale se je rodil 1819. leta v Dolenjih Lomeh št. 12 pri Črnem vrhu nad Idrijo. Ker v Črnem vrhu še ni bilo šole, se je Matevž, kakor so ga imenovali po domače, naučil brati v domači hiši v materinem jeziku. Leta 1830, ko so v Črnem vrhu odprli šolo, jo je obiskoval tudi Matej, star že 11 let. Črnovrško šolo je obiskoval samo eno leto. Ker so videli, da je deček bister, so ga naslednje leto poslali v idrijsko glavno šolo, ki jo je obiskoval do 1833. leta. Tudi tukaj se je izkazal in je bil zelo dober učenec, zato je smel prestopiti na latinsko šolo – gimnazijo v Gorici, kjer je ostal do 1841. leta. Na goriški gimnaziji si je izpopolnil znanje tujih jezikov, predvsem nemščine, latinščine, grščine in delno francoščine. Kronist poroča, da je latinski jezik tako dobro obvladal, da se mu učitelji niso mogli načuditi. Gimnazija je bila v tem času še šestletna in je Cigale po končani gimnaziji in dveletnem študiju filozofije v Gorici odšel na željo staršev v ljubljansko semenišče. V semenišču se je prvič učil slovenskega knjižnega jezika, ker ga je moral kot slovenski duhovnik dobro obvladati. Matej Cigale je bil zelo vesel in zadovoljen, da se je naučil slovenskega jezika, toda v bogoslovju ni mogel vzdržati. Poklic duhovnika ga ni privlačeval, zato je zapustil semenišče, odšel leta 1842 v Gradec, kjer je dokončal tretji letnik filozofije, ter se naslednje leto na Dunaju vpisal na pravno fakulteto. Kljub temu, da je bil daleč od doma, ni pretrgal vezi z domovino. Ko so leta 1843 pričele v Ljubljani izhajati Bleiweisove kmetijske in rokodelske Novice, je pričel pošiljati prispevke. Prvi slovenski spis je poslal Novicam leta 1845, prispevek o prvi dunajski razstavi. Od leta 1845 dalje se je pogosto oglašal v Novicah s pesmicami, ki jih je prevajal iz nemščine, italijanščine in hrvaščine. Podpisoval se je s psevdonimom „Lomski“ po svojem domačem kraju. Cigale se je že kot študent navduševal za slovanske jezike, zlasti za hrvaščino in srbščino. Zelo so mu ugajale

60

srbske narodne pesmi, predvsem Kosovska devojka, ki jo je prevedel in objavil leta 1848 v glasilu Slovenija na strani 8. Dolgo časa so prevod te pesmi pripisovali Francetu Cegnarnju, ker se je Cigale pod prevod podpisal samo s črko C.

Svoje znanje slovenskega jezika je Cigale izpopolnjeval zlasti, ko se je na Dunaju srečal z velikim Slovencem Petrom Kozlerjem, ki je imel bogato slovensko knjižnico. Poleg že omenjenih jezikov se je sam naučil še ruščino, češčino in poljščino. Zlasti se je veliko zadrževal v slovanski kavarni na Dunaju, kjer so imeli slovanske časnike in prebiral novice. Če besedila ni razumel prvič, je bral toliko časa, da ga je razumel.

Po končanih študijah na Dunaju leta 1846 je prišel v Gorico na prakso za sodnega praktikanta pri mestnem in deželnem so-

dišču (tribunale civico-provinciale). V Gorici se je srečal z rojakom Antonom Mažgonom. Tudi tukaj je nadaljeval s prevajanjem, toda sedaj ne več pesmic, ampak je skupaj z Mažgonom prevedel občinsko ustavo za slovenske primorske občine. Delo sta prevzela po naročilu tržaškega poglavarja grofa Stadionja. Kljub temu, da je prevajalno delo močno privlačevalo Cigaleta, je leta 1848 napravil izpit za sodnika. Želel je dobiti državno službo. V revolucionarnem letu 1848 so Slovenci upali, da bo slovenščina dobila svoje pravice, kar se pa še ni uresničilo. V sredini leta 1848 je prišel v Celovec tiskarnar Jožef Blaznik iz Ljubljane, ki je hotel natisniti politično glasilo „Slovenijo“. Uredništvo lista je ponudil Cigaletu, ki je ostal urednik do septembra 1849. leta. V Ljubljani so ustanovili „Slovensko društvo“ z namenom gojiti slovenski jezik in književnost. Slovensko društvo se je držalo načela, da je slovenski narod enakopraven ostalim narodom v Avstriji in ima zato tudi pravico do uradovanja v slovenskem jeziku. S tem namenom so pričeli prevajati državljanski in kazenski zakonik. Slovensko društvo je zaupalo prevod državljanskega zakonika Antonu Mažgonu, ki je bil premeščen iz Gorice v Ljubljano, kazenskega pa Cigaletu. Po Mažgonovi nenadni smrti, ko je bil leta 1850 poklican na Dunaj v slovansko komisijo za sestavo juridične-politične terminologije, so na Mažgonovo mesto poklicali Cigaleta. Cigaleta so imenovali za ministrskega koncipista v uredništvo državnega zakona, kjer je ostal do svoje smrti. Pod njegovim vodstvom je izšla na Dunaju „Juridično-politična terminologija“ pod naslovom: „Juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatisch, serbische und slovenische Separat Ausgabe“. Popravil in prevedel je Mažgon-Kranjčev prevod državljanskega zakonika. (Potrebno je ločiti državljanski zakonik „Bürgerliches Gesetzbuch“ od državnega zakonika „Reichsgesetzblatt“.) Matej Cigale je postal stalni urednik slovenskega

Dve leti kasneje, leta 1863, je prevedel Schubertov „Početni pouk o zemljepisu“.

Ves čas svojega neumornega dela je bil vnet za čist in pravilen slovenski jezik. Pregled dosedanjega njegovega dela nam dokazuje izredno vestnost in natančnost. Za svoje temeljito delo je dobil leta 1866 naziv c.kr. ministrski tajnik in leta 1883 naslov in značaj vladnega svetnika.

Na prošnjo Slovenske Matice, ki je bila ustanovljena leta 1864 in je prevzela skrb za izdajanje šolskih knjig za srednje šole, je Matej Cigale prevzel delo „Atlant Slovenski“, ki ga je sestavil leta 1877 ter razdelil na 18 zemljevidov.

Leta 1880 je Slovenska Matica izdala Cigaletovo „Znanostveno terminologijo s posebnim ozirom na srednja učilišča“, ki jo je pregledal in pohvalil profesor Šolar. Pisec že v uvodu pove, kaj ga je napotilo k sestavljanju omenjene knjige. Knjiga je bila po Cigaletovih besedah namenjena učiteljem in učencem na srednjih šolah, da ne bi vedno iskali izraze po raznih slovarjih. V Cigaletovi terminologiji so bili zbrani in sestavljeni najprej nemško-slovenski in nato slovensko-nemški izrazi. Pri tem si je pomagal tudi s hrvatsko terminologijo, ki je izšla 1874, leta, je pa tudi sam koval primerne slovenske izraze.

Toda nepretrgano in naporno delo ga je močno izčrpalo, tako da je že po letu 1870 pričel bolehati. Ko se je nekoliko okrepil, je pričel pripravljati novo izdajo državljskega zakonika, ki ga je sestavil leta 1887 in mu je zaradi večje edinosti s Hrvati dal naslov „Gradjanski zakon“. Toda Cigale ni dočakal, da bi njegov drugi, popravljeni prevod občega državljskega zakonika izšel, ker so našli še 30 neprodanih prvih izvodov.

Dne 19. aprila 1889. leta je Matej Cigale umrl na Dunaju star 70 let. Žal je umrl daleč od svojega domačega kraja in od svoje

domovine, ki jo je tako ljubil. Na zadnji poti so ga v velikem številu pospremili dunajski Slovenci. Akademsko pevsko društvo „Slovenija“ je zapelo ob grobu slovensko pesem, ki mu je bila tako draga.

Bil je vsestransko zaslužen Slovenec, ki se je v svojih delih ves čas boril za pravico slovenskega jezika na vseh področjih znanosti. Pričel je s prevajanjem narodnega blaga, zaključil pa z deli največjih in najzahtevnejših znanstvenih del. Njegov slovenski znanstvena terminologija, s katero je postal ustanovitelj slovenskega znanstvenega izrazoslovja, hranita še danes, kljub zastarelosti, še marsikateri lep izraz.

Viri in literatura:

1. Novice 1845
2. Novice 1848/VI, 1/4
3. Dom in Svet 1889, 154–158 in 174–178
4. Ljubljanski Zvon IX, 1889, 307–309
5. Slovan 1887, 225
6. Slovenski Pravniki 1889, 129–136
7. Slovenec 1889, 92
8. Logaško okrajno glavarstvo, V Logatcu 1889, 18
9. Koledar Mohorjeve družbe, 1894, 37
10. Marn, Jezičnik 1890, 25–34
11. Janežič, Slovenski Glasnik
12. Slovenski biografski leksikon stran 79
13. Apih, Slovenci in leto 1848, 222
14. Glaser III, 87, 252
15. Ilustrovani narodni koledar 1890, 59
16. France Ostanek, Šolske knjige, Slovenska Matica 1964, 411, 413
17. Dr. Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III, 1966, strani 95, 98, 150, 154, 323, 324, 335, 355, 357
18. Zgodovina slovenskega slovstva II, Ljubljana 1959, 173, 292, 324–315, 282.

ing. niko jereb
bodočnost
zasebnega
kmetijstva
v občini idrija

Idrijska občina meri 42.487 ha. Kmetijske zemlje je nekaj nad 19.000 ha ali 45 %. Gozd pokriva okrog 22.000 ha ali 52%. Slabe 3 % pa je nerodovitnega ozemlja, stavbišč itd. Občina je v sedanjem obsegu nastala po ukinitvi cerkljanske občine leta 1959.

Oblikovitost pokrajine je prav posebna. Vrhovi ne segajo dosti nad 1.000 m, razen nekaterih (Porezen 1622 m), je pa kljub temu tako razgibana, da ravnega sveta skoraj ni. Ozke doline omejujejo razvoj naselij, večjih vasi ni nikjer, pogostejše so samotne kmetije in zaselki. Raztreseni so od reke Idrije, ki teče približno 300 m nad morjem, tja do 1.100 m visoko segajočih gorskih hrbtov in planot. Občina se nahaja med obširno, gosto poseljeno ljubljansko kotlino na vzhodu, tolminskimi gorami na severu in med Primorsko, od katere jo loči pregrada kraških planot.

Tu se združujeta dve že različni pokrajini: Idrijsko in Cerkljansko. Dinarski in alpski svet, ki se stikata brez bistvene razlike, ker skoraj vse ozemlje pokrivajo kredni oapnenci. Le da so na dinarskih tleh kraški pojavi pogostejši.

Idrijsko zajema zgornje porečje Idrije z značilnimi 700 – 800 m visokimi kraškimi planotami (Vojsko, Zadlog, deloma Šebrelje). Te se naslanjajo na Trnovski gozd. Področje je sestavljeno iz različnih apnencev in dolomitov. Cerkljansko pa zajema povodje Cerknice z drobno razdrapanim hribovjem, ki je v glavnem iz karbonskih, permskih in triadnih skriljevcev. Tod so v largobaraski dobi delovali ognjeniki.

Tla so odraz predvsem matične osnove. Na apnencih in dolomitih so v višjih legah različni tipi rendzin, v nižjih pa mešana rjava tla. So plitva (30 – 60 cm), skopa na hranilih, primerna za mešane gozdne sestoje. Na dnu dolin so peščena – plodnata, srednje do

težje ilovnata ter glinasta. Iskoriščajo se za njive. Področje pa še ni pedološko obdelano.

Tudi v podnebjju so opazne razlike med cerkljanskim in idrijskim področjem. Na Cerkljanskem so zaznavni slabotni vplivi Jadrana. Tako imajo v dolinskem delu manj senga in približno za stopinjo C višjo srednjo letno temperaturo kot v Idriji. Na planotah pa vlada pravo celinsko – gorsko podnebje (Vojsko). Na splošno je vse leto obilo padavin, saj je v občini kraj Krekovše, ki po količini padavin le malo zaostaja za Crkvicami nad bokejskim zalivom, ki slovijo kot najbolj moker kraj v Jugoslaviji.

Kot rečeno: kmetijskih zemljišč je v občini 45%. Stanje zemljiških kategorij se le malo spreminja.

Pregled po kategorijah zemljišč v ha

Kategorija	1965	1970
njive vrtovi	2.195	1.891
sadovnjaki	65	66
travniki	6.805	8.544
obdel. zemlja	9.065	10.501
pašniki	8.960	8.526
ribniki, močvirja	3	113
kmet. zemlja	18.028	19.140
gozdna zemljišča	23.049	22.128
nerodovitno	1.409	1.219
skupaj	42.486	42.487

Kataster ni tekoče spremljal sprememb kulture pašnik – gozd. Znano je, da so gozdarji precej z drevjem zaraščenih pašnikov prekategorizirali v gozd, medtem ko kataster tega ne izkazuje. Po nekaterih podatkih znaša ta nova gozdna površina čez 3.000 ha. Na račun njiv in vrtov se večja travnata površina. Travnikov je bilo leta 1964 za 5.904 ha, v letu 1970 pa že 8.544 ha. Na kmetijah bolj in bolj redčijo število njivskih kultur v dobro pridobivanja kvalitetne krme s travnikov –

predvsem na kmetijah, ki se preusmerjajo. Pričakovati je, da se bo njivska površina še bolj skrčila.

Od skupne površine 42.487 ha je v družbeni lasti 12.506 ha, v zasebni pa 29.981 ha. Primerjava med letom 1960 in 1970 med kmetijsko zemljo v družbenem sektorju in zasebnim sektorjem kaže, da se razmerje bistveno ne spreminja.

	Skupaj ha	družbeni	zasebni	ali %
1960	17.857	885	16.952	95
1970	19.027	1.038	17.989	94,6

V letu 1960 je bilo v privatni lasti 47 % gozda, v letu 1970 pa se je razmerje spremenilo in je že 50 % zasebnega. Skupno pokriva gozd okrog 52 % celotne površine. Listavcev je približno 60 %, iglavcev pa 40 %. Pomlajevanje pa teče v korist iglavcev. Prirodno rastlinstvo je zelo bogato. Zastopana je pestra alpska in predalpska flora. Najti je celo nekaj redkosti, tudi travnatih vrst je izjemno število, največ na vojskarski planoti.

Občina je prav zaradi zelo razgibanega reliefa manj ugodna za naseljevanje. Ob zadnjem popisu je imela 17.701 prebivalcev, to je 41,6 ljudi na km. Povprečna gostota naseljenosti v Sloveniji pa je 78,6 ljudi na km.

Število prebivalstva kot celota na vasi stalno pada. Ob upoštevanju glavnih dejavnikov, ki usmerjajo selitveni proces, predvsem oddaljenost in povezanost kraja z večjimi središči in možnost dnevne migracije, sta se izoblikovala z demografskega stališča dva tipa naselij: tista, kjer prebivalstvo upada in narašča. Narašča le v tistih naseljih, kjer gre razvoj v nekmetijski smeri in se ob tem odstotek kmečkega prebivalstva zmanjšuje, večja pa se število takoiimenovanega polproletariata. V večini naselij število prebivalstva

pada in kmečko še hitreje kot celotno. Vasi in zaselki, ki so zelo oddaljeni od središč in imajo še druge slabe pogoje, bodo izumrli. ti kraji imajo sedaj najslabšo starostno strukturo (Mrzli log, Kanji dol, Police itd.). Največ ljudi se je doslej izselilo z Vojskega (122 in Idrijskih Krnic (59).

Vrstni red desetih največjih naselij (brez Idrije, Cerknega in Spodnje Idrije)

	1961	1971
1. Godovič	454	413
2. Črni vrh	467	409
3. Šebrelje	429	377
4. Vojsko	470	348
5. Zadlog	353	343
6. Sp. Kanomlja	330	339
7. Gor. Novaki	339	295
8. Sred. Kanomlja	311	245
9. Bukovo	248	214
10. Otalež	217	209

V zadnjih 18 letih (od 1953 do 1971) je zapustilo kmetije v idrijski občini okrog 2.500 ljudi. Ob popisu kmetijstva je bilo l.

Pregled kmečkega prebivalstva za Idrijsko in Cerkljansko

	Vse prebivalstvo	Kmečko	Idrijsko vsi	Idrijsko kmečko	Cerkljansko vsi	Cerkljansko kmečko
1967	17.143	5.044	12.713	2.170 – 21.3 %	4.430	2.334 – 52.7 %
1969	17.273	4.731	12.868	2.400 – 18.7 %	4.405	2.331 – 52.9 %
1970	17.363	4.540	12.957	2.217 – 17.1 %	4.406	2.323 – 52.7 %

Ugotovimo lahko, da je deagrarizacija na idrijskem območju dosti močnejša in procent kmečkega prebivalstva hitreje pada, docim je na cerkljanskem počasnejša oz. skoraj stagnira. Iz podatkov popisa 1967 do 1971 je bilo izračunano, da znaša deagrarizacija na območju Idrije 16.8 %, Spodnje Idrije

S kmetijstvom se še vedno ukvarja in preživlja okrog 26 % občanov. ti ohranjajo naseljenost podeželja, ki bi sicer ostalo prazno. Poleg vsega drugega, zaradi česar se borimo proti deagrarizaciji, ne smemo prezreti važnosti poseljenosti pokrajine za učinkovitost narodne obrambe oz. teritorialnih enot. Kljub temu deagrarizacije ne bo moč popolnoma zavreti. Spodnja tabela nam kaže, kako se je število kmečkega prebivalstva manjšalo od leta 1953 dalje.

1953	6.876	39.1 %
1964	5.437	31.6
1965	4.978	29.0
1966	5.106	29.8
1967	5.044	29.4
1968	4.858	28.2
1969	4.731	27.3
1970	4.540	26.14
ocena 1971	4.400	24.8
ocena 1975	3.700	21.0

1960 še 2.102 kmetij. Sicer so tu zajeta vsa gospodarstva, ki so imela več kot 0.10 ha zemlje.

11,8 %, Cerknega 11.7 % in Črnega vrha 11,8 %.

Torej je še vedno dobra četrtnina občanov, ki se bavi s kmetijstvom. Združujeta jih dve kmetijski zadrugi: idrijska, ki ima v svojem sestavu trgovino, klavnico in mlekarno, ter cerkljanska s trgovino in mlekarno. Glavni

proizvodni dejavnik je kmečko prebivalstvo, ki gospodari na kmetijskih in gozdnih površinah. Zadrugi sta že dobro zajeli zasebno proizvodnjo v kooperacijsko mrežo, ki jo stalno širita in izboljšujeta.

Kakšen delež ima kmetijstvo kot gospodarska panoga v občini, nam prikazujejo naslednje tabele:

Dohodek po posameznih gospodarskih dejavnostih v letu 1970

	družbeni in zaseb. sektor	družbeni sektor
industrija	52.5	60.9
kmetijstvo	12.6	1.7
gozdarstvo	3.8	4.4
gradbeništvo	13.1	14.6
promet	5.2	5.3
trgovina in gostinstvo	7.7	7.9
obrt in komunala	5.1	5.2
Skupaj	100	100

V občini je delež dohodka, ki je bil ustvarjen v kmetijstvu, višji kot v Sloveniji (11,0 % – 1969) prav zaradi večjega števila kmečkega prebivalstva glede na Slovenijo (Idrija 26,14 %, SRS 22,8 %).

Struktura vlaganj po gospodarskih dejavnostih v obdobju 1961 – 1970:

industrija	68.2
kmetijstvo (družbeni sektor)	1.5
gozdarstvo	2.9
gradbeništvo	5.0
promet	10.2
trgovina	6.3
gostinstvo	1.3
obrt	4.6
Skupaj	100,0

Gibanje narodnega dohodka v občini družbeni in zasebni sektor skupaj v 1000 din

	Skupaj	Kmetijstvo
1965	115.670	9.780
1969	169.469	21.466
1970	180.205	23.747
ocena 1975	313.000	29.500

Zasebni sektor

1965	14.080	12.280
1969	23.524	19.024
1970	25.000	21.089
ocena 1975	33.000	25.500

Pričakovati je, da bo narodni dohodek v kmetijstvu še nadalje rasel kljub deagrarizaciji. To pa zaradi vedno večjega števila urejenih tržnih kmetij. Te bodo v končni fazi preusmerjanja imele tako tržno proizvodnjo, da bo višja od proizvodnje vseh sedanjih kmetij.

Primerjava narodnega dohodka v kmetijstvu za družbeni (KZ Cerkno in Idrija) in zasebni sektor v 1000 din

	družbeni	zasebni
1969	2.442	19.024
1970	2.658	21.089
ocena 1975	3.600	25.500

Glavni delež v kmetijstvu pri nas ima zasebni sektor, ki ga bo potrebno vsesplošno okrepiti. Če primerjamo velikost kmetij po podatkih popisa kmetijstva iz leta 1960, ugotovimo, da ima 25 % kmetij 65 % zemlje, 33 % kmetij 4 % zemlje, 23 % kmetij 11 % zemlje in 19 % kmetij 20 % zemlje. Običajno

so razlike med majhnimi in velikimi kmetijami v posesti gozda. Povprečna kmetija ima dobrih 13 ha zemlje, od tega slabo tretjino gozda. Idrijske kmetije so razmeroma zaokrožene v enem krogu, medtem ko so cerkljanske razbite na več ločenih delov.

Do nedavnega je bila značilnost našega kmetijstva velika pestrost proizvodnje. Spodaj prikazana struktura vrednosti bruto produkta za leto 1968 nam to potrjuje:

(Povzeto po študiji o Stanju in razvojnih možnostih zasebnega kmetijstva v občini).

Zaradi že omenjenih naravnih pogojev se poljedelstvo ni razvilo čez domače potrebe. Površine, posejane s pšenico, se počasi manjšajo, isto velja za koruzo. Hitreje pa se krčijo njive z ječmenom in ovsom. Kmetje pa sejejo čedalje več rži in črne detelje. Prav tako se večja pridelek sena. Okopavin je tudi vedno manj; največ je krompirja, z njim je posa-

Dejavnost	%
žito in stranski pridelki	4.3
vrtnine	17.6
krmske rastline	3.6
travniki in pašniki	13.9
sadjarstvo s predelavo	2.3
priraja živine	23.1
živalski izdelki	13.4
perutninarstvo	2.3
čebelarstvo	0.1
gozdarstvo	11.9
domača obrt	6.3
druge dejavnosti 1	1.2
Skupaj	100,0

jeno okrog 24 % vseh njiv. Za hribovsko kmetijstvo je značilen pojav, da se žito in okopavine umikajo travinju; dosežajo pa na manjših površinah večje pridelke kot pred leti, kar vidimo ob primerjavi nekaterih pridelkov posameznih poljščin v letih 1966 in 1970.

67

	pšenica		rž		ječmen		črna detelja		seno s travnikov	
	ha	q/ha	ha	q/ha	ha	q/ha	ha	q/ha	ha	q/ha
1966	182	12.5	29	12	175	8.7	486	38	127.623	19.1
1970	175	16.6	52	15.4	78	13.3	495	70	248.255	30

Govedoreja, na kateri sloni kmetijstvo v občini daje tretjino vrednosti bruto proizvodnje in je edini porabnik pridelkov obširnega travnega sveta. Ta naša najpomembnejša dejavnost pa še ni na zadovoljivi ravni, čeprav se je v zadnjih letih kvaliteta nedvomno izboljšala. Seveda mora biti tu jasno to, da je kvaliteta tesno povezana z gospodarsko močjo živinorejcev.

Govedoreja se odvija v občini na meji dveh posemskih področij: med rajonom

rdeče cike na Cerkljanskem in rajonom sivorjavega goveda na Idrijskem. Po oceni je bilo v letu 1971 na Cerkljanskem še vedno 1.850 glav cikastega goveda, 950 sivorjavega in približno 300 križancev. Do leta 1975 se bo znižalo število cik na 1.100, sivorjavega pa bo 1.900 in križancev 200. Na idrijskem področju pa je bilo tedaj ocenjeno število sivorjavega goveda na 2.100, rdečecikastega 600 in 770 križancev. Do leta 1975 bo število cikaste pasme padlo na 200, križancev

pa bo okrog 600. Te bodo redili za pitanje v odročnejših vaseh. Skupaj bo 3.600 goved in v celi občini 6.800 glav goveje živine. V obeh posemskih področjih se teži za tem, da se preide na rejo izključno sivorjavega goveda. Zamenjava poteka z nabavljanjem kvalitetnih plemenjakov in plemenskih krav ter telic iz Vipavskega in Čepovana.

Povprečna mlečnost v idrijskem rajonu je bila leta 1971 nekaj nad 2.400 l, najvišja dosežena pa dobrih 4.000 l. V istem obdobju je bila na Cerkljanskem ugotovljena nekaj nižja poprečna mlečnost in sicer 2.200 l, najvišja pa 5.500 l. Mlečnost krav pri najboljših rejcih se je gibala okrog 3.620 l na kravo letno. Vsekakor je v proizvodnji mleka rezerva, kar bo pokazala nadaljnja izboljšava reje.

Število ostalega živalskega fonda v občini

	1965	1970	1971	1975 ocena
konji	550	540	538	200
ovce	800	800	786	500
svinje	3.445	2.800	2.782	2.600

Glavne tržne kmetijske proizvode in pridelke predstavljajo živina, mleko in krompir. Količina mleka in živine stalno raste, tržnih viškov krompirja pa je vedno manj.

Količinski pregled tržnih viškov

	prašiči t	klavno govedo t	klavna teleta t	mleko v 1000 l	krompir t
1966	7	695	90	1.407	211
1970	4	707	93	1.913	117

Opremljenost in materialne osnove zasebnega kmetijstva so bile slabe. Podatki iz leta 1960 govorijo o 3.079 objektih za gospodarske namene. Le malo kmetij je imelo s stališča modernega kmetovanja dobra, gospo-

darno urejena poslopja. V glavnem so služila vsestransko usmerjenemu gospodarjenju. Približna kapaciteta stojišč v hlevu je okrog 7.300, v svinjakih 2.800, prostornina silosov je ocenjena na 1400 m³. Tudi opremljanje s kmetijskimi stroji šele zadnje čase napreduje in prednosti skupinske rabe strojev kmetje šele spoznavajo. Pravih strojnih skupnosti v občini pa še ni. Do leta 1965 še ni bilo traktorjev na zasebnih kmetijah, v letu 1970 pa jih je bilo že kar 59. V letu 1971 je bilo kupljenih 32 traktorjev, čez 80 kosilnic, 18 obračalnikov, 2 pobiralni prikolici, 8 molznih strojev in nad 10 ventilatorjev za presuševanje sena. Sedaj je v občini okrog 90 traktorjev, blizu 500 kosilnic, 12 pobiralnih prikolic, 21 molznih strojev, preko 50 pihalnikov in več kot 40 zgrabljalnikov. Po oceni se bo število traktorjev povečalo l. 1975 na 200, kosilnic bo dobrih 600, 80 pobiralnih prikolic in čez 100 molznih strojev.

Prvi poizkusi modernizacije in preusmerjanja kmetij segajo v leto 1967, ko sta Kmetijska zadruga in Kmetijski inštitut Slovenije osnovala prvi vzorčni kmetiji. 1969 je bila na pobudo občinske skupščine izdelana študija o stanju in razvojnih možnostih zasebnega kmetijstva, ki jo je pripravil Kmetijski inštitut Slovenije ob sodelovanju domačih strokovnjakov. Orientacijski program razvoja kmetijstva je potrdila tudi občinska skupščina, ki ga zavzeto podpira. Ustanovila je sklad za pospeševanje kmetijstva, sprejala odloke o olajšavah oz. o oprostitvah davka iz kmetijstva gospodarjem, ki se preusmerjajo, skrbi za komunalno opremljenost vasi itd.

Analiza sedanjega stanja je pokazala, da je 175 kmetij, ki imajo možnosti za tržno gospodarjenje. Ostale si bodo morale poiskati zaslužek drugje in bo kmetovanje le dodatni vir dohodka.

Perspektivne kmetije se postopoma vključujejo v program. V letu 1972 se bo pridružilo preusmerjanju 25 novih kmetij. Do leta 1975 bo zajetih v preusmerjanje 125 kmetij, ostalih 50 pa do leta 1977. Naslednji pregled nam kaže potek preusmerjanja:

	do 1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
novih na leto	25	25	30	20	25	25	25
preusmerjena skupaj	25	50	80	100	125	150	175

V preglednico so vključene kmetije, ki se preusmerjajo oz. se bodo preusmerjale po izdolanem preusmeritvenem načrtu.

Na Cerkljanskem je predvidenih 75 tržnih kmetij. Od teh se bo usmerilo v mlečno proizvodnjo 28, v mešano nekaj več in v samo pitanje 17. Na Idrijskem bo 100 preusmerjenih in to nad polovico v pitanje.

Pregled usmeritev:

	mleko	mleko—meso	pitanje	skupaj
Idrija	11	38	51	100
Cerkno	28	30	17	75
Skupaj	39	68	68	175

Če procentualno ocenimo usmeritve na Cerkljanskem, ugotovimo, da se bo 37 % kmetij bavilo s proizvodnjo mleka, 40 % bo imelo mešano proizvodnjo mleko—meso in 23 % bo usmerjenih v pitanje. Na Idrijskem pa bo 11 % specializiranih za proizvodnjo mleka, 39 v mešano proizvodnjo in 51 % kmetij se bo bavilo s pitanjem.

Za celotno občino dobimo naslednja razmerja proizvodnih usmeritev: mleko 22 %,

mleko—meso 39 % in meso 39 %. Kolikor pa bo uspelo ledinsko področje usmeriti v mlečno proizvodnjo, tedaj bi imeli 26 % kmetij z mlečno proizvodnjo, 43 % s kombinirano in 31 % kmetij s proizvodnjo pitecev.

Na imenovanih 175-tih kmetijah je bil v letu 1971 naslednji stalež živine:

	krave	pitano govedo	mlado govedo	plem. svinje	konji
Idrija	384	509	411	76	125
Cerkno	271	220	193	51	50
Skupaj	655	729	604	127	175

Po preusmeritvi teh kmetij pa bo stalež goveda dvakratno povečan. Občutno se bo znižalo število konj.

Stalež goveda po preusmeritvi v tržno gospodarjenje: na istih kmetijah:

	krave	pitano govedo	mlado govedo	plem. svinje	konji
Idrija	600	969	432	53	41
Cerkno	430	303	238	23	18
Skupaj	1.030	1.272	670	76	59

Tržna proizvodnja v letu 1971 na perspektivnih kmetijah, od katerih se že sedaj nekatere usmerjajo (24) ali pa delno usmerjajo (26), in predvidena tržna proizvodnja nam najbolj nazorno prikažeta, kaj bomo s preusmeritvijo dobili. Seveda pa lahko na te tržne viške računamo z gotovostjo toliko, kolikor bodo vsi drugi dejavniki izpolnjeni — predvsem zagotovljena sredstva za kreditiranje investicij in urejene tržne razmere, natančneje, ugodna razlika med ceno reprodukcijskega materiala in kmetijskimi pridelki ter proizvodi.

Sedanja (1971) tržna proizvodnja na 175-tih kmetijah:

	mleko	pitano govedo	mlado govedo
Idrija	455.800	103.415	19.710
Cerkno	663.500	80.800	4.100
Skupaj	1.119.300	184.215	23.810

Predvidena tržna proizvodnja na istih kmetijah:

	mleko	pitano govedo	mlado govedo
Idrija	1.266.800	264.100	21.300
Cerkno	1.227.500	134.120	17.300
Skupaj	2.494.300	398.220	38.600

Od teh kmetij pričakujemo, da bodo proizvedle za trg najmanj dvakrat toliko viškov mleka in živine kot doslej.

Za preusmeritev 175-tih kmetij bo potrebnih skupaj 29.575.000 dinarjev. Tu so všteta lastna sredstva kmetov, udeležba hranilno-kreditnih odsekov področnih kmetijskih zadrug in bančni krediti. Od tega bo podrebno za preusmeritev Cerkljanskih kmetij 13.845.000 din, za Idrijske kmetije pa 15.730.000 din. Za gospodarska poslopja — novogradnje, adaptacije hlevov, silosov, betonskih cistern za gnojevko itd. — je potrebnih skupno 19.528.000 din, za stroje ter opremo pa 10.086.000 din.

Naslednja tabela daje pregled investicij po letih od 1972 do 1976

	Cerkno	Idrija	Skupaj
1972	2.584.000	2.079.000	4.663.000
1973	2.278.000	5.165.000	7.443.000
1974	1.895.000	4.098.000	5.993.000
1975	2.663.000	2.650.000	5.313.000
1976 in dalje	4.425.000	1.723.000	6.148.000
Skupaj	13.845.000	15.730.000	29.575.000

Lastnih sredstev kmetovalcev — upoštevano je delo in lasten material — bo vloženih skupaj 10.396.200 din, ostalo bo potrebno zagotoviti iz hranilno-kreditnih odsekov in bančnih kreditov. Lastna udeležba kmetov in delež HKO področnih zadrug Idrija in Cerkno znašajo okrog 60 %, bančni krediti pa 40 %.

Pregled virov finansiranja

	Idrija	Cerkno	Skupaj
Lastna sredstva	6.437.000	3.959.200	10.396.200
Hranilna služba	3.804.000	3.750.200	7.554.200
Bančni krediti	5.489.000	6.135.600	11.624.600
Skupaj	15.730.000	13.845.000	29.575.000

Povprečno bo potrebno vložiti v vsako kmetijo 170.000 din. To je pravzaprav malo, saj je bila ob programiranju predvidena le najpotrebnejša mehanizacija in nujnejše izboljšave gospodarskih poslopij.

Pri tržnih viških je računano z rezervno v poprečni mlečnosti 3.000 litrov. Z nadaljnjo selekcijo in izboljšavo reje lahko pričakujemo dvig mlečnosti pri specializiranih proizvajalcih mleka nad 4.000 litrov letno. To pa pomeni zopet en milijon litrov mleka več za trg. Znano pa je, da je za vzrejo črede krav mlekaric, ki naj bi dajale v poprečju 4 – 5000 litrov mleka, potrebno dolgoletno načrtno delo brez motenj v proizvodni usmeritvi. Kako naj specializirana kmetija v letu dni preide iz pitanja na proizvodnjo mleka s tako visoko molznostjo črede, če se, recimo, trenutno bolj splača proizvajati mleko, čez leto, ko pa bo reja živine za meso stimulatívna, pa zopet na pitanje. Takega menjavanja ne prenese nobeno gospodarstvo. Le staremu, klasičnemu načinu, ki je proizvodil vse za vse domače potrebe, neurejene

tržne razmere ne morejo do živega, saj ni odvisen od trga, ker mu ničesar ne nudi in od njega ničesar ne potrebuje. toda to je preživel oblika in tako gospodarjenje je le životarjenje. Rešitev zasebnega kmetijstva je v tržni proizvodnji, to je bistvo vsakega in vsega preusmerjanja, kajti le na tak način dobi kmetija denar za reševanje potreb po večji življenjski ravni svojih članov in za investiranje v opremo za sodobno tehnologijo proizvodnje.

Poleg 175 preusmerjenih kmetij bomo imeli še približno 400 čistih kmetij, ki zaradi premajhne posesti, težkih naravnih razmer, zaostale miselnosti in nezainteresiranosti gospodarjev ali pa zaradi pomanjkanja delovne sile ostajajo na nizki tehnološki ravni kmetovanja, kar onemogoča povečanje dohodka in so brez izgleda za izboljšanje stanja. Običajno so na teh kmetijah le ostareli ljudje brez nasledstva ali pa so ti zaposleni in bivajo drugod. Te kmetije bodo izumirale in se izpraznile. Bojazen, da bo deagrarizacija popolnoma izpraznila vasi, je neopravičena. Res, da se bo število kmečkega prebivalstva zmanjšalo in število kmetij znižalo. Ob tem bodo pa ostale kmetije, ki bodo dovolj močne, da bodo spodobno preživljale preostali kmečki živeli. Ni zaskrbljujoče, če odhajajo mladi kmečki ljudje iz kmetij, ki nimajo naravnih pogojev za boljše in uspešnejše gospodarjenje. Deagrarizacijo moramo zavreti tam, kjer so pogoji za kmetovanje dobri in se s preusmeritvijo urejajo tržne kmetije. Vendar bo tudi del tega področja razredčen. Ta zemljišča bi morali obvarovati drobljenja na številne dediče. Ustanoviti bi kazalo zemljiški fond. Naloga tega bi bila, da odkupuje ta zemljišča in jih daje v najem oz. prodaja kmetovalcem, ki bi tako zaokroževali sovja posestva in povečali proizvodnjo.

Narasslo pa bo število mešanih kmetij, na

katerih bodo gospodarji najprej delavci, nato šele kmetje. Možnosti dnevne migracije so zelo velike, kar bo zadržalo poseljenost krajine. Če te možnosti ne bi bilo, bi ob zaposlitvi mladi ljudje morali zapuščati domačije in se po končanem delu ne bi vračali domov. Tako bi bila deagrarizacija širša in izrazitejša.

Na Idrijskem je že sedaj okrog 450 mešanih kmetij in na Cerkljanskem okrog 350. V bodoče bo to število zelo poraslo. Pričakovati je, da bomo imeli v občini približno 1.000 mešanih kmetij. Vzpodbudo za zaposlovanje in za kmetovanje doma po vrnitvi iz službe daje že omenjena dobra možnost dnevne migracije in bodoče lociranje industrijskih obratov bliže podeželju. Od mešanih kmetij lahko tudi pričakujemo tržne viške, čeprav bodo proizvajale na deloma skrčenem obsegu. Hitreje se bodo opremjale s stroji in izboljševale gospodarske objekte, ker bodo imele zagotovljen stalen vir dohodkov in boljše možnosti za kreditiranje. Z gotovostjo lahko računamo s 500.000 litri mleka letno in okrog 200 t živine (pitano govedo, mlado govedo) s teh kmetij.

Tržne kmetije bodo npsilke kmetijske proizvodnje v občini, ob teh se bodo razvijale mešane in količinsko dopolnjevale asortiman pridelkov in proizvodov.

Med ostale dejavnosti kmečkega prebivalstva, perspektivne v Idrijski občini, lahko štejemo gozdarstvo in kmečki turizem, domača obrt pa počasi zamira. Obdržala se bo le za domače potrebe.

Omenili bi le čipkarstvo in sodarstvo – škafarstvo. Čipkarstvo je razširjeno po vsej občini. Izdelava čipk – klekljanje je organizirano izključno na domu in zaposluje največ čez zimo kmečko prebivalstvo, predvsem najstarejše. Z nižanjem števila najstarejših se zmanjšuje tudi proizvodnja kleklja-

nih čipk. Od leta 1965 do 1971 je padel odkup za več kot polovico.

V Črnem vrhu in Zadlogu se kmetje še bavijo s sodarstvom in škafarstvom. V letu 1970 je znašala vrednost odkupljene suhe robe okrog 120.000 din, v letu 1971 pa je bil odkup nižji za približno 10 %. Odkup in prodajo teh izdelkov organizira kmetijska zadruga Idrija. Druge vrse domače obrti kmečkega prebivalstva v Idrijski občini ni. Zmanjšala se bo na minimum. Na tržnih kmetijah ne bo časa zanjo, kmet ga bo uporabljal drugače – za izobraževanje, za kmečki turizem itd. Ob pričakovanem razvoju kmečkega turizma pa bodo posamezniki še lahko nadaljevali tradicijo izdelovanja raznih spominkov.

Od vseh postranskih dejavnosti prinaša našim kmetijam največ dohodka gozd. Že uvodoma je bilo omenjeno, da je v občini dobrih 52% gozdnih površin. Od tega je v zasebni lasti nad polovico. Pregled izkoriščenja etatov v letu 1971 in realizacija blagovne proizvodnje nam najbolj kažeta obsežnost te dejavnosti:

	SLP	ZAS	Skupaj
blagovna sečnja			
btto m ³	38.874	22.675	61.549
domača poraba			
btto m ³		6.433	6.433
skupni posek			
btto m ³	38.874	29.108	67.982
etat m ³	41.296	37.929	79.225
prirastek m ³	48.585	61.362	109.947
real. blagov.			
lesne proizvod. m ³	33.544	19.511	53.055

(Podatki so iz poslovnega poročila SGG Tolmin)

Dobra tretjina zasebnih gozdnih površin so odlična gozdna rastišča in v ta so usmer-

jena gojitvena prizadevanja. Ta tla bi po svojih sposobnostih producirala znatno več lesne mase. Večino sredstev biološke amortizacije se porabi za gojitvena dela v zasebnih gozdovih. Denar se tako vrača v gozdove kmetom, ki so ga prej plačali kot biološko amortizacijo. Gojitveni načrti so izdelani in ob skrbnem gospodarjenju bo gozd zasebnemu kmetu dajal še več kot doslej.

O kmečkemu turizmu v idrijski občini sedaj še ne moremo govoriti, moremo in moramo pa ga načrtovati, kajti naravne možnosti imamo. Kmet oz. kmečka gospodinja še nima časa za turista, niti nima primerne bivalnega prostora zanj in urejene okolice. Problem kmečkega turizma je aktualen predvsem z dveh vidikov: ustvarjanja dopolnilnega dohodka na kmetiji in urejanja prostora. Da pa bo kmečki turizem resnično zaživel in bo tudi dohodek vzpodbuden, je potrebno kmetijo usmeriti v specializirano proizvodnjo, modernizirati tehnologijo in urediti okolje. Šele tedaj bo možno nuditi gostu primerno bivanje in oddih. Torej tudi opremljenost gospodinjstva igra važno vlogo. Poleg kmetijske pospeševalne službe, ki vnaša sodobne postopke v proizvodnjo, je potrebna tudi gospodinjstva svetovalna služba, ki naj bi pomagala kmečkim ženam s posebnimi težaji, da bi se lahko vključile v turistično dejavnost.

Nedvomno bo z razvijanjem turizma kmetijstvo precej pridobilo že z neposrednim služkom pri oddajanju sob, pri prodaji hrane, pri prevoznih storitvah itd. Pa tudi posredna udeležba je pomembna zaradi boljših tržnih in prodajnih razmer za kmetijske pridelke ter z zaposlitvijo delovnih moči – gostinstvo, osebje pri žičnicah itd. Koliko domačih specialitet bi lahko posamezne kmetije vnovčile in izdelovanje vaških spominkov bi spet zaživel. Svež zrak in postelja še

ni turizem. Gosta bo potrebno seznaniti z vsemi zanimivostmi v okolici, morda ga tudi vključiti v kmečko delo po njegovi želji itd.

Kmečki turizem pa ne bo dal zaželenega uspeha, če ne bo z njim povezano urejanje uslužnostnih dejavnosti. Za to so potrebne investicijske naložbe in širša družbena skupnost bo morala v ta namen nuditi več podpore in pomoči. Krajina, namenjena rekreaciji, potrebuje urejene poti, parkirišča, travnike za različne vrste športov itd. ter službo, ki bo skrbela za vse to. Kmečki turizem naj si prizadeva tudi razvijati in ohranjovati stare ljudske običaje ter krajevne zanimivosti. Skratka, potrebno je ohranjanje in vzdrževanje krajine v detajlih in celoti. Zato naj bi že sedaj pri obnavljanju kmečkih hiš računali s tem, da jih uredimo praktično, higiensko, obenem pa pazimo, da ne spreminjamo zunanje podobe, ki je dostikrat prav po turistično privlačna. Največ nepopravljivih napak delamo pri povečevanju oken, opuščanju „gankov“, prenavljanju vrat itd.

Ob vsem tem bo potrebno storitve kmečkega turizma znati organizirano ponuditi na izviran način z resničnimi podatki. Možnosti, ki jih imamo na črnovrški planoti, na Vojskem, v Ravnah in Črnem vrhu na Cerkljanskem, ne smemo prepustiti slučajnosti. Vzoredno s preusmerjanjem kmetij mora iti tudi načrtovanje kmečkega turizma.

Prizadevanje celotne občine gre v smir, da se s potrebnimi krediti ustvari gospodarsko močne tržne kmetije. Ob tem pa bo treba bodoče specializirane kmetije zaščititi z zagotovljenimi in vzpodbudnimi odkupnimi cenami pridelkov in s sprejemljivimi cenami reprodukcijskega materiala ter ob tem izključiti vsako stihijsko nihanje trga. Ni najtežje prepričati kmeta, da se odloči za tržno gospodarjenje, težje je to preusmerjanje izva-

jati. Najtežje pa bo tržne kmetije obdržati v njihovi specializaciji. Skrb za to mora prevzeti širša družba. Lahko pa ugotavljamo ob pregledu stališč sklepov druge konference ZKS, ki govorijo neposredno o problematiki kmetijstva, da družba že aktivno rešuje probleme zasebnega kmetijstva in kmetijstva nasploh.

Razširitev trga in zboljšanje odnosov v cenah bosta vzbudila večji interes za razvoj kmetijske proizvodnje pri zasebnikih. Kmetje pa lahko razvijajo in utrjujejo svojo proizvodnjo le ob sodelovanju s sodobno organiziranimi družbenimi in zadržnimi kmetijskimi organizacijami. Kmetijske zadruge kot osnovni organizatorji proizvodnega sodelovanja na vasi morajo postati najprimernejša oblika povezovanja kmetov, ki bodo v zadržnih svetih, svetih kooperacijskih enot odločali skladno z udeležbo osebnega dela o vseh ukrepih, ki se nanašajo na formiranje in delitev dohodka.

Potrebno bo ustvariti primerne pogoje za kreditiranje kmetijstva s sredstvi kmetijskih proizvajalcev in bančnih sredstev. Hranilno-kreditna služba se bo morala krepiti in razširjati ter nadalje povezovati z denarnimi zavodi. To naj bi bila osnova za smotrno financiranje načrtnega razvoja zasebnega kmetijstva. Tudi davčna politika mora še naprej podpirati preusmerjanje kmetij in s tem vzpodbujati obstanek ter razvoj hribovskih kmetij, ki imajo naravne pogoje za to, obenem pa pospeševati razvijanje dodatnih dejavnosti, ki zagotavljajo nove vire dohodka.

Z realizacijo srednjeročnega programa bo dosežena večja reproduktivna sposobnost zasebnega kmetijstva in manjša dohodkovna razlika med kmetijstvom in drugimi gospodarskimi dejavnostmi. Dosežena bo tudi bolj smotrna raba kmetijskega prostora, bolj

kontrolirana, uravnana deagrarizacija, stabilnejša proizvodnja hrane, predvsem pa boljši standard zasebnega kmeta.

Niko Jereb

Stanje in razvojne možnosti zasebnega kmetijstva v občini (KIS 1969)

Statistični podatki po občinah SR Slovenije (Zavod SR Slovenije za statistiko 71 št. III)

Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971

(Zavod SR Slovenije za statistiko)

dr. srečko novak

**ne zastrupljamo
se samo z
onesnaženimi
vodami in zrakom,
ampak tudi s hrupom**

Nivoji šumov (v decibelih)

db	
150	reaktivno letalo ob vzletu
135	pnevmatsko kladivo
125	avionski motor na 7 m
120	BOLEČINSKI PRAG
118	avtomobilska hupa na 3 m
113	beat ansambel
107	tkalni stroj
103	prehod vlaka na 5 m
100	notranjost avtomobila (pri 90 km/h)
90	hrupna delavnica
85	notranjost vlaka
80	prometna cesta
76	srednje hrupna delavnica
68	tihi pisalni stroj
62	pogovor
50	normalno hrupen urad
47	gospodinjski hladilnik
40	tihi urad
36	normalno hrupno stanovanje
30	nočni šum v hiši
24	šelesenje listja
21	žepna ura
18	šepet na 4 m
0	SLUŠNI PRAG

75

Idrija je po svoji geografski legi karakteristična (kotel). Izvor hrupa, ki je večinoma v kotlini, se zaradi odboja razširja na celotno okolico. Zaradi te karakteristike naj urbanisti pri dolgoročnem načrtovanju mesta dobro pomislijo, kje naj bi imela prostor industrija (vir hrupa) in kje naj bi stanoval občan. Omenjene geografske značilnosti niso specifične samo za odmev, ampak tudi za ventilacijo kotline. V nasprotju z mesti, ki so na ravnini in so bolj prezračena ter s hrupom manj obremenjena, je Idrija zaradi omenjenih faktorjev problem, ki ga je treba vzeti resno in ga kot takega tudi obravnavati.

Dokler se ne bomo pričeli zavedati, da je hrup nekaj več kakor samo trenutna motnja, bo to zlo modernega življenja še nadalje vedno bolj ogrožalo naše zdravje.

Ko človek doseže določeno starost, se začne vse bolj zavedati tudi hrupa, ki mu ne

da miru. Hrup, pa naj bo nenaden, močan, podaljšan, visokih tonov, vedno predstavlja resno grožnjo za naše dobro počutje. Ker pa je že v našem življenjskem okolju, ga moramo obravnavati kot zlo, ki je že dobilo dimenzije prave epidemije.

Intenziteta hrupa v mestnih četrtih, kjer promet neprestano narašča, ustvarja neprekinjeno bučanje, različnih jakosti ob različnih urah dneva. K temu dodajmo pa še hrup, ki ga ustvarja industrija: pnevmatična kladiva, nalaganje in razkladanje materiala, kompresorji (pri nas kompresa, žičnica, ventilatorji, separacija in drugi izvori hrupa naše industrije ter prometa. Računa se, da intenzivnost ropota nekega mesta (pa verjetno tudi našega) narašča v meri enega decibela na leto.

Decibel (db) — jakost zvoka se meri v db — je desetina bela. Decibel je najnižji ton, ki ga človeško uho lahko zazna v popolnoma tihem okolju. Decibeli pa ne naraščajo linearno, ampak potencialno, zato porast treh decibelov pomeni podvojitvev (na 9) intenzitete tona (oziroma ropota). Ton, pri katerem postane ta pojav razdražljiv, variira med 50 in 90 db, bolečinski prag pa je 120 db za čiste tone.

Sedaj pa s temi podatki primerjajmo hrup, ki ga povzročajo npr.: športni avto (90 db), pnevmatično kladivo (94 db), reaktivno letalo pri vzletu (150 db) itd.

Kako bo telo sprejelo hrup, pa ni odvisno samo od jakosti, višine, dolžine trajanja, ampak tudi od telesnega stanja osebe. Raziskovalci v akustiki so definirali hrup kot nezaželeni zvok, zato so šumi mopeda pri pospešku ali pa beat ansambla relativna stvar, ker je vedno odvisna od psihosomatskega momenta osebe, ki te šume sprejema. Ene in iste db sprejema z navdušenjem, če je na to predisponirana, iste pa odklanja, če na to ni pripravljena ali so ji vsiljeni.

Ropot je bolj nevaren, kadar je močan, nepotreben, nepravilen, nenaden in kadar

hitro naraste ali pa celo prestopi bolečinski prag.

V vrsti poskusov, ki so bili storjeni pred leti na inštitutu Max Planck v Dortmundu (dr. Gerd Jansen), so določili meje, med katerimi ropot neha biti neškodljiv. V dveh letih eksperimentalnega dela je Jansen s sodelavci imel pod kontrolo 1005 delavcev nemških jeklarn; od teh jih je 665 delalo v prostorih z močnim ropotom, 340 pa v tihih prostorih.

Drugi poskus je bil narejen v laboratorijsko opremljenih prostorih. Nekateri delavci so bili izpostavljeni močnim ropotom različne jakosti v nenadnih presledkih, ki so nihali od pol sekunde do 90 minut.

S temi poskusi je Jansen ugotovil, da nevrovegetativni sistemi organizma, ki uravnavajo srčni utrip telesa, temperaturo, dihanje, prebavo, začno reagirati pri 70 db, kar je enako ropotu, ki ga povzroči promet mestne ulice, ki je relativno mirna. Na tej višini so bili zaznani vazokonstriktorni učinki (krčenje ožilja), kar povzroča povišanje krvnega pritiska in zmanjša dotok krvi v srce.

Bolj ko se je intenziteta hrupa večala, bolj so se večali negativni učinki na telesu: širjenje zenice, suhost ust in jezika, bledost, krčenje mišičja nog, trebuha, prs, nenadna večja produkcija adrenalina, blokada gastričnih sokov, srčne palpitacije. Ti efekti so bili avtomatični, se pravi, niso imeli zveze z zdravstvenim stanjem osebe.

Ikjub izredni prilagoditveni sposobnosti, ki jo ima naš organizem, le-ta ne kaže nobene dispozicije, da bi se privadil hrupu.

Pred desetimi leti je Samuel Rosen, docent medicinskega inštituta za otologijo Mount Sinai v New Yorku, s sodelovanjem dr. Jansena in skupine znanstvenikov napravil poskuse na sluhu pri plemenu Mabaan v Sudanu.

Ti Afričani so živeli v zelo mirnem okolju, niso kazali nobenega sledu poveča-

nega krvnega pritiska, srčnih okvar, imeli so še vedno oster sluh, vse to v precej visoki starosti. Ko pa so jih izpostavili hrupu iz nemških jeklarn, ki je bil posnet na magnetofonski trak, so pokazali na ropot iste intenzitete, isto nevrovegetativno reakcijo, kot delavci iz nemških jeklarn.

OKVARE ZARADI ROPOTA

Poglejmo si glavne posledice, ki so bile povzročene zaradi toksične moči ropota.

IZGUBA SLUHA

Čas, ki je potreben organizmu, da se povrne v normalno stanje po ekspoziciji močnemu ropotu, je približno enak času trajanja ropota. Če pa ropot traja kako uro, se vrnitev v normalno stanje lahko podaljša za mnogo več. Pregled, ki ga je prof. Rosen opravil na nekem beat ansamblu, je pokazal, da je sluh godbenikov precej prizadet. Ni se začudil, ko je odkril, da je vodja orkestra začasno izgubil sluh desnega ušesa. Dokazano je, da 50 % oseb, ki so izpostavljene ropotu nad 95 db (v ladjedelnih, topilnicah, separacijah in podobnih obratih) že po devetih letih kaže ireverzibilno izgubo sluha.

Industrija in moderna glasba pa niso edini viri, ki ogrožajo naš sluh. Virov za izgubo le-tega je še na stotine, npr. sesalec za prah 81 db, el. mikserji 93 db, gospodinjski aparati in vsa prometna sredstva.

UČINKI NA BOLNIKA

Irving Fish, docent nevrolog na univerzi v New Yorku, pravi: „Kdor boleha na srcu, astmi, ulkusu, za gastro intestinalnimi spazmi (želodčno črevesni krči), lahko občuti škodljive efekte na ropot, ki so nenadni in podaljšani.“

Srčni bolniki so še posebej občutljivi. Močni in nenadni hrupi, kot so npr. pok

plinov izpušnih cevi kamionov, hupe ali sirena avtomobilov, povzročajo nevrovegetativne reakcije na srčnem bolniku in lahko povzročijo napad angine pectoris, lahko pa se zgodi tudi najhujše.

Zanimiv je primer nekega fizika, ki je bil v bolnišnici na zdravljenju želodčnega čira in je čutil bolečine v želodcu, ki so se večkrat na dan ponavljale. Njegova metodičnost znanstvenika mu je pomagala, da je temu sam odkril vzrok: pod oknom njegove bolniške sobe je potekala cesta, in mimohod hrupnih kamionov mu je aktiviral bolečine na želodčnem čiru. Proti temu se je zavaroval tako, da si je zamašil ušesa s sluškami, ki jih je izdelal sam.

EMOCIONALNE MOTNJE (STRESS)

postanejo nevarne, kadar so podaljšane bolj kot običajno, kadar so prepogoste, ali pa če se koncentrirajo na en organ našega telesa. Če je organizem izčrpan, izgubi reaktivne sposobnosti in se ne more upreti tej nevarnosti.

Hrup sam po sebi ne bi smel vplivati na mentalno uravnoteženost človeka. Če pa ga tarejo še drugi problemi, kot so družinske skrbi, finančni problem, bolezen v družini itd., lahko sproži celo vrsto emocionalnih in organskih reakcij.

IZGUBA SPANJA

Hrup nam ne da miru niti, kadar spimo. Za dokaz se je Jansen poslužil meril, kot so EKG (elektrokardiogram) in EEG (elektroencefalogram). Ugotovil je, da hrup 55-tih db, ki spečega še ne zbudi, naši možgani že registrirajo, nevrovegetativni sistem pa reagira nanj ravno tako kot pri budnem stanju. Učinek je tak, da spreneni dolgo spanje počitka v vrsto prekinjenega polsna. Kronične prekinitivne sna zaradi hrupa lahko povzročijo nasilne učinke posebno pri bolnikih in starejših osebah.

ANTIDOT (PROTISTRUP)

Hrup je močno naraščajoče zlo človeškega zdravja. Za borbo proti njemu bo treba uporabiti zares učinkovite ukrepe. Postaviti bo treba redne tolerančne standarde, skrbeti za to, da bodo le-ti tudi upoštevani, ter modificirati številne stroje in druge naprave.

Za prekinitev hrupa je potrebno izolirati izvor, odstraniti vibracije, napraviti modifikacije ali pa spremeniti energijo zvočnega valovanja v toplotno.

Za zmanjšanje hrupa na tolerantno mejo pri strojih in drugih virih — tako trdijo v državah, ki so se s tem že pričeli ukvarjati — ni potrebnih več kot 5 % dodatnih sredstev, če pa so izboljšave napravljene v serijah, še manj.

Prof. Rosen pravi, da je po sedanjih medicinskih izsledkih gornji prag, do katere-

ga hrup ne škoduje človeškemu zdravju, 70 db.

Samo če se bomo zavzeli za stroge ukrepe, bomo lahko zajezili val hrupa, ki zastruplja okolje, v katerem živimo, in resno ogroža naše zdravje.

Prepričan sem, dbo kdo dal pripombo k temu članku, češ da pretirava, saj večji del prebivalstva v Idriji tega problema ŠE NE OBČUTI, kajti intenzivnost hrupa je tu revolucionarna šele v zadnjem desetletju. A če bomo dovoljevali v nadaljnjih letih, da bo hrup zavzema take dimenzije, kot jih je dobil v četeklem relativno kratkem obdobju, sem močno prepričan, da bo marsikateri občan večkrat rabil zdravniško pomoč, kot bi jo sicer. Se pravi, da so foni oziroma šumi strup, ki se ga bomo v prihodnosti morali otepati.

dr. Srečko Novak

ing. jože čar

za borbo proti silikozi (recenzija)

Dipl. ing. Ivica Kavčič: Uvajanje sodobnih metod in merjenja in zmanjševanja zaprašnosti pri rudarskih delih Rudnika živega srebra Idrija.

Že samo podatek, da je bilo med idrijskimi rudarji od leta 1960 dalje odkritih 64 silikoznih obolenj, nas z vso ostrino opozarja na hude posledice zaprašnosti jamskega zraka z zdravju škodljivim silikatnim prahom v idrijskem rudišču. Ta nerazveseljiva bilanca je posledica dvajsetletnega povojnega dela, ko se je intenzivnost in obsežnost del v idrijskem rudniku predvsem zaradi siromašenja rudišča iz leta v leto večala; učinkovite zaščite proti prahu pa ni bilo. Protiprašne maske so sicer že precej časa v uporabi, vendar delo z njimi ni nič kaj prijetno, zato so jih rudarji radi odlagali.

Pred leti je bila ustanovljena na Rudniku posebna služba, ki se načrtno ukvarja z metodiko ugotavljanja zaprašnosti, proučuje glavne izvire prahu ter principe odstranjevanja teh izvirov. Rezultati večletnega dela so zbrani v članku dipl. ing. kemije Ivica Kavčič z naslovom: Uvajanje sodobnih metod merjenja in zmanjševanja zaprašnosti pri rudarskih delih Rudnika živega srebra Idrija, ki je bil objavljen v strokovni reviji „SIGURNOST U RUDNICIMA“ št. 2/71. Članek je bil prirejen po predavanju, ki ga je imela ing. Ivica Kavčič na mednarodnem kongresu o zaprašnosti v rudarstvu in metalurgiji leta 1970 v Beogradu.

Določitev prostega kremenca v različnih litoloških členih, ki se v rudišču hitro menjavajo med seboj, je bila dobra osnova za nadaljnje raziskave. Ugotovljeno je bilo, da ima največ prostega kremenca grodenski peščenjak, in sicer 65 %, ter langobardski tufi in tufiti — 53—66 %. K sreči v teh kamninah ni veliko rudarskih del. Je pa zato toliko nevarnejši spodnjeskiški dolomit, v katerem je razvitih veliko etaž. V njem niha procent prostega SiO₂ od 2 do 30 %.

Sledi opis metod (konimetrijska in gravimetrijska) za merjenje zaprašnosti delovišč. Merjenja so pokazala, da se jamski zrak zapraši čez dovoljeno mejo pri suhem vrtnanju, pnevmatskem zasipu in šremanju. Glavni vir prahu — suho vrtnanje — je že odpravljen z uvedbo mokrega vrtnaja.

Obsežnejši poskusi so bili opravljeni tudi za odstranitev ostalih pomembnejših virov prahu in sicer pri odstreljevanju, zaprašenih jamskih hodnikov z večjo frekvenco ter klasirnici. Iz razpredelnic ter tabel vidimo, da je bila po uvedbi nekaterih zaščitnih postopkov pri večini del zaprašnost pod po JUS-u dovoljeno mejo.

Doseženih rezultatov smo veseli predvsem zaradi tega, ker predstavljajo uvedeni ukrepi za omejevanje zaprašnosti učinkovito borbo proti silikozi. Prav tako tudi ne smemo pozabiti, da je bilo delo očitno opravljeno z veliko študijsko vneto, saj je področje metodike ugotavljanja zaprašnosti pri nas v povojih, zato bodo iz prispevka ing. Kavčičeve črpali koristne napatke in podatke tudi po drugih ogroženih rudnikih v Jugoslaviji.

ing. Jože Čar

80

prof. vinko cuderman

delo kulturne
skupnosti idrija
in realizacija
programa
kulturnih
dejavnosti
v letu 1971

Temeljna kulturna skupnost Idrija je bila ustanovljena na seji ustanovne skupščine 28. aprila 1971. Izvršni odbor KS je takoj pričel pripravljati svoj program dela, sloneč na programih kulturnih institucij, za katerih razvoj in financiranje je TKS Idrija že 21. julija, med prvimi temeljnimi kulturnimi skupnostmi, podpisala družbeni dogovor s skupščino SR Slovenije in s skupščino občine Idrija o sredstvih, ki jih ji odstopata za financiranje njenega programa. V njem je TKS Idrija predvidela razvoj tistih (že delujočih) kulturnih institucij oziroma dejavnosti, ki se jim občina — odrezana od središča — ne bi mogla ali smela odreči, pri čemer je upoštevala tako interes občanov kot tudi prostorske in kadrovske pogoje. Že v letu svoje ustanovitve pa se je idrijska kulturna skupnost znašla pred težkim problemom: zaradi premajhnih finančnih sredstev in dokaj razvejane kulturne dejavnosti ji je v finančnem načrtu po pokritju minimalnih osebnih dohodkov in še bolj minimalnih izdatkov ostala za dejavnost manj kot tretjina sredstev. Kljub temu, da je za osebne dohodke namenila manj, kot bi morala po republiškem priporočilu (o izenačitvi z osebnimi dohodki zaposlenih v izobraževalnih zavodih), je za dejavnost lahko dodelila zavodom le simbolične vsote. Že prvo leto obstoja TKS Idrija se je torej jasno pokazalo, da sama kulturna skupnost — pojmovana v očeh tistih, ki naj bi jo finančno in moralno podprli, celo kot nekaj tujega — ne bo mogla rešiti vseh problemov. Zato bo njena poglobitna naloga v letu 1972, da za svoje delo zainteresira čim širši krog občanov. Njen delovni program ne bi smel priti le pred skupščino kulturne skupnosti, z njim bi morali biti seznanjeni vsi, ki posredno ali neposredno prispevajo sredstva za kulturo. Dokler namreč kultura ne bo postala skrb širšega kroga ljudi, ki bodo tudi odločali, kakšno kulturo želijo in koliko so zanj pripravljene žrtvovati, bodo problemi v zvezi s financiranjem kulture v idrijski občini iz leta v leto težje rešljivi!

REALIZACIJA
FINANČNEGA NAČRTA KULTURNE SKUPNOSTI IDRİJA ZA LETO 1971

Zap. št. O P I S	PLAN	REALIZACIJA
I. Dohodki:		
1. Iz občinskega proračuna	398.050.-	398.050.-
2. Iz sklada za društvene dejavnosti	75.500.-	36.750.-
3. Sredstva, ki jih odstopa republika	173.000.0	169.686,75
Skupaj:	646.550.-	604.486,75
II. Izdatki:		
1. Mestna knjižnica – Kdrija:	135.252.-	135.252.-
– osebni	92.752.-	92.752.-
– materialni	22.500.-	22.500.-
– nabava knjig	20.000.-	20.000.-
2. Knjižnica Cerkno:	24.166.-	24.166.-
– osebni	11.466.-	11.466.-
– materialni	5.700.-	5.700.-
– nabava knjig	7.000.-	7.000.-
3. Mestni muzej Idrija:	180.570.-	180.570.-
– osebni	130.770.-	130.770.-
– materialni	19.800.-	19.800.-
– ureditev zbirk	30.000.-	30.000.-
4. Arhiv:	73.654.-	43.654.-
– osebni	30.114.-	30.114.-
– materialni	13.540.-	13.540.-
– sušilna naprava	30.000.-	–
5. Zveza kulturno-prosvetnih organizacij:	129.908.-	122.944.-
– osebni	31.034.-	31.034.-
– materialni	17.160.-	17.160.-
– za dejavnost	81.714.-	74.750.-
6. Revije:	29.000.-	29.000.-
– Idrijski razgledi	25.000.-	25.000.-
– Kaplje	4.000.-	4.000.-
7. Slikarska kolonija:	17.000.-	17.000.-
8. Galerija:	10.000.-	10.000.-
9. Zavod za spomeniško varstvo N. Gorica	35.000.-	35.000.-
10. Sredstva za poslovanje kulturne skup.	12.000.-	12.000.-
SKUPAJ:	646.550.-	603.586.-
Saldo 31. 12. 1971		900,75

Dotok sredstev v sklad TKS Idrija je bil med letom dokaj nereden, zato je izvršni odbor kulturne skupnosti na svoji seji dne 30. junija 1971 sklenil pri dodeljevanju dotacij dati prednost poklicnim kulturnim institucijam, zadrževati pa sredstva ostalim potrošnikom, zlasti ZKPO, za dejavnost katere so se stekala sredstva v glavnem iz sklada za društvene dejavnosti, a je bil prav dotok od tod najslabši. Na tej seji je bilo tudi sklenjeno, da se počaka z nabavo sušilne naprave za arhiv do konca leta ter se — če sredstva sklada ne bodo v celoti realizirana — pokrijejo ostale obveznosti, ta investicija pa kljub nujnosti odloži. Predvidevanja so se uresničila in tako je kulturna skupnost za kritje obveznosti in neplačanih računov, ki jih je imela ZKPO ob koncu leta, morala odstopiti celo polovico sredstev, ki jih je predvidela v finančnem načrtu za lastno dejavnost (poslovanje), a jih zaradi skrajno racionalnega gospodarjenja ni porabila. Pri usmerjanju porabe sredstev sklada kulturne skupnosti je izvršni odbor KS potemtakem ves čas vodil politiko, kot jo je nakazal že v obrazložitvi finančnega načrta: „Če sredstva ne bodo realizirana v predvideni višini, bo kulturna skupnost prisiljena v finančnem načrtu krčiti postavke, ki se nanašajo na dejavnost neprioritetnih kulturnih vej (ZKPO, Galerija), in se morda celo odreči edini in nad vse nujni investiciji: sušilni napravi za arhiv.“

FINANČNO POSLOVANJE UPRAVE KULTURNE SKUPNOSTI IDRİJA

I. DOHODKI

1. Dotacija iz sklada KS 6.000 din

II. IZDATKI

1. Nagrade kulturnim delavcem 2.376 din
 2. Prispevki 419 din
 3. Dnevnice 200 din
 4. Potni stroški 453 din
 5. Pomoč Zvezi esperantistov 150 din
 6. Manipulacija SDK 23 din

Skupaj: 3.621 din
 2.379 din

Saldo na dan 31. 12. 1971:

REALIZACIJA PROGRAMA KULTURNIH DEJAVNOSTI V LETU 1971

Program kulturnih dejavnosti je bil v letu 1971 kljub skrajno skromnim sredstvom realiziran, kar je nedvomno v veliki meri zaslug nekaterih nadvse prizadevnih kulturnih delavcev.

Mestna knjižnica v Idriji se je (čeprav z zamudo, ker so se obnovitvena dela nepredvideno zavlekla) preselila v nove prostore in prešla od zastarelega pultnega sistema na prosti pristop h knjigam. Nov način poslovanja se je že do zdaj pokazal kot zelo uspešen: knjige, ki so prej ležale na policah, ne da bi se kdo zmenil zanje, gredo zdaj v promet, med njimi tudi precej več strokovnih in znanstvenih knjig. V letu 1971 je nabavila knjižnica 1060 novih knjig, tako da jih je imela ob koncu leta inventariziranih 29.220, naročenih pa je imela tudi 68 časopisov oz. revij. Knjižnico je obiskalo 14.783 izposojevalcev, ki si je izposodilo na dom 34.156 knjig, čitalnica pa je imela 15.839 obiskov. Tu so bila izposojena predvsem strokovna in znanstvena dela

(1707 knjig) ter seveda časopisi in revije, ki so bili obiskovalcem prosto na razpolago. — Uspešno je delovala tudi ob koncu 1970. Leta ustanovljena podružnična knjižnica v Cerknem, ki pa bi morala hitreje bogatiti svoj razmeroma skromni knjižni fond. V letu 1971 je nabavila 257 novih knjig, časopisov oziroma revij pa je imela naročenih 18.

Delo Mestnega muzeja je potekalo po predvidenem planu. Svoj delovni načrt je zavod naknadno celo razširil, saj je pričel z urejanjem Divjega jezera, kar prvotno ni imel v programu. Urejevanje oddelkov: 1) Ob obletnici smrti pisatelja Franceta Bevka (17. septembra) je bila odprta v muzeju spominska soba, kar pomeni za Idrijo izredno pridobitev. 2) Geologi RŽS pod vodstvom ing. Jožeta Čarja so strokovno pripravili nov stratigrafsko—paleontološki oddelek. Načrt za postavitve zbirke ter preureditev prostorov je izdelal arhitekt Silvij Jereb, tako da bo zbirka estetsko predstavljena obiskovalcem. 3) Študijo o zaščiti pri delu RŽS je dokončala ing. Ivica Kavčič. Zbirka bo postavljena v letu 1972. 4) Etnografski muzej v Ljubljani pripravlja študijo „Življenje idrijskih rudarjev“ (študijo financira Kidričev sklad). Muzej je v letu 1971 odkupil na terenu 98 etnografskih predmetov, ki bodo našli mesto v novem oddelku, posvečenem življenju idrijskih rudarjev v preteklosti. 5) Za delo v oddelku NOB bi moral muzej namestiti kustosa, ker pa zanj ni bilo sredstev, je poiskal več zunanjih sodelavcev. Tako je dr. Jože Krall napisal monografijo o partizanskem tisku v Primorju (Tiskarna Slovenija). Muzej je študijo, ki je izšla v Idrijskih razgledih, izdal kot lepo brošuro in mu bo služila kot vodnik za ogled tiskarne. Prof. Anica Štucin je nadaljevala z zbiranjem gradiva za topografijo Cerkljanskega ter napisala „Vodnik po partizanskih krajih na našem območju“. 6) Muzej je v sodelovanju z RŽS in Tehničnim muzejem Slovenije pričel akcijo za zavarovanje idrijske „Kamšti“. Sprožil je

tudi vprašanje o obnovitvi idrijske rudarske hiše, saj je starih stavb iz leta v leto manj, pa tudi njihova trajnost je razmeroma majhna. Na njegovo pobudo sta Zavod za spomeniško varstvo SRS in Zavod za spomeniško varstvo v Novi Gorici opravila preglede starih rudarskih hiš in ugotovila, da sta le še dve od njih v stanju, primernem za ohranitev. Načrti za to so že v izdelavi, sredstva za odkup in obnovev hiše pa bo treba dobiti tudi iz republiških virov. 7) Muzej je začel tudi dela za reševanje kapele iz Antonijevega rova. Poglobil je kletne prostore in pripravil prostor za postavitve kapele, oltar in del tlaka pa je prenesel v svoje depoje. 8) Na pobudo Prirodoslovnega društva Slovenije se je lotil urejanja Divjega jezera, ki bo prvi muzej v naravi v Sloveniji. 9) Vzdrževal je zgodovinsko nadvse pomembna objekta bolnišnico Franjo in tiskarno Slovenijo, ki sta imela v letu 1971 nad 40.000 obiskovalcev.

Arhiv v Idriji je v letu 1971 (v drugem letu rednega delovanja) predvsem urejal arhivsko gradivo, ki ga je Mestni muzej prevzemal že vse od leta 1951, in sprejemal novo gradivo. Leta 1965 je bilo v arhivu 225 tm gradiva, ob koncu leta 1971 pa 653 tm. Gradivo je zdaj v celoti pregledano in grobo urejeno po proveniencah.

Zveza kulturno prosvetnih organizacij v idrijski občini je tudi v letu 1971 skrbela za organizacijo gostovanj poklicnih umetniških skupin in pospeševala domačo ustvarjalnost. Poklicna gledališča so gostovala v Idriji šestkrat (Primorsko dramsko gledališče iz Nove Gorice in Slovensko gledališče iz Trsta), prav toliko je bilo koncertnih prireditvev (sovjetska pianistka Oksana Jablonskaja z dvema koncertoma, Trio Lorenz, dva večera opernih arij, harfistka Pavla Uršičeva), lutkovno gledališče iz Ljubljane pa je gostovalo v Idriji, Sp. Idriji in v Cerknem.

Amaterska gledališka dejavnost je bila dovolj razgibana: gledališke skupine so v letu 1971 uprizorile šest del, ki so jih ponovile doma ali z njimi gostovale v drugih krajih.

Zanimivo novost predstavlja sodelovanje Dramatičnega društva v Idriji s študenti AGRFT, ki so v njegovem okviru uprizorili ob obletnici Bevkove smrti Peršakovo dramtizacijo Bevkovega dela Mati. — To leto pomeni pomembno prelomnico tudi v glasbenem življenju Idrije: že več let delujočemu pevskemu zboru v Cerknem se je pridružil idrijski komorni pevski zbor, ki se je prvič predstavil javnosti 26. septembra, ob otvoritvi razstave tretje slikarske kolonije. Pod vodstvom dirigenta Ivana Rijavca je naštudiral pesmi za celovečerni koncert, ki ga je imel v januarju 1972. leta. V maju 1971 je bila v Idriji, kot je že tradicija, peta primorska revija harmonikarskih orkestrrov, na kateri je nastopilo 180 mladih harmonikarjev iz Idrije, Šempetra pri Gorici, Nove Gorice in Trsta. Junija pa je bila v Sp. Idriji občinska revija mladinskih pevskih zborov, na kateri je nastopilo okrog 400 mladih pevcev.

Slikarska kolonija je imela to leto 18 udeležencev, domačih in tujih. Najtesnejše stike goji z avstrijskimi in italijanskimi slikarji, ki se vedno z veseljem odzovejo vabilu in so po zgledu slovenskih slikarskih kolonij tudi sami ustanovili tako kolonijo, na katero vabijo naše slikarje. Prijateljske vezi med obema kolonijama niso nikakršna fraza, zato ima ta likovna manifestacija ne le kulturni, ampak tudi širši pomen.

Galerija Idrija je imela v letu 1971 šest razstav: ilustracije Milana Bizovičarja, dela italijanskega slikarja Zena Gigliettija, umet-

niške fotografije Jelka Podobnika, dela mladih učencev Avgusta Černigoja in dvoje razstav v okviru slikarske kolonije.

Idrijski razgledi so tudi v tem letu izšli štirikrat, pri čemer so eno številko posvetili Francetu Bevku. Kaplje so izšle trikrat (ena dvojna številka). Obe reviji sta se zaradi podražitve tiskarskih stroškov ob koncu leta znašli v težkem finančnem položaju. Reviji sta se vsebinsko dopolnjevali: Idrijski razgledi so objavili članke s področja družboslovja in znanosti ter članke z lokalno problematiko, Kaplje pa literaturo in kritično feljtonistiko.

Zavod za spomeniško varstvo v Novi Gorici je skrbel tudi za varstvo kulturne dediščine na območju idrijske občine. Iz spomeniško-varstvene topografije, ki jo je ta zavod prvi v Sloveniji opravil za svoje ozemlje, je razvidno, da ima Idrija 65 spomeniških območij in 720 posamičnih kulturnih spomenikov. Ker TKS Idrija ni imela dovolj sredstev za nobeno od konservatorskih oziroma restavratorskih akcij, ki jih ji je zavod predlagal v svojem programu, se je tako ta pri delovanju v idrijski občini omejil le na dejavnost, ki jo določa zakon in v zvezi s tem izdal 134 odločb (soglasij).

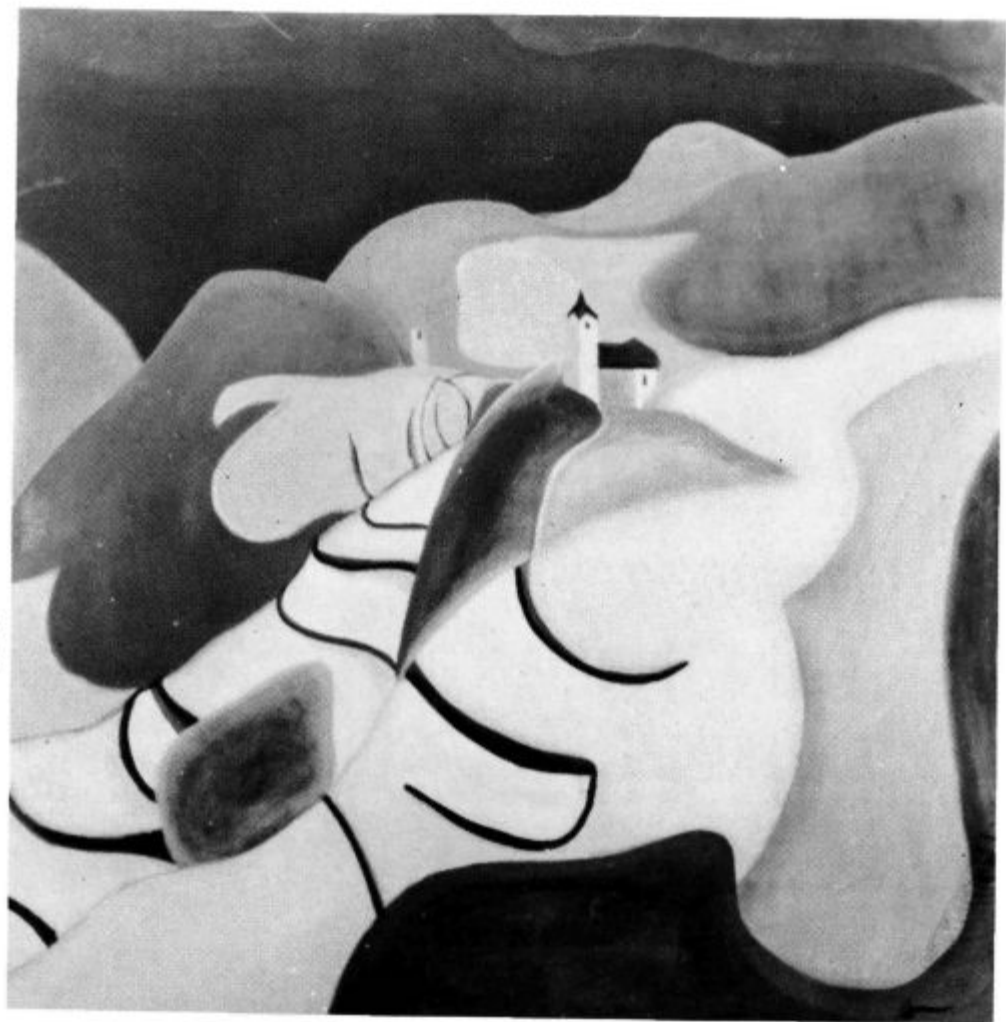
Že bežen pogled na kulturno dejavnost v letu 1971 dokazuje, da je bilo kulturno življenje v idrijski občini živo in pestro in da je TKS Idrija pričela s svojim delom dovolj obetavno.

Predsednik IO KS:
Vinko Cuderman

peter krečič

**razstava krajin
rafka terpina
v idrijski galeriji**

Od 4. do 19. marca je razstavljal v idrijski galeriji svoje krajine mladi, a na področju Idrije in Cerkljanskega priznani slikar Rafko Terpin. Slikar si je pridobil ime predvsem s tem, ker je bil sodelavec idrijskih Kapelj od vsega začetka, nemalo simpatij pa je užil pri ljudeh zaradi svojega krajinarstva, ki je, kljub precej drugačnim prijemom v tej zvrsti ljudem vedno privlačno iz preprostega razloga: z lahkoto prepoznajo svojo domačo pokrajino. Rafko Terpin slika namreč krajino iz okolice Idrije in Cerknega in zato ne more biti dvoma o tem, da je bližji svojim ožjim rojakom, čeprav je krajina, kot reče no, svojevrstno slikarsko tolmačena, in manj drugim ljudem. Tem, ki te krajine ne poznajo, ki je niso nikoli videli in ki je niso spoznavali iz Bevkovih knjig, preostane Terpinova krajina sama s svojo likovnostjo. Terpin jim sporoča, da je to krajina strmih hribov in globeli, temačnih kotov in oblih gričev, vendar obljudena, kulturna krajina. Terpin jo slika skoraj dosledno samo, če jo poživljajo hiše, male cerkvice in kozolci. Vendar to sporočilo le ni tako preprosto, kot bi bilo mogoče razumeti iz zgornjega stavka. Gre mu zato, da izrazi tudi vzdušje, ki mu ga ta krajina vzbuja, ne le s svojo obliko, temveč tudi s svojo zgodovino in drugim, se pravi, da daje njeni fizični podobi še miselno, predvsem pa tudi čustveno ozadje. In kako to napravi Rafko Terpin? Med griče, ki jih modelira z eno barvo (dosledno izbira čiste in zelo živahne odtenke) tako, da se plastično bočijo, ne glede na naravno predlogo, posadi skupino hiš ali posamezno stavbo, da dobimo vtis, kakor da bodo velike oble mase gričev „stisnile“ majhne zaselke s svojo nabreklo ekspanzivnostjo. Včasih na to tesnobno vzdušje pritisne še gmota temnega neba in to je ekspresivna krajina, s kakršno imamo običajno opraviti v Terpinovem opusu, ki je nastal predvsem v lanskem letu. Ekspresivna krajinani novost v slovenskem slikarstvu. Prvič se je pojavila z ekspresionizmom tik po krajina

ni novost v slovenskem slikarstvu. Prvič se je pojavila z ekspresionizmom tik po I. svetovni vojni in Venó Pilon je bil mojster izraznega krajinarstva, čeravno ni bil osamljen pri metod, kar je umevno samo ob sebi. Smer, ki je vplivala na Terpinovo slikarstvo, predvsem v barvnem pogledu, je nova ekspresivna figuralika, ta pa je črpala glavne pobude iz predmetnega in figuralnega sveta, ki se največkrat vsiljuje iz reklamnega plakata. Od tod pri slikarjih te smeri tolika kar pretirana reklamna barvitost, posplošena figura in največkrat do kraja skomercializirana erotičnost. Na Slovenskem so se v tej smeri poskusili: Zmago Jeraj, Janez Bernik in predvsem mladi Terpinovi kolegi z ljubljanske likovne akademije: Kostja Gatnik, Lojze Logar in Franc Novinc. Zvest Apollonio je v tej smeri napravil korak proti

abstrakciji tega sveta, Andrej Jemc pa jo je v resnici tudi že dosegel. Metka Krašovčeva in Rafko Terpin sta zapolnila vrzel na področju krajinarstva, vendar v različnih smereh. Krašovčeva je prešla h krajini od figuralnega slikarstva, ko je figuro vsebinsko opredeljevala s krajino, pri čemer je krajina (seve, simbolična krajina) tako narasla, da se je figura skoraj povsem izgubila. Rafko Terpin izhaja od realno ugotovljive predloge in jo s sredstvi sodobnega ekspresionizma preoblikuje. To je nedvomno izvirno slikarstvo in z nekaterimi najboljšimi slikami, tistimi, ki jih je slikar pač najdosledneje rešil v konceptu, kot si ga je bil zamislil, pomemben prispevek k enemu najpomembnejših slikarskih izrazil pri nas v zadnjem času.

Ob razstavi je bil izdan tudi katalog.

Peter Krečič

1. PIONIRSKO ŠAHOVSKO PRVENSTVO
PRIMORSKE ZA POSAMEZNIKE

V Postojni je bilo 25. marca odigrano prvo pionirsko prvenstvo Primorske v šahu za posameznike. Udeležilo se ga je 25 mladih šahistov iz Cerknega, Črnega vrha, Idrije, Postojne, Planine in Prestranka. Škoda, da se tekmovanja niso udeležili pionirji iz ostalih primorskih središč, kot so Koper, Nova Gorica in Sežana. Mladi idrijski šahisti so bili najuspešnejši in so osvojili tri prva mesta. Med mlajšimi pionirji je zmagal Jurij Bavdaž, pri starejših pionirkah Albinca Markič in pri starejših pionirjih Franci Smolnikar (vsi iz osnovne šole „Jožeta Mihevc“ v Idriji). Vsi prvouvrščeni so se plasirali na republiško prvenstvo v Borovnico, kar je lepo priznanje mladim šahistom in vzpodbuda za nadaljnje delo.

BRZOPOTEZNO PRVENSTVO SLOVENSКИH
MEST

V Kopru je bilo 19. marca odigrano prvenstvo slovenskih mest, ki se ga je udeležilo 38 šestčlanskih ekip.

Tekmovanje je potekalo najprej v štirih predskupinah. Idrijski šahisti so v zadnjem kolu predtekmovanja visoko izgubili in tako zamudili uvrstitev med dvanajst najboljših v finalu. Tako so se uvrstili v drugo finalno skupino in tam osvojili sedmo mesto. Zmagali so šahisti Ljubljane pred Kočevjem in Mariborom. Za naše mesto so nastopili: prof. Cuderman 13 točk iz 18 partij, Kovač 9, Nikolič 7, dr. Šinkovec 8,5, Crnobrnja 6,5 in Bevk 9 točk. Zaradi spremenljive igre naši šahisti niso mogli pričakovati boljše uvrstitve. Po zmagi nad v finale uvrščenim moštvom Trbovelj (4:2) in po neodločenem rezultatu s Kočevjem (2. mesto v končni razvrstitvi!), pomeni poraz s Kamnikom (5:1) premajhno pripravljenost za tako močna in zahtevna tekmovanja. Tokrat je odlično igral na prvi deski prof. Cuderman in tudi mladi Bevk (s 50 % izkupičkom) na šesti deski.

MLADINSKO BRZOPOTEZNO PRVENSTVO SR
SLOVENIJE

Na republiškem prvenstvu mladincev 9. aprila v Zagorju ob Savi sta med 35 igralci mlada idrijska šahista Samo Bevk in Marjan Šemrl osvojila osemnajsto oziroma 19 do 21 mesto. Uvrstitev je v skladu z možnostmi, ki jih imata mlada igralca v Idriji, vendar pa smo od Bevka več pričakovali.

RAZNI TURNIRJI

12. decembra 1971 je bil v Idriji odigran medobčinski turnir ZRVS in ZVVI Primorske. Idrijski šahisti: Kovač, Jereb, Kanduč, Prezelj in Bavdaz J. so osvojili tretje mesto. Zmagala je ekipa Kopr. Rezultati: I. Koper 31 točk, II. Ajdovščina 23,5; III. Idrija ZVRS 22,5; IV. Koper ZVVI 20; V. Ajdovščina ZVRS 13,5; VI. Nova Gorica 9,5 točk.

V počastitev dneva žena je bilo v Idriji v okviru DŠI medobčinsko žensko tekmovanje sindikatov Primorske in Notranjske. Poleg streljanja, kegljanja in namiznega tenisa je bil 26. februarja tudi šahovski turnir, ki se ga je udeležilo sedem tričlanskih ekip.

Vrstni red: I. Koper 16,5; 2. Tolmin 10; 3. Nova Gorica 9,5; 4. Idrija 8,5; 5. Logatec 8; 6. Sežana 6,5 in Postojna 1,5 točke. Idrijska trojka: Jožica Pivk, Majda Kogej in Ela Kovač je prijetno presenetila in dokazala, da imamo tudi med njimi nekaj dobrih šahistov.

15. aprila je bilo v okviru DŠI za leto 1972 odigrano občinsko sindikalno šahovsko prvenstvo, ki so se ga udeležile štiri ekipe. Prvo mesto je presenetljivo osvojila ekipa „KOLEKTOR“ (Kovač, Crnobrnja, Bizjak, Erjavec) 10 točk. Drugi je bil „Rudnik“ 6,5, tretji „KOLEKTOR“ II. ekipa 4 in četrta „Psihiatrična bolnica“ 3,5 točke.

SANKAŠKA SEZONA 1971/72

Sankaški klub je v tej sezoni sodeloval na 10 tekmovanjih in to na 2 mednarodnih (Jesenice-Tržič), na 4 medklubskih (Jelovica, Kranj, Begunje) in v Idriji za „Svetilko idrijskega rudarja“. Z navadnimi sankami pa so se njegovi člani udeležili tekmovanja „Po stezah partizanske Jelovice“ in republiškega prvenstva v Sori. V Idriji je bilo tudi tekmovanje delovnih kolektivov in pionirsko občinsko prvenstvo, ki je bilo izbirno tekmovanje za sodelovanje na republiškem tekmovanju v Tržiču, ki zaradi slabih vremenskih razmer žal ni bilo izvedeno.

Klub je na letošnjih tekmovanjih dosegel naslednje rezultate:

Tekmovalne sankе:

Jelovica (medklubsko tekmovanje) 2, 10, 18 in pari 16 mesto
Kranj (medklubsko tekmovanje) 7, 11, 12 mesto

Begunje (medklubsko tekmovanje) 12, 21, 27 in pari 12 mesto
Idrija (medklubsko tekmovanje) 2, 3, 4, 4, 4, 9, 19, 20, 24, 30, 10, 15, 16 in dvojice 11, 15 mesto
Tržič (mednarodno tekmovanje) 1, 2, 11, 17, 27 mesto
Jesenice (mednarodno tekmovanje) 5, 6, 7, 21, 25 mesto
Tessido v Italiji (evropski kriteriji) 52, 54 mesto
Volchberg v Avstriji (mednarodno tekmovanje) 27, 30, 42, 54 mesto

Navadne sankе:

Jelovica (medklubsko tekmovanje) 1, 6, 10, 13, 18 in pari 16 mesto
Sora (republiško prvenstvo) 2, 3, 4, 6, 8, 10, 13, 14, 15, 17, 18 in pari 11, 12 mesto
Idrija (delavske športne igre): na tem tekmovanju je sodelovalo 7 tekmovalk in 63 tekmovalcev. Pri ženskah je zmagala Marta Jereb (Psih.b.), pred Slapničarjevo (Psih.b.) in Vojko Cuk (Tov. kolektorjev). Pri članih je zmagal Anton Kenda (Avtoprevoz Idrija), drugi je bil Stanko Koler (Simplex), tretji pa Milan Miklavčič (Gozdni obrat Idrija).

Na občinskem šolskem prvenstvu je sodelovalo 52 tekmovalcev, vendar je bilo tekmovanje izvedeno na dan, ko so popoldanski učenci imeli pouk.

89

Pri mlajšim pionirkah je bila prva Jana Miklavčič pred Marinko Logar (obe iz Idrije). Pri st. pionirkah je bila prva Sonja Pavšič (Sp. Idrija), druga Tanja Bržnik (Idrija) in tretja Milojka Bevk. Pri ml. pionirjih je bil prvi Bojan Miklavčič, drugi Cveto Kopal (Idrija) in tretji Vojko Carl (Sp. Idrija). Tekmovanje je zelo uspelo, pa bi bilo želeli, da bi drugo leto poslale na tekmovanje svoje zastopnike tudi druge šole.

Sodelovanje na toliko tekmovalnih zahteva veliko finančnih sredstev in klub je organiziral nabiralno akcijo po ustanovah in podjetjih. Podprli so nas RZS, Zidgrad, Krajevna skupnost, Obč. sind. svet, Avtoprevoz, GO Idrija in Društvo prijateljev mladine, ki se jim zato prav lepo zahvaljujemo. Skupni stroški so bili za letošnjo sezono (z rekviziti) 10.387,70 din. Od tega so prispevali sankači sami 3.640,00 din, podjetja 3.500,00 din, klub pa je povrnil 5.698,70 din. Najbolj pereč je problem rekvizitov (sank), saj

stanejo 2.000,00 din in si jih tako ne morejo nabaviti mladi tekmovalci, ki niso v delovnih razmerjih. Klub si je do sedaj pomagal s prošnjami in tako nabavljal 6 sani, ki pa jih mora paziti za tekmovanja.

Tekmovanje z navadnimi sanmi pa, kakor že prejšnja leta, dosega množičnost, kljub temu da je sankanje s Kovačevega Rovta omejeno, saj smo v letošnjem letu imeli lepo in pristopno progo v Grapi. Razveseljivo je tudi tekmovanje, organizirano za šolsko mladino. V bodoče bo treba tako tekmovanje organizirati na dan, ko bodo lahko nastopili vsi mladi ljubitelji sankanja.

V upanju, da nam bo tudi prihodnja sezona prinesla zadovoljive rezultate in da nam bo zima vsaj tako naklonjena, kakor je bila letošnja, vabimo na jesen vse sankače in sankačice, da se vključijo v klub tako za tekmovanja z navadnimi kakor tudi s tekmovalnimi sankami.

Sportni zdravo!

Milan

90

S tekmovanja za „Svetilko rudarja“ v Idriji 1972.
Foto Škarabot

Pripis:

V poročilu sankači niso bili osebno imenovani za dosežke na posameznih tekmovalnih, zato naj navedemo najuspešnejše. Na Evropskem kriteriju, sta bila Anton Kenda 52. in Silvo Basile 54., Klemenčič pa je zaradi poškodbe odstopil. Od 120 nastopajočih jih je prišlo v končno lestvico samo 75. Med posamezniki sta v tej sezoni dosegla med člani zavidljiva mesta Basile in Kenda, ki sta v I. oz. II. razredu republiške lestvice.

Omenimo naj povratek veterana Goslarja, ki je v Idriji dosegel na tekmovalju za Svetilko rudarja v svoji skupini drugo mesto, in Ivana Miklavčiča, ki je bil na tem tekmovalju tretji, v Trbižu pa je dosegel odlično drugo mesto in na nobenem tekmovalju ni bil slabši od osmega mesta. Miklavčič Milan je bil prvi v Trziču in na Jelovici.

SANKAŠKI KLUB

SMUČARSKA SEZONA 1971/72

Smučarska sezona 1971-1972 je za nami, zaradi tega je potrebno, da – čeprav na kratko – seznanimo javnost z delom smučarskega kluba RUDAR in s stanjem smučarskega športa v Idriji.

Že večkrat smo lahko brali, da smučarski šport v Idriji ne dosega tistih uspehov, kot jih je nekoč in da je glavna naloga kluba in vseh smučarskih delavcev, da se ga ponovno dvigne na tisto mesto, ki mu pripada. Na to je bilo usmerjeno tudi delo

kluba v pretekli sezoni. Čeprav se je ponovila stara napaka, da nas je zima prehitela in da smo jo pričakali skoraj nepripravljene, vseeno lahko trdimo, da tako uspešne sezone niso pričakovali niti največji optimisti.

Na začetku sezone si je klub zastavil tri glavne naloge:

1. organizacijo klubskih in medklubskih tekmovanj,

2. nadaljnje vzgoje tekmovalnega kadra,

3. širjenje smučarskega športa in pridobivanje novih tekmovalcev.

Zgodnja in ugodna zima je omogočila, da je klub vse zastavljene naloge v celoti uresničil.

Ze 12. decembra je bilo na pobočjih Tičnice medklubsko tekmovanje v veleslalomu za kategorizacijo mlajših in starejših pionirjev in pionirk. Udeležba je bila več kot presenetljiva. Tekmovanja se je udeležilo nad 170 tekmovalcev iz 20 slovenskih klubov. Žal naši tekmovalci niso na tem tekmovanju dosegli več kot poprečne rezultate, saj

za tako zahtevno tekmovanje še niso bili pripravljene.

Teden dni kasneje, to je 19. decembra, je bilo na Dolinci klubsko prvenstvo v veleslalomu za vse kategorije. Udeležilo se ga je samo 45 tekmovalcev, kar je za idrijske razmere vsekakor zelo skromno število. Vsekakor pa je to tekmovanje pokazalo, s kakšnimi tekmovalci klub razpolaga in kaj mora storiti, da bodo lahko dosegli čimboljše uspehe. V ta namen je klub organiziral dvakrat na teden trening za vse mlade perspektivne tekmovalce. Trening so vodili smučarski vaditelji, ki so skušali vse svoje izkušnje prenesti na mlade tekmovalce.

Naslednje veliko tekmovanje je bilo 9. januarja, ko se je na Dolinci pomerila v slalomu za kategorizacijo skoraj vsa slovenska elita starejših mladincev in mladink. Čeprav sta slabo vreme nekaj dni pred tekmovanjem in močna odjuga precej pokvarila tekmovalno progo, je tekmovanje zelo dobro uspelo, saj je poleg tega, da je nad 120 tekmovalcev iz 17 slovenskih klubov pokazalo vse,

Pionirska ekipa SK „Rudarja“

Foto Škarabot

S tekmovanja na Livku.

Foto Škarabot

kar zmorejo, tudi organizacija bila brezhibna. Od naših tekmovalcev se je najbolje plasiral Likar Boris, ki je ponovno dokazal, da je naš edini mladinec, ki lahko uspešno sodeluje na tako zahtevnih tekmovanjih.

Višek tekmovalne sezone je bil tudi letos „SLALOM ZA POKAL RUDARJA“ (19. februarja). Čeprav je v noči pred tekmovanjem zapadlo na Vojskem nad 25 cm novega snega, ki je močno oviral promet, se je tega dne zbralo na Vojskem 170 tekmovalcev iz 20 klubov Gorenjske, Ljubljane, Dolenjske in Primorske. Še nikdar ni Vojsko doživelo v tem letnem času tako gnečo avtomobilov in tekmovalcev kot ravno tega dne. Velika solidarnost vseh sodelujočih je pripomogla, da je IV. tekmovanje za „POKAL RIDARJA“ v celoti uspelo. Tudi letos je zmagala, in to tretjič zapored, ekipa „Transturista“ iz Škofje Loke, ki si je s to zmago priborila pokal v trajno last.

Naslednja velika akcija kluba je bila organizacija smučarskega tečaja v času zimskih šolskih počitnic. Tečaja, ki je bil v ugodnih snežnih

razmerah tudi letos v Črnem vrhu, se je letos udeležilo 120 tečajnikov, ki so bili razdeljeni v začetniške, nadaljevalne in tekmovalne skupine. Novost letošnjega tečaja je bila v tem, da so se ga lahko udeležili tudi odrasli. Da bi se lahko tečaja udeležilo čim večje število smučarjev, je klub postavil minimalno ceno: 100 din. Vsak tečajnik je imel teden dni plačane vožnje iz Idrije v Črni vrh, toplo hrano in učenje, najbolj večji pa tudi vožnjo z vlečnicami. Žal se pričakovanja niso uresničila in je bilo število tečajnikov za Idrijo vsekakor preskromno. Nerazumljivo je dejstvo, da je bilo marsikateremu žal dati 100.- din, bi s tem omogočil svojemu otroku teden dni smučanja pod vodstvom izkušenih smučarskih vaditeljev, pač pa je raje videl, da se njegov otrok smuča brez nadzora in se s tem izpostavlja nevarnosti.

Tekmovalci so se udeležili tudi veliko tekmovanj, ki so jih priredili drugi klubi. Na tekmovanjih na Lokvah, Livku, Črnem vrhu, Mažunu so naši mladi tekmovalci v začetku dosegali skromne, potem pa vedno večje uspehe. Rezultati vložnega

truda za njihovo vzgojo so se kazali vedno v večji meri. Med zmagovalci na tujih terenih smo lahko večkrat videli naše mlade tekmovalce Darjo Primožič, Miloša Nagodeta, Majdo Nagode, Harita Cibej, Mira Čuk, Patricijo Logar, Petra Prezlja, Lea Svetličiča, Boštjana Dobrovoljca, Bojana Gruma, Mojco Rutar, Mira Vogriča, Jožka Pajerja, Metoda Rejca, Igorja Križaja in druge. dejstvo, da je bilo marsikateremu žal dati 100. din, da bi s tem omogočil svojemu otroku teden dni na tekmovanju v veleslalomu na Mašunu. Težko bi bilo sedaj navesti vse uspehe in dosežena mesta naših mladih tekmovalcev na tekmovanjih, ki so se jih udeležili, potrebno je pa, da se za njihove uspehe zahvalimo njihovim vaditeljem Jaku Likarju, Dimitriju Zigonu, Ladu Poljancu in Slavku Ježu, ki so jih znali usposobiti v pravem tekmovalnem duhu. Tudi starejši tekmovalci, ki sicer letos niso mnogo tekmovali, so z osvojitvijo ekipnega prvega mesta v veleslalomu na Slivnici prinesli v klubske vitrine dragocen pokal. Klub je izvedel tudi tekmovanje za občinsko prvenstvo v smučanju ter v sodelovanju s obč. sindikalnim svetom II. primorsko-notranjsko sindikalno prvenstvo v veleslalomu. Obe tekmovanji sta zelo dobro uspeli, posebno še tekmovanje sindikatov, ki je bilo izvedeno v zelo neugodnih snežnih razmerah.

Smučarski klub „RUDAR“ je torej dokazal, da je kos vsem nalogam, da ve, kaj hoče doseči in da ima sposobne in požrtvovalne delavce, ki jim ni težka nobena naloga. Prepričani smo lahko, da je klub na pravi poti in da bo v bodoče dosegel še večje uspehe.

Škarabot Renat

ŠAHOVSKA KRONIKA sezona 1971/72

Veliki šahovski dvoboj v Postojni
SLOVENSKO PRIMORJE: FURLANIJA –
JULIJSKA KRAJINA 22 : 8

Prizadevni postojnski šahovski delavci so 28. marca organizirali dvoboj na 30 deskah med Primorsko in Furlanijo–Julijsko Krajino.

Pokrovitelj srečanja tov. Tušar je na prvi deski, kjer sta se srečala mojster Rizzo in večkratni primorski prvak Kovač, potegnil prvo potezo in tako simbolično odprl dvoboj. Predstavniki Primorske so po štiriurnih borbah premagali goste iz Italije z visokim rezultatom 22 : 8. Zmaga je bila prepričljiva, kljub temu da so manjkali v ekipi Italije igralci iz Trsta. Tudi v naši ekipi ni sodelovalo nekaj dobrih igralcev: prof. Cuderman, Milinkovič, Furlan itd. Idrijske šahiste sta na dvoboju zastopala Kovač na prvi deski in Cmobr-

nja na trinajsti deski. Oba sta zmagala. Prireditelji so izročili udeležencem srečanja pokal. Gostje so izrazili željo, da bi bilo srečanje naslednje leto v Italiji.

MEDNARODNI EKIPNI BRZOTURNIRJI V TRSTU, GORICI IN PORTOROŽU

Idrijski šahisti so sodelovali na treh mednarodnih brzoturnirjih, ki postajajo iz leta v leto kvalitetnejši in množičnejši, tako da je uvrstitev med zmagovalne ekipe tudi za močno idrijsko četvorko lep uspeh.

Na turnirjih sodelujejo šahisti Avstrije, Italije, Hrvaške Istre in Slovenskega Primorja.

Prvi turnir je bil 4. aprila 1971 v Trstu. Sodelovalo je 17 štiričlanskih ekip. Idriso so zastopali Cuderman, Kovač, Cmobrnja in Bajc ter osvojili IV. mesto.

Vrstni red: 1. Uljanik Pula 59,5; 2. Trst I 55,5; 3. Trst II 48,5; 4. Idrija 42,5; 5. Vodnjan 42; 6. Koper 40,5; 7. Nova Gorica 36,5; 8. Monfalcone 35,5 itd.

Drugi turnir je bil 23. maja 1971 v Gorici (Italija). Nastopilo je 24 ekip in po osemurnih borbah je prepričljivo zmagal Trst I. Oslabljena ekipa idrijskih šahistov je osvojila VIII. mesto. V naši ekipi so sodelovali: Kovač 19,5; Jereb 15,5; Bajc 12 in Troha 9 točk iz 23 partij.

Končni vrstni red: 1. Trst I 82,5; 2. Trst II 66,5; 3. Koper 59,5; 4. Finkenstein 59,5; 5. Goriziana 57,5; 6. Nova Gorica 57; 7. Postojna 57; 8. Idrija 56,5 itd.

Deset prvoplasiranih ekip je dobilo pokale, plakete in spominske medalje.

Primorska šahovska podzveza je 5. septembra 1971 pripravila v Portorožu VII. turnir obmejnih mest. Sodelovalo je 22 ekip iz Italije (7), hrvaške Istre (5) in iz Primorske (10). Prvo mesto je osvojila puljska ekipa Uljanik. Drugo mesto je zasedla ekipa iz Kopra, tretje Idrija. Najbolje uvrščena ekipa iz Italije je bil Trst, ki je zasedel V. mesto.

Končni vrstni red: 1. Uljanik Pula 68; 2. Koper 64; 3. Idrija 62,5; 4. Postojna 61,4; 5. Trst 60; 6. Pula 58,5; 7. Muggia 50,5 itd. Idriso so zastopali: Cuderman 18,5; Kovač 18,5; Jereb 12,5 in Cmobrnja 13 točk iz 21 partij.

Naša ekipa je s III. mestom zadovoljila, vendar bi ob prodornejši igri na 3. in 4. deski lahko osvojila vsaj II. mesto.

DVOBOJ RUDNIK – MESTO

V počastitev dneva rudarjev in dneva borcev sta se 2. julija 1971 na tradicionalnem šahovskem

dvoboju srečali ekipi šahistov mesta in rudnika. Šahisti mesta so bili uspešnejši in so zmagali z rezultatom 6,5 : 3,5.

Rezultati: MESTO – RUDNIK

1. Kovač S. – Jereb	1:0	1:0
2. Crnobrnja – Bajc	0:1	0:1
3. Kovač M. – Troha	0,5:0,5	0,5:0,5
4. Knap – Todorovič	0:1	0:1
5. Logar – Raunacher	1:0	1:0
6. Hladnik – Majnik	1:0	1:0
7. Kanduč – Jereb Ivo	1:0	1:0
8. Miklavčič – Vončina	1:0	1:0
9. Magajne – Felc	0:1	0:1
10. Erjavec – Pečirer	1:0	1:0

MLADINSKO PRVENSTVO SR SLOVENIJE V MARIBORU 2.–9. VII. 1971

Mlada idrijska šahista 15-letni Samo Bevk in 14-letni Franci Smolnikar sta se udeležila letošnjega mladinskega prvenstva SR Slovenije v Mariboru. Idrijski mladinski šahisti so imeli zadnjikrat svoje predstavnike na prvenstvu SR Slovenije pred 10. leti. To so bili: Crnobrnja 1957, Suban 1959, Kovač 1959, 1960 in 1961 ter Jereb 1960. leta. Vsi ti so nabrali bogate izkušnje, s katerimi so pripomogli razvoju idrijskega šaha.

Ker se naši mladi šahisti ukvarjajo s šahom samo eno leto, od njih nismo mogli pričakovati najboljših rezultatov. Bevk je s 5 točkami dosegel 17. mesto, Smolnikar pa z 1,5 točke 25 mesto med 26 tekmovalci. Njihovi rezultati so kar zadovoljivi.

Zmagovalec prvenstva je postal Mitja Ukmar iz Sežane z 8,5 točkami.

DVOBOJ RUDNIK – MESTO

V počastitev dneva republike sta se na desetih deskah po ševeniškem sistemu v hitropotezni igri pomerili reprezentanci rudnika in mesta. Zmagali so šahisti mesta z rezultatom 58,5:41,5.

RUDNIK – Mesto

Baje T.	8 točk
Jereb J.	7 točk
Bevk M.	4 točke
Troha A.	8,5 točk
Majnik F.	5 točk
Beričič S.	1 točka
Knap S.	3,5 točk
Rupnik F.	0,5 točk
Burnik F.	3 točke
	41,5 točk

Kovač S.	9 točk
dr. Sinkovec J.	8 točk
Božič A.	6 točk
Bevk S.	5 točk
Kovač M.	2,5 točk
Logar D.	5,5 točk
Kanduč D.	8 točk
Semrl M.	3 točke
Hladnik P.	5 točk
Likar M.	6,5 točk
	58,5 točk

SILVO KOVAČ – PRVAK IDRIJE ZA LETO 1971

Na prvenstvu mesta v šahu je sodelovalo 12 igralcev. Nastopili so vsi aktivni idrijski šahisti, razen prof. Cudermana. Po dvomesečnih borbah si je naslov prvaka zaslužno pridobil Silvo Kovač, ki je zmagal v devetih srečanjih. Drugo mesto je prav tako zaslužno dobil dr. Janko Sinkovec, ki se je po večletnem premoru zopet vrnil med šahiste in dokazal, da je še vedno med najboljšimi v mestu.

Končni vrstni red:

I. Kovač	9 točk
II. dr. Sinkovec	7 točk
III. Majnik	6 točk
IV. Troha	5,5 točk
VI–VII–VIII–Bevk M., Kanduč, Smolnikar	4 točke
IX. Bevk S.	3,5 točke
X. Crnobrnja	3,5 točke
XI. Kovač M.	2 točke
XII. Likar	0 točk

Na turnirju je sodelovalo pet mladih šahistov, ki pa niso izpolnili pričakovanj. Razočaral je posebno Samo Bevk, udeleženec mladinskega prvenstva SR Slovenije. Izgubil je šest partij, med tremi njegovimi zmagami pa velja omeniti zmago nad Crnobrnjo, ki je tokrat razočaral ljubitelje šaha s svojo igro. Edina svetla točka letošnjega prvenstva je bil gimnazijec Marjan Semrl, ki se šele pol leta resno ukvarja s šahiranjem. Samo trije porazi so zgovoren dokaz, da bo z načrtnim delom pokazal še več. Igralci pa se žal niso redno udeleževali igralnih dni in tako ovirali nemoten tok turnirja.

KOVAČ – BRZOPOTEZNI PRVAK PRIMORSKE ZA LETO 1972

V novi Gorici je bilo 9. januarja odigrano brzopotezno prvenstvo Primorske v šahu. Sodelovali so šahisti iz Ajdovščine, Idrije, Nove Gorice, Postojne, Sežane in Tolmina. Med 24 igralci je po

šesturnih borbah osvojil naslov prvaka Silvo Kovač iz Idrije. Zmagal je v dvajsetih partijah, dve remiziral in eno izgubil. Vodil je od prvega do zadnjega kola, čeprav sta ga nevarno ogrožala Nešič iz Nove Gorice in mladinski prvak Ukmar iz Sežane. Kovač je zmagal samo s pol točke prednosti pred omenjenima igralcema. Ostali igralci prvenstva so zelo zaostajali. Četrtovrščeni igralec Gospodarič iz Postojne je zaostal kar za tri točke.

Turnir je zelo dobro uspel predvsem po zaslugi predsednika ŠD Nova Gorica tov. Franceta Bizjaka. Sedem prvovrščenih je dobilo diplome, najboljša četvorica pa še simbolične denarne nagrade. Presenetil nas je Samo Bevk iz Idrije, ki se je uvrstil na deveto mesto. Od ostalih idrijskih šahistov je bil Troha štirinajsti, Šemrl pa dvaindvajseti.

Vrstni red: 1. Kovač (Idrija) 21 točk; 2. Nešič (Nova Gorica) 20,5; 3. Ukmar (Sežana) 20; 4. Gospodarič (Postojna) 17; 5. Nikolič (Ajdovščina) 16; 6. Bolčina (Ajdovščina) 15,5; 7. Španger (Sežana) 14,5; 8. Nardin (Nova Gorica) 14; 9. Bevk (Idrija) 13; 10. Mokorel (Nova Gorica) 12,5; 11. Ilič (Postojna) 12 točk itd.

MOŠTVENO IN POKALNO PRVENSTVO PRIMORSKE ZA LETO 1972

V marcu je bilo odigrano ekipno prvenstvo Primorske in tekmovanje za pokal maršala Tita. Letošnjega prvenstva so se udeležile le tri ekipe: „Nanos“ Postojna, ŠD Nova Gorica in „RUDAR“ Idrija. Vse tri ekipe so bile zelo izenačene, tako da smo do zadnjega dvoboja še vsi imeli možnost

osvojiti naslov ekipnega prvaka. Rezultati dvobojev: „NANOS“ Postojna – „RUDAR“ Idrija 5,5:2,5; ŠD Nova Gorica – „NANOS“ Postojna 4,5:3,5; „RUDAR“ – Nova Gorica 4:4. Vrstni red: 1. „NANOS“ Postojna 9 točk; 2. ŠD Nova Gorica 8,5; 3. „RUDAR“ 6,5 točk.

Vzporedno z ekipnim prvenstvom so se rezultati na prvih štirih deskah računali za pokalno tekmovanje, kjer so prav tako zmagali šahisti „NANOSA“ 5 točk. „RUDAR“ in ŠD Nova Gorica sta osvojila po 3,5 točk.

Idrijsko ŠD „RUDAR“ so zastopali: Kovač 1,5 iz dveh partij, Črnobrtnja 0 (2), dr. Šinkovec 0,5 (2), Troha 2 (2), Šemrl 0 (2), Bevk S. 1,5 (2), Markič Albinca 0 (2), Kanduč 1 (1) in Bajc 0 (1).

PIONIRSKA TEKMOVANJA V ŠAHU OBČINSKO TEKMOVANJE PIONIRJEV IZ CERKNEGA, ČRNEGA VRHA IN IDRRIJE

Nastopilo je 40 mlajših in starejših pionirjev in pionirk, kar je zelo lepo število in želeti bi bilo, da se pionirji večkrat srečajo in poglobljajo svoje znanje na šahovskem področju. Med mlajšimi pionirji (16 igralcev) je zmagal Mikuž (Črni Vrh) pred Bavdažem (Idrija). Tretji je bil Vodopivec (Črni Vrh). V ekipni konkurenci je zmagala ekipa osnovne šole „Jožeta Mihevc“ iz Idrije pred Črnim Vrhom.

Med starejšimi pionirji (24 igralcev) je zmagal Obid pred Sedejem (oba Cerkno), med pionirkami pa Markič Albinca (Idrija). V ekipni konkurenci so zmagali pionirji osnovne šole Črni Vrh pred Idrijo in Cerknom.

SEZNAM UMRLIH

KRAJEVNI URAD CERKNO

1. Peter Lapanje, roj. 29. 6. 1885, stanujoč Šebrelje št. 12, umrl 3. 1. 1972 v Šebreljah št. 12.

2. Marija Černilogar, gospodinja, roj. 11. 1. 1889, stanujoča Šebrelje št. 46, umrla 14. 1. 1972 v Šebreljah št. 46.

3. Franc Rutar, roj. 13. 9. 1903, stanujoč v Cerknem št. 173, umrl 21. 1. 1972 v Cerknem št. 173.

4. Anton Respet, roj. 2. 6. 1905, stanujoč Gor. Novaki št. 20, umrl 24. 1. 1972 v Gor. Novakih št. 20.

5. Janez Mažgon, roj. 18. 5. 1883, udeleženec oktobrske revolucije, stanujoč v Cerknem št. 12, umrl 27. 1. 1972 v Cerknem št. 12.

6. Štefan Prezelj, roj. 22. 12. 1904, udeleženec NOV od leta 1942, stanujoč Dol. Novaki, št. 21, umrl 27. 1. 1972 v Dol. Novakih št. 21.

7. Terezija Tavčar, roj. Prezelj, roj. 14. 10. 1886, gospodinja, stanujoča v Cerknem št. 92, umrla 30. 1. 1972 v Cerknem št. 92.

8. Ana Štucin-Rojc, roj. 18. 7. 1897, stanujoča v Cerknem št. 93, umrla 30. 1. 1972 v Cerknem št. 93.

9. Florijan Golob, roj. 16. 4. 1894, stanujoč Jesenica št. 24, umrl 3. 2. 1972 v Jesenici št. 24.

10. Martin Prezelj, roj. 6. 11. 1896, stanujoč Labinje št. 4, umrl 27. 2. 1972 v Labinjah št. 4.

11. Frančiška Podoreh roj. Velikonja, roj. 5. 10. 1901, gospodinja, stanujoča Bukovem št. 6, umrla na Bukovem št. 6.

12. Marija Mlakar roj. Volarič, roj. 6. 12. 1921, ind. delavka, stanujoča Cerkno št. 65, umrla 19. 2. 1972 v bolnici Sempeter pri Gorici.

13. Janez Klavžar, roj. 18. 12. 1885, stanujoč Jesenica št. 3, umrl v Jesenici št. 8, dne 5. 3. 1972.

14. Bogomil Franc Lahajnar, roj. 22. 7. 1914, udeleženec NOV od februarja 1943, umrl 3. 1. 1972 v bolnici Ljubljana, stanujoč v Cerknem št. 50.

15. Vilma Sedonja roj. Fon, roj. 7. 2. 1925, ind. delavka, stanujoča v Cerknem št. 176, umrla v bolnici Ljubljana, dne 21. 1. 1972.

16. Frančiška Močnik roj. Beguš, roj. 20. 9. 1893, gospodinja, stanujoča Poče št. 17, umrla 16. 3. 1972 v bolnici Sempeter pri Gorici.

17. Marija Močnik roj. Rojc, roj. 1. 7. 1895, gospodinja, stanujoča Dol. Novaki št. 2, umrla 28. 3. 1972 v Godoviču št. 1.

18. Frančiška Gatej, roj. 3. 3. 1901, kmečka delavka, stanujoča Gor. Novaki št. 11, umrla 3. 4. 1972 v Idrji, ul. IX. korpusa št. 10.

19. Ana Stanislava Lahajnar, roj. 23. 7. 1929, stanujoča Straža št. 6, umrla 9. 4. 1972 v bolnici Maribor.

KRAJEVNI URAD IDRİJA

Meta Kogej roj. Šemrl, upokojenka iz Zadloga šte. 51, rojena 4. 5. 1893 v Črnem vrhu, je umrla 3. 1. 1972 v Zadlogu.

Lucija Carli roj. Lapajne, kmetovalka iz Vojskega šte. 66, rojena 12. 12. 1900 na Vojskem, je umrla 4. 1. 1972 na Vojskem.

Franc Pišlar, upokojeni rudar iz Idrje, ul. S. Rozmana šte. 15, rojen 17. 9. 1924 v Idrji, je umrl 4. 1. 1972 v Idrji.

Ana Vončina roj. Kavčič, upokojenka iz Gor šte. 4, rojena 22. 7. 1882 na Hlevišah, je umrla 7. 1. 1972 na Gorah.

Marija Kenda roj. Tušar, upokojenka iz Spodnje Idrje šte. 118, rojena 13. 8. 1893 v

96 ohranili jih bomo
v trajnem
spominu

Krnicah, je umrla 15. 1. 1972 v Spodnji Idriji.

Ignacij Pišljari, kmečki delavec iz Godoviča štev. 33, rojen 5. 10. 1893 na Medvedjem brdu, je umrl 15. 1. 1972 v Spodnji Idriji.

Katarina Kenda roj. Jurjavčič, upokojenka iz Idrije, Gortanova ul. štev. 2, rojena 16. 11. 1885 v Idriji, je umrla 16. 1. 1972 v Idriji.

Frančiška Križič roj. Podobnik, gospodinja iz Čekovnika štev. 17, rojena 26. 1. 1889 v Čekovniku, je umrla 17. 1. 1972 v Čekovniku.

Antonija Skvarča, upokojena gospodinja pomočnica iz Črnega vrha štev. 74, rojena 4. 1. 1889 v Lomeh, je umrla 21. 1. 1972 v Črnem vrhu.

Frančiška Kobal roj. Tratnik, upokojenka iz Idrije, ul. H. Freyerja štev. 5, rojena 28. 2. 1892 na Vojskem, je umrla 22. 1. 1972 v Idriji.

Katarina Pišlar roj. Erjavc, upokojenka iz Idrije, Rudarska ul. štev. 16, rojena 4. 2. 1890 na Vojskem, je umrla 23. 1. 1972 v Idriji.

Stanko Brišček, upokojeni uslužbenec iz Idrije, Rožna ul. štev. 15, rojen 22. 10. 1924 v Briščkih pri Trstu, je umrl 18. 1. 1972 v Idriji.

Apolonija Logar roj. Pagon, upokojenka iz Idrije, Prelovčeva ul. štev. 9, rojena 6. 2. 1888 v Idriji, je umrla 30. 1. 1972 v Idriji.

Ivan Komac iz Spodnje Idrije štev. 1, rojen 20. 11. 1905 v Bocu, je umrl 2. 1. 1972 v Spodnji Idriji.

Marija Brenčič roj. Nagode, gospodinja iz Godoviča štev. 49, rojena 10. 1. 1891 v Hotedršici, je umrla 3. 2. 1972 v Godoviču.

Leopold Žumer, upokojeni rudar iz Idrije, ul. O. Župančiča štev. 15, rojen 16. 11. 1896 v Idriji, je umrl 4. 2. 1972 v Idriji.

Jera Kogej roj. Likar, gospodinja iz Vojskega štev. 28, rojena 17. 3. 1889 na Vojskem, je

umrla 4. 2. 1972 na Vojskem.

Marija Erjavc roj. Gantar, gospodinja iz Gorenje Kanomlje štev. 19, rojena 11. 11. 1893 v Gorenji Kanomlji, je umrla 5. 2. 1972 v Gorenji Kanomlji.

Julij Sedej, zidar iz Idrije, Srebrničeva ul. štev. 47, rojen 15. 2. 1942 v Spodnji Idriji, je umrl 9. 2. 1972 v Idriji.

Marija Slabe, gospodinja iz Spodnje Idrije štev. 1, rojena 3. 2. 1901 v Godoviču, je umrla 16. 2. 1972 v Idriji.

Ignacij Aldo Lampe, kmetovalec iz Črnega vrha štev. 72, rojen 28. 7. 1930 v Črnem vrhu, je umrl 17. 2. 1972 v Črnem vrhu.

Marijana Brejc roj. Božič, kmečka delavka iz Otaleža štev. 32, rojena 4. 6. 1886 v Otaležu, je umrla 23. 2. 1972 v Spodnji Idriji.

Maksimilijan Kuštrin, upokojenec z Vojskega štev. 47, rojen 25. 5. 1909 na Vojskem, je umrl 29. 2. 1972 na Vojskem.

Ivana Bizjak roj. Cvikl, delavka iz Idrije, Vojskarska ul. štev. 29, rojena 12. 8. 1936 v Lazeh pri Velenju, je umrla 4. 3. 1972 v Idriji.

Franc Lahajnar, upokojenec iz Lazca štev. 33, rojen 14. 9. 1895 na Straži, je umrl 5. 3. 1972 v Lazcu.

Marija Magajne, kmetovalka iz Masor štev. 18, rojena 1. 12. 1894 v Masorah, je umrla 10. 3. 1972 v Masorah.

Marijana Lapanja roj. Močnik, gospodinja iz Idrijskih Krnic štev. 9, rojena 21. 3. 1887 na Reki, je umrla 11. 3. 1972 v Idrijskih Krnicah.

Ivan Gantar, upokojenec iz Idrije, Trg maršala Tita štev. 10, rojen 16. 12. 1892 v Idriji, je umrl 13. 3. 1972 v Idriji.

Leopold Rudolf, kmetovalec iz Kanjega dola štev. 2, rojen 11. 11. 1931 v Kanjem dolu, je umrl 12. 3. 1972 v Kanjem dolu.

Katarina Likar roj. Sedej, družinska upokojenka iz Idrije, Srebrničeva ul. štev. 36, rojena

19. 4. 1888 v Spodnji Kanomlji, je umrla 18. 3. 1972 v Idriji.

Jožef Velikanje, kmetovalec iz Spodnje Kanomlje štev. 28, rojen 11. 4. 1917 v Spodnji Kanomlji, se je smrtno ponesrečil 22. 3. 1972 v Spodnji Kanomlji.

Marija Kokošar roj. Černalogar, družinska upokojenka iz Čekovnika štev. 10, rojena 19. 1. 1899 v Čekovniku, je umrla 25. 3. 1972 v Idriji.

Lucijan Pavšič, rudar iz Spodnje Kanomlje štev. 30, rojen 1. 10. 1949 v Labinu, se je smrtno ponesrečil 26. 3. 1972 na cesti Idrija—Spodnja Idrija.

Ivan Mikuš, upokojeni cestar iz Godoviča štev. 64, rojen 11. 6. 1900 v Godoviču, je umrl 30. 3. 1972 v Godoviču.

Karol Bonča, upokojenec iz Metlike, Mestni trg 17/1, rojen 1. 11. 1896 v Črnem vrhu, je umrl 9. 12. 1971 v Novem mestu.

Franc Sedej, upokojenec iz Idrije, Grgorčičeva ul. štev. 39, rojen 1. 10. 1899 v Gorenji Kanomlji, je umrl 20. 11. 1971 v Ljubljani.

Marija Cijan roj. Habe, upokojenka iz Vrtojbe štev. 32, rojena 27. 9. 1898 v Predgrizah, je umrla 23. 1. 1972 v Vrtojbi.

Marija Sfečič roj. Sedej, upokojenka iz Portoroža, rojena 1. 3. 1902 v Masorah, je umrla 12. 1. 1972 v Portorožu.

Anton Sova, orodjar iz Cerkne štev. 63, rojen 20. 5. 1920 v Idriji, je umrl 30. 1. 1972 v Šempetru pri Gorici.

Anton Rupnik, upokojenec iz Trbovelj, Novi dom štev. 46, rojen 30. 5. 1894 v Čekovniku, je umrl 28. 1. 1972 v Trbovljah.

Jožef Kuštrin, upokojenec iz Tomaja štev. 9, rojen 25. 3. 1878 v Spodnji Kanomlji, je umrl 2. 2. 1972 v Izoli.

Anton Bačnar, upokojenec iz Mengša, Glavni trg štev. 13, rojen 3. 7. 1898 v Jeličnem vrhu, je umrl 7. 2. 1972 v Mengšu.

Marija Skvarča roj. Majnik, upokojenka iz Martinj hriba, rojena 17. 9. 1884 v Zadlogu, je umrla 5. 2. 1972 v Martinj hribu.

Janez Požnel, uslužbenec iz Celja, Bežigrajska 13, rojen 15. 12. 1919 v Predgrizah, je umrl 17. 1. 1972 v Celju.

Jožefa Požnel roj. Jurjavčič, gospodinja iz Hrvatinov štev. 113, rojena 9. 3. 1931 v Idriji, je umrla 23. 11. 1971 v Trstu.

Roza Bajc roj. Trkman, gospodinja iz Rožne doline štev. 40, rojena 23. 8. 1901 v Črnem vrhu, je umrla 12. 2. 1972 v Podkrajju.

Darko Zavadlav, delavec iz Nove Gorice, Kidričeva 16, rojen 24. 8. 1951 v Idriji, je umrl 16. 2. 1972 v Šempetru pri Gorici.

Marija Malovrh roj. Čerin, upokojenka iz Srednje vasi — Poljane štev. 13, rojena 11. 4. 1905 v Jaznah, je umrla 27. 2. 1972 v Srednji vasi — Poljane.

Franc Kogovšek, užitkar iz Rovt štev. 154, rojen 25. 10. 1888 v Zavrattu, je umrl 23. 2. 1972 v Rovtah.

Rudolf Pivk iz Zrenjanina, rojen 14. 4. 1896 v Ledinah, je umrl 4. 2. 1972 v Zrenjaninu.

Izidor Kenda, delavec iz Idrijskih Krnic štev. 31, rojen 14. 3. 1940 v Idrijskih Krnicah, je umrl 19. 12. 1971 v Ljubljani.

Frančiška Rejc roj. Vončina, kmetovalka iz Idrijskih Krnic št. 5, rojena 2. 3. 1904 v Jagrščah, je umrla 31. 12. 1971 v Ljubljani.

Peter Kokošar, upokojenec iz Vojskega štev. 54, rojen 10. 7. 1904 na Vojskem, je umrl 31. 12. 1971 v Ljubljani.

Frančiška Hvala, gospodinja iz Ljubljane, Trpinčeva 9, rojena 2. 3. 1890 na Vojskem, je umrla 9. 12. 1971 v Ljubljani.

Julija Mandeljč roj. Benedik, upokojenka iz Ljubljane, Stari trg štev. 17, rojena 17. 2. 1905 v Ledinah, je umrla 23. 12. 1971 v Ljubljani.

Marija Oblak roj. Brence, gospodinja iz Dobračeve štev. 92 pri Žireh, rojena 5. 8. 1890 v Doleh, je umrla 4. 3. 1972 v Dobračevi.

Marija Kogovšek roj. Lazar, gospodinja iz Petkovca štev. 18, rojena 10. 9. 1885 v Zavrattu, je umrla 17. 3. 1972 v Petkovcu.

Ivana Jež roj. Černalogar, družinska upokojenka iz Idrije, Tomšičeva ul. štev. 20, rojena 10. 5. 1892 v Čekovniku, umrla 5. 1. 1972 v Ljubljani.

Ana Vončina roj. Lapanje, gospodinja iz Masor štev. 3, rojena 3. 7. 1901 v Masorah, umrla 26. 1. 1972 v Ljubljani.

Leopoldina Hladnik roj. Novak, gospodinja iz Idrije, Kosovelova ul. štev. 13, rojena 16. 11. 1897 v Idriji, umrla 6. 1. 1972 v Ljubljani.

Neža Temeht roj. Rupnik, družinska upokojenka iz Ljubljane, Povšetova 16, rojena 1. 1. 1898 v Čekovniku, je umrla 10. 1. 1972 v Ljubljani.

Julijana Mikec roj. Lampe, upokojenka iz Ljubljane, Cesta na Bokalce 51, rojena 3. 5. 1893 v Črnem vrhu, je umrla 20. 1. 1972 v Ljubljani.

Jožef Kogej, upokojenec iz Spodnje Idrije štev. 27, rojen 11. 3. 1883 v Čekovniku, je umrl 23. 1. 1972 v Ljubljani.

Ivana Tratnik, gospodinja iz Idrije, Kajuhova ul. št. 25, rojena 30. 7. 1895, v Idriji, je umrla 15. 1. 1972 v Ljubljani.

IZDAJE MESTNEGA MUZEJA V IDRJI

IVAN MOHORIČ:

ZGODOVINA IDRJSKEGA RUDNIKA

480 strani, cena: platno 40 ND (1960)

JOŽE KRALJ:

PARTIZANSKO TISKARSTVO V SLOVENSKEM PRIMORJU

64 strani, cena: brošura 8 ND (1. 1972)

BEVKOVA SPOMINSKA SOBA

Vodnik uredil Bogomil Gerlanc

48 strani, cena: brošura 6 ND (1. 1972)

KLEKLJANE ČIPKE

dr. Marija Makarovič

60 strani, cena: brošura 10 ND (1. 1970)

K naslovni strani Idrijskih razgledov za leto 1971

1. V Ameriki:	Dežela Gustav	(realčan in maturant)
2. V Pragi:	Prelovec Zorko	(realčan, ni maturiral v Idriji)
3. Na Nemškem:	Makuc Karel	(rudniški uslužbenec)
4. Na Dunaju v bolnici:	Dežela Franc	(obiskoval samo prvi razred realke)
5. Na Dunaju pri vojakih:	Dežela Mirko	(uslužbenec)
6. Pri vojakih kot mesar:	Blažič Franc	(prva dva razreda realke, uslužbenec)
7. Padel pri Beogradu:
(na Avali)	Lapajne Vinko	(ni bil realčan)
8. Oficiant v Trebnjem:	Kogej Nande	(prva dva razreda realke, uslužbenec)

Označba Salonski orkester realčanov ne drži. To je bil ad hoc sestavljen orkester brez imena. Po vsej verjetnosti je imel naslov „Struna“. Ko je obstajal, sta bila v njem samo dva prava realčana, vsi ostali so bili že v službah. Zato orkester nima realčnega značaja.